

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Вигає

Українська Вигаєвнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by

Ukrainian Publishers

ISSN: 0042-9422

No. 1 (550), January, 1994, Vol. XLVII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Члени Редакційної Колегії:

г-р А.Бедрий, проф. г-р Г.Васькович, проф. г-р С.Галамай,
ред. П.Дужий, ред. С.Караванський, ред. С.Квіт, п-ні мгр. О.Керзюк,
мгр. О.Коваль, проф. г-р В.Косик, проф. г-р О.Кушпет, інж. В.Олеськів,
г-р Б.Стебельський, проф. г-р П.Цимбалістий, ред. М.Шатилов.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF

Тел.: 071 607 6266

Факс: 071 607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди
відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1994 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 б. фр.	1200 б. фр.	250 б. фр.
Вел. Британія	ф. 30.00	ф. 16.00	ф. 3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н. м.	65 н. м.	12.50 н. м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити **наперед**, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на
адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: *The Ukrainian Information Service, LTD.*

Обкладинка роботи проф. Р.Лісовського

Printed in Great Britain by: The Ukrainian Information Service Ltd., 200, Liverpool Road, London, N1-1LF

Спілка Української Молоді
**Визвольний
ШЛЯХ**
супільно-політичний і суцільно-літературний місячник

Кн. 1 (550)

СІЧЕНЬ, 1994

Річник XLVII

Зміст I-ої Книжки

До питання державного будівництва

— ФАЛЬСИФІКАЦІЙНО-ПРОВОКАТИВНЕ ПОСТУПУВАННЯ.....	3
— СТАНОВИЩЕ КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ.....	6
— ЗАЯВА КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ЩОДО ЗБРОЙНОГО ЗАКОЛОТУ.....	7
— ЗАЯВА ПОЛІТИЧНОЇ РАДИ КОНГРЕСУ.....	8
— ЛИСТ ГОЛОВИ КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ.....	9
— ЗАЯВА КОНГРЕСУ З ПРИВОДУ РЕЄСТРАЦІЇ КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ.....	9
— ЗАЯВА ПРОВІДУ ОУН У СПРАВІ ЗАКОНУ ПРО СТАТУС ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ.....	10
— ПОВІДОМЛЕННЯ ПРОВІДУ ОУН.....	11
Б. О. Парахонський: КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ... (Закінчення, 3).....	12
Володимир Дієспоров: СПРЯМУВАННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	19
о. С. Гарванко: ДО ДЖЕРЕЛА ОЗДОРОВЛЕННЯ НАЦІЇ (Закінчення, 2).....	30
Георгій Касьянов: ТРАГІКОМЕДІЯ НА ДВІ ДІЇ.....	39

Борцям за волю України

Д-р доц. Тарас Салига: ...НА АСКОЛЬДОВІЙ МОГИЛІ — УКРАЇНСЬКИЙ ЦВІТ.....	47
Микола Шатилов: СМЕРТЬ В ОСІННЬОМУ МЮНХЕНІ.....	56

Поезія

Олександра Ковальова: СТОЯТИМУТЬ АФІНИ СПОБІДСЬКІ.....	66
Микола Козак: КАТ — 69; ТРИМОЛИТВА — 70;	
Олександра Ющенко: НА РІДНІЙ ЗЕМЛІ.....	73
Леонід Лиман: КРАМАТОРСЬК.....	74

Наука, досліді

Євген Маланюк: НАРИСИ З ІСТОРІЇ НАШОЇ КУЛЬТУРИ (Закінчення, 5).....	75
Святослав Караванський: МОВА: МАВПУВАННЯ ЧИ ТВОРЧИСТЬ?.....	85
Роман Горак: РОДОВІД ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ В ОФІЦІЙНИХ ДОКУМЕНТАХ.....	91

Огляди, рецензії

В. Кульчицький-Гут: НАЦІОНАЛІЗМ І РЕЛІГІЯ.....	101
Володимир Жила: У БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ.....	107
Святослав Караванський: СИНДРОМ САМОЇДСТВА.....	115
Володимир Гоцький: ДОКУМЕНТ ЧАСУ.....	117

Важливі події часу

Михайло Ковальський: КОНГРЕС СВІТОВОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЛЕМКІВ.....	121
Мирислав Левицький: ПРО КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	123

Присвята

М. Ковальчин: ІСТОРИК, ПОЛІТИК, ВОЯК, ЖУРНАЛІСТ — з нагоди 90-ліття проф. Лева Шанковського.....	127
---	-----

ВИДАЄ «УКРАЇНСКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

**Божим Благословенням
Різдва Христового,
Святого Йордану
і Нового Року!**

ХРИСТОС РОДИВСЯ!

Зі світлим Празником Різдва Христового, Нового Року і Богоявлення ГНІХ найщиріші святочні й новорічні побажання засилаємо Українському Народові і його законній Владі, Блаженнішим Патріархам, Ієрархам, Монашеству, Духовенству й Пасторатові Українських Церков православного і католицького віровизнань, Голові і Членам Проводу ОУН і КУН, Голові і Членам ЦК АБН в Україні і в діаспорі, Голові і Членам Президії СУДФ, Головам і Членам Проводів Українських Політичних Парій, Громадських Об'єднань, Наукових і Культурних Установ і всьому їхньому Членству, які працюють для відновлення в народі безкомпромісової національно-державницької думки і розбудови та закріплення державного життя.

Щирозадушено вітаємо Співробітників нашого журналу, його Представників, Передплатників, Кольпортерів і Читачів, і всім бажаємо радісних Свят Різдва Христового і щасливого Нового Року.

*Дирекція, редакція, Адміністрація
і Друкарня «Визвольного Шляху» у УВС-УІС*

ФАЛЬСИФІКАЦІЙНО-ПРОВОКАТИВНЕ ПОСТУПУВАННЯ

Не можна залишатись осторонь виступу президента Єльцина на відкритті пам'ятника Київському князеві Ярославові Мудрому в Ярославлю. Спроба показати Ярослава Мудрого, володаря першої української держави Київської Русі, однієї з найбільших та наймогутніших держав середньовічної Європи, «русским реформатором», засновником «русской государственности», «собирателем русских земель в единое Российское государство», творцем першої російської конституції під назвою «Русская Правда» і тим самим назвати Росію наступницею Київської Русі є *не лише неприпустимою серед культурних народів грубою фальсифікацією історичної правди, але і політично продуманою провокацією*. Це не личить не тільки що президентові великої держави, а й нормальному рядовому громадянину. Цей неприпустимий спосіб поводження щодо історичної істини, цей прямо ганебний акт має на меті нав'язати світовій громадськості облудну думку про те, що ніби то Україна, ніколи не мала своєї державності та що українці є «недержавним народом», придатним бути хіба «подбрюшьем России», як про це висловлювався вже раніше, намагаючись «обустроить Россию», О. Солженіцин. Та й взагалі, на їх думку, в Києві «все русское», невідомо лише звідкіля ж тут взагалі взялися українці. *Все це підгриває авторитет Української держави в світі, глибоко ображає національно-патріотичні почуття українського народу — і підгриває її антидержавних, антиукраїнських сил всередині нашої держави*.

Спотворення історичної правди з боку спочатку царської, а згодом червоно-коричневої большевицької імперської історіографії для українства не нові, так само як і не нове те, що ряд політичних діячів сучасної, як декларується, демократичної Росії є по суті імперськими, великодержавними фальсифікаторами-рецидивістами. Варто згадати хоча б ганебне проголошення українського Севастополя «русским городом».

Російські політики, включаючи також Б. Єльцина, часто і з успіхом використовували і використовують істину: якщо постійно повторювати найнеможливішу дурницю, то з часом цю дурницю сприйматимуть за невідому правду. Недарма, як видно, іронізували західні політологи з приводу того, що в Росії «не предсказуемое прошлое».

Ще з часів виникнення московського царства почалось привласнення та пограбування української історії, починаючи з самої назви руського, українського народу, бо московські можновладці з їх амбіціями та владолюбством узурпували з династичних міркувань

вигідну для них, але чужу нашу українську генеалогію. Ще понад 200 років тому автор славетної «Історії Русів» саме з протесту на цю узурпацію написав свій твір, довівши, що Русь — це Україна, а Московщина Руссю ніколи не була.

Як свідчать незаперечні історичні факти, не було в XI ст. за часів Ярослава Мудрого поняття «русских» в сучасному розумінні російських, бо не було тоді ні Московщини, яка виникла в XIV ст., ні тим більше Росії, яка стала так іменуватися з 1720 р., коли імператор Петро I вирішив присвоїти, а вірніше *вкрасти* назву Київської Руси, заборонивши називати Україну Руссю, разом з її культурними та духовними цінностями, започаткувавши цим особливо активне нищення історичної пам'яті українства, що Росія здійснює в себе і сьогодні.

А щоб підробити цю неймовірну серед культурних народів крадіж, апологети й ідеологи російської імперської ідеї зловнамисно почали називати Україну, окуповану у XVII ст., «Малою Росією», «Малоросією» чи «Южним Краєм». Разом з тим Москва взялася нищити та російщити українську мову, культуру, історію. Нав'язування облудної думки про «тисячелітню» історію Росії тривало аж до Михайла Горбачова. Тепер же, як бачимо, імперську естафету перехопив президент Єльцин. Крадіж історії триває.

Що стосується українського етносу, то він жив тут від часів створення світу багато тисячоліть до народження Христа. Його існування невіддільне від Трипільської культури, яка налічує близько 5 тисячоліть і є, за загальним науковим визнанням, колискою світової цивілізації. В епоху ж VI–IX століть у Подніпров'ю склалася давньоруська, а не російська народність, її центром було плем'я росів, яке жило на берегах приток Дніпра — річок Рось, Росава, Росавиця, а жителі звалися росами, русами, русичами, русинами. І понині ця назва збереглася на Закарпатті та в Галичині. Вони й створили велику державу Київську Русь, центром якої був якраз Київ, а не Рязань чи Москва, які тоді просто не існували. Про те, що руси називали себе українцями, свідчить зокрема Київський Літопис (за Іпатівським списком) від 1187 року. Недарма історики XIX ст. вживали подвійну назву Русь-Україна. Плутання цих різних слів — «руський» і «російський», як це робить президент Б. Єльцин, неприпустиме, це робиться або під впливом цілковитої безграмотності, або навмисне з великодержавницьких імперських міркувань. Слово «російський», що означає національну приналежність, виникло порівняно недавно — за царя Олексія Михайловича у XVII ст.

Росіяни часто люблять не до речі повторювати фразу князя Олега, що матір'ю всіх городів Руських хай буде Київ». Поза всяким сумнівом, Олег не знав ніяких інших «руських» городів крім Києва, Вишгорода, Чернігова, та Новгород-Сіверська.

Етнічною ж основою росіян (так званих «великоросів») стало переважно угро-фінське населення — чудь, мордва, меря, весь, моски та ін., що було колонізоване слов'янськими племенами. Так що Київська Русь була конгломератом різних земель, князівств та племен слов'янського походження. Руськими звалися і землі, і князівства тому, що підпорядковувалися Русі — Київському правлінню. Князь

Ярослав, за наказом свого батька Володимира Великого, був «посажений у Новгороді». Природньо, що в ті часи, коли зокрема був заснований і город Ярославль, ні про яку російську державність не могло бути й мови.

Самозрозуміло, що виступ президента Єльцина під час відкриття пам'ятника Ярославові Мудрому в Ярославлю і коментарі російських засобів інформації треба оцінювати, як новий антиукраїнський крок, що зайвий раз нагадує українцям, яку небезпеку їхній державності містить у собі імперська ідеологія і політика нинішніх властей Росії. А це прямо нам диктує необхідність бути пильними, дбати про обороноздатність держави, аби не стати перед фактом нової «муравйовщини». Так і напрошується аналогія із словами генерала Денікіна: «Никогда, конечно, никакая Россия — авторитарная или демократическая, республиканская или монархическая — не допустит отторжения Украины».

Росія Єльцина успадковує синдром «старшого брата»: імперську політику центру, великодержавний стиль мислення, і продовжує культивувати ідеологію зверхності та месіянства по відношенню до інших народів.

Незважаючи на те, що цей антиукраїнський «шабаш» розігравався в Ярославлю у присутності та за участю вищих офіційних осіб Росії та української делегації, що перебувала у боязливій лакейській мовчазності, владні структури президента України досі не висловили свого ставлення до цього ганебного акту. Чи не є це поверненням до сумнозвісних часів Щербицького, з їх синдромом «молодшого брата».

В слід за повище наведеними й історично доведеними заввагами щодо нашої національної власності ми заявляємо цим і протест, і належну політичну оцінку новому і дуже небезпечному, недружньому випадкові Росії, а рівночасно звертаємо увагу президентові Єльцинові на недопустимість таких грубих фальсифікацій історії, які роздмухують і провокують антиукраїнські настрої. Це не личить президентові великої держави, яка часто декларує свою приналежність до європейської демократії, але своїми діями не лише суперечить визнанню державної незалежності України, але і веде до реанімації імперських амбіцій!

„Перед російським народом можна поставити чітке гасло національної держави для нього, подібно як для всіх народів. Це ж не до подумання, щоб винуватому в різних злочинах промовчувати шлях до дальших злочинів. При універсальному застосуванні національної ідеї прийде розв'язання кожної проблеми — без реваншів, пімсти, насильства“

Ярослав Стецько
«Українська Визвольна Концепція»
стор. 507

СТАНОВИЩЕ КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ЩОДО СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Аналізуючи сучасну політичну ситуацію в Україні, ми змушені констатувати, що загроза Українській Державі зростає:

- з боку Російської Федерації, яка останнім часом активізувала свою імперську експансіоністську політику щодо незалежних держав, які утворилися на руїнах Советського Союзу, посиливши політичний та економічний, а в багатьох випадках і військовий тиск задля відновлення імперії, а щодо України — політичний та економічний шантаж, втягування нашої держави в СНД та «економічний», а фактично політичний союз;

- з боку імперських шовіністично-прокомуністично настановлених сил в Україні, керованих з імперського московського центру, діяльність яких спрямована на дестабілізацію Української Держави, її дискредитацію та розчленування території;

- у наслідок глибокої кризи всіх гілок влади, які понині залишаються у руках колишньої партійно-державно-господарської номенклатури, котра діє у власних інтересах, а не в інтересах нації та держави, нездатна до послідовної реформаторської діяльності та творення якісно нового державного організму, вислідом чого стала прогресуюча економічна криза та масове зuboжіння народу;

З огляду на вищесказане, Конгрес Українських Націоналістів вважає, що перебороти загрозу можливо:

- згуртувавши всі національно-здорові сили України навколо політичного національно-державницького блоку із середовищ, здатних піднятися над своїми вузькогруповими інтересами та забезпечити послідовний безкомпромісний захист інтересів Української Держави та її громадян;

- домігшись прийняття нового виборчого закону, який забезпечив би представництво в парламенті різних державницьких політичних сил;

- активно провівши передвиборчу кампанію задля досягнення національно-державницькими силами абсолютної більшості в парламенті, серед яких значну частину становили б українські націоналісти з-під стягу Степана Бандери, які довели своєю багатолітньою боротьбою, що здатні послідовно та безкомпромісно відстоювати інтереси української нації та держави, спираючись передовсім на власні національні сили;

- прийнявши Конституцію України новообраним парламентом, яка передбачала б докорінну зміну советських владних структур на такі, що забезпечили б ефективну розбудову та зміцнення Української Держави, попередньо розпустивши совети всіх рівнів;

- негайно домігшись покликання національного уряду реформ, який зумів би зупинити поглиблення економічної кризи та інфляцію в Україні, відкрите розкрадання національних багатств мафіозними

структурами та монопольними групами, провести послідовне реформування командно-адміністративної економічної системи в соціально-ринкову, переорієнтувати економічні зв'язки на країни, що розглядають Українську Державу як рівноправного партнера;

— забезпечивши надійну безпеку та обороноздатність Української Держави, зберігши термоядерну зброю в Україні як стримуючий оборонний фактор супроти політичного шантажу Росії, зміцнивши позиції України у світовому і, зокрема, європейському співтоваристві;

— морально очистивши наше суспільство через проведення Міжнародного Трибуналу над злочинами проти людства, вчиненими комуністичною системою під керівництвом КПСС-КПУ.

Ми глибоко переконані, що в сучасних умовах націоналістична ідея здатна об'єднати та змобілізувати все українське громадянство до змагу за вихід із політичної та економічної кризи. Віримо, що українська нація відстоїть своє право на самостійне державне життя серед рівноправних вільних народів світового співтовариства.

Київ, 6 листопада 1993 р.

Провіг Конгресу Українських Націоналістів

ЗАЯВА Конгресу Українських Націоналістів щодо збройного заклоту неокомуністів Російської Федерації

Події, що відбулися у Москві, яскраво засвідчують наміри імперських сил Росії придушити демократію, не допустивши проведення вільних виборів на багатопартійній основі. Це ніщо інше, як спроба большевицького перевороту і повернення тоталітарного режиму.

Конгрес Українських Націоналістів засуджує дії кривавочервоних і кривавокоричневих, які призвели у Росії до трагічної загибелі людей, до хаосу й анархії. Події у Москві надзвичайно тривожні і не можуть не хвилювати український народ, оскільки в Україні є сили, які стоять по один бік із заколотниками. Маємо пильно дбати, аби не відбулася ланцюгова реакція, аби чорні сили в Україні не вдалися до подібних протиправних, протизаконних агресивних дій.

Конгрес Українських Націоналістів у цій тривожній ситуації звертається до Президента України з вимогою заборонити відродження Комуністичної партії, заборонити діяльність усіх її осередків, а також громадських організацій «єднінонедєлімцев», які ведуть антидержавну й антиукраїнську діяльність. Треба негайно зміцнити охорону кордонів України, аби полум'я імперського вогнища не перекинулося на українські терени. Треба посилити контролю у східних, південних регіонах України, зокрема у Криму, де особливо відчутні проросійські імперські настрої, де діють чорні сили, керовані і настановлювані Москвою. Українські Націоналісти вимагають денонсування заяви про асоційоване членство в. т. зв. Економічному союзі і негайного виходу з СНД.

Ми маємо свою незалежну Державу, свою Українську Землю, терням устелену і рясним потом та кров'ю скроплену, свою священну Суверенну Україну, в якій жити нам і нашим нащадкам. Будьмо ж пильними! Будьмо ж згуртованими в нашому одвічному прагненні Самостійної Соборної України!

Листопад, 1993

ЗАЯВА

**Політичної Ради Конгресу з приводу висловлювань
Президента Росії Бориса Єльцина на відкритті пам'ятника
Ярославові Мудрому в Ярославлі**

Нещодавно в російському місті Ярославлі було відкрито пам'ятник нашому князеві Ярославові Мудрому. З огляду на традиційну імперську внутрішню і зовнішню політику Президента Росії Бориса Єльцина не викликає здивування загальний шовіністичний зміст його виступу на цьому святі. Як за Івана Грозного, Петра Першого і Сталіна, постать київського князя Ярослава Мудрого потрактована як одна з найвизначніших в історії Росії, його самого названо «російським», «збирачем російських земель».

Конгрес Українських Націоналістів заявляє свій протест проти фальшування історії, робленого лише задля політичної мети: розпалювання шовіністичних настроїв та ідеологічного обґрунтування імперських зазіхань Президента Росії Бориса Єльцина.

Справді жалюгідною виглядає імперія, метрополія якої міститься у сусідній державі.

Конгрес Українських націоналістів висловлює своє обурення з приводу відсутності принципової державницької позиції з цих питань у вищих посадових осіб України, зокрема Президента України Леоніда Кравчука, Міністра закордонних справ Анатолія Зленка та віце-прем'єра Миколи Жулинського.

Висловлювання Президента Росії Бориса Єльцина на відкритті пам'ятника Ярославові Мудрому Конгрес Українських Націоналістів розцінює як сигнал активізації агресивної політики Росії проти України, інших держав колишнього ССРСР, а також проти тих народів, які й досі поневолені Росією.

Київ, 7 листопада 1993 р.

**Прийнято Політичною Радою
Конгресу Українських Націоналістів**

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Президентіві України
Панові Леонідові Кравчуку

Достойний Пане Президенте!

Для боротьби проти прихильників Президента Грузії в екзилі Звіяда Гамсахурді та щоб утриматися при владі, Едвард Шеварднадзе покликав у Грузію російські війська, котрі під приводом охорони важливих комунікацій беруть участь у громадянській війні. За наказом російського командування і за погодженням з Вами, пане Президенте, Чорноморська флотія висадила десант морської піхоти в Батумі та Поті. Конгрес Українських Націоналістів вважає, що Україна не повинна втручатися у внутрішні справи сусіднього і приятельного нам грузинського народу, тим паче, що Президент Звіад Гамсахурді був легітимно обраний більшістю виборців. Просимо Вас, пане Президенте, відкликати свою згоду на участь десанту РФ, у складі якого багато громадян України, в грузинському конфлікті.

Листопад, 1993

Слава Стецько
Голова Конгресу Українських Націоналістів

ЗАЯВА

Конгресу Українських Націоналістів з приводу
реєстрації Міністерством юстиції Компартії України

5 жовтня 1993 року Міністерство юстиції зареєструвало Комуністичну партію України як нову політичну організацію прихильників комуністичної ідеї. І хоча Мінюст* засвідчує, що програма і статут партії не суперечать Конституції України та чинному законодавству, ця акція має антидержавний характер, оскільки сама комуністична ідеологія унапрямувала большевиків, а відтак КПСС і КПУ на злочинну діяльність проти свого народу, проти нації, проти людини. Виходячи з того, Конгрес Українських Націоналістів вважає, що реєстрація Міністерством юстиції відновленої у Донецьку так званої КПУ протизаконна, оскільки, сповідуючи комуністичну ідею, вона є правонаступницею забороненої Президією Верховної Ради України в серпні 1991 року КПСС-КПУ.

* Скорочена назва Міністерства юстиції.

У світлі міжнародного права і Деклярації прав людини багатолітня діяльність КПСС, а також її ланка, так звана КПУ, була спрямована проти людяності, зокрема проти українського народу: терор ЧК, створеної Леніном супроти українських патріотів, церковних, громадських, політичних і культурних діячів, Голодомор 1932-33 років, винищування української інтелігенції у 30-х роках, вимордування політичних в'язнів при відступі з українських земель на початку Другої світової війни (львівські тюрми, золочівська, самбірська та ін.), мордування українських патріотів у Вінниці, ліквідація УАПЦ і УГКЦ, переслідування десидентів, руйнація національної економіки, освіти, науки, культури, переслідування за все, що мало причетність до національного, українського.

З огляду на це КПСС-КПУ, подібно гітлерівській НСДАП, повинна бути покликана до Міжнародного трибуналу. Має бути засуджена сама антигуманна марксистсько-ленінська ідеологія і притягнуті до кримінальної відповідальності ті діячі, які чинили злочини.

Конгрес Українських Націоналістів вимагає, щоб Міністерство юстиції України відкликала реєстрацію КПУ, аби правонаступник забороненої КПСС-КПУ не мав права взяти участь у всенародніх демократичних вільних виборах.

Листопад, 1993

Провід Конгресу Українських Націоналістів

Заява Проводу ОУН у справі Закону України про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту

Під тиском громадської думки в Законі України про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту від 22 жовтня 1993 року учасниками бойових дій визнано також воїнів Української Повстанської Армії. Стаття 6-а, пункт 9-й стверджує: «вояки Української Повстанської Армії, які брали участь у бойових діях проти німецько-фашистських загарбників на тимчасово окупованій території України в 1941-1944 роках і які не вчинили злочинів проти миру і людства, та ті, що реабілітовані відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні».

Тим Верховна Рада України зробила перший крок у визнанні УПА воюючою стороною у Другій світовій війні, але дуже обмежений і несправедливий, бо не визнано боротьби УПА на два фронти: проти німецько-фашистських і сталінсько-московських загарбників. В додатку обмеженням «які не вчинили злочинів проти миру і людства» інсинується, що в УПА були і злочинці, що не відповідає правді.

Названий закон є дискримінаційний супроти підпільників ОУН тим паче, що ця організація була ініціатором створення УПА і члени

ОУН «брали участь у виконанні бойових завдань до захисту Батьківщини у... підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час» (Стаття 5 Закону). Крім того, Закон визнає заслуги перед Україною підпільників «громадянської та Великої Вітчизняної воєн», які фактично боролися проти Української держави.

З огляду на сказане, Провід ОУН і надалі продовжуватиме акції за визнання всіх учасників ОУН-УПА й інших українських патріотів борцями за волю України. Верховна Рада України мала би взяти за приклад Францію, Бельгію, Нідерляндію та інші західноєвропейські держави, які без будь якої дискусії визнали всіх, хто боровся проти фашистських загарбників, учасниками Опору і взяли під опіку їхні родини.

Листопад, 1993

Слава Стецько
Голова Проводу ОУН

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРОВІДУ ОУН

1. Провід Організації Українських Націоналістів заявляє, що нещодавно створена т.зв. Організація Українських Націоналістів в Україні — «легалістів» — спрямована на вигідний лише ворогам розвал покликаной у 1929 році до життя Організації Українських Націоналістів під проводом Євгена Коновальця, Степана Бандери, Романа Шухевича, Степана Ленкавського, Ярослава Стецька і Василя Олесківського в минулому, а тепер — Слави Стецько, обраной на VIII Надзвичайному Великому Зборі ОУН у 1991 році.

2. Провід Організації Українських Націоналістів закликає усіх членів ОУН, кандидатів у члени, симпатиків та всіх українських патріотів не підтримувати провокативну діяльність т.зв. ОУНвУ під орудою Сливки, Кандиби та інших, більшість яких ніколи не були членами ОУН. Не лише до нерозважної, а й вкрай шкідливої діяльності названих осіб належить і те, що вони зламали принцип прийняття у члени ОУН, бо членами ОУН є лише ті, які прийняті за відповідними статтями Устрою та визнають легітимний Провід ОУН Бандери. Самозванці з ОУНвУ — «легалістів» підсилюються під славне ім'я ОУН та намагаються баламутити членів ОУН.

3. Т.зв. ОУН в Україні — «легалістів», узурпувавши назву ОУН, освячену кров'ю наших Національних Героїв, хоче присвоїти собі авторитет ОУН, який існує у народі, і при тому незаконно користується націоналістичною символікою.

4. Дії т.зв. ОУН в Україні — «легалістів» злочинні, бо вони спрямовані на розвалювання українських націоналістичних сил у час, коли вирішується доля Української Держави. Її дії — не на користь Україні, а однозначно лише на користь ворогам України.

Постій, 3 січня, 1994

Слава Україні!

Героям Слава!

Б. О. ПАРАХОНСЬКИЙ

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ В ДУХОВО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ ВИМІРІ

(Закінчення, 3)

Геополітичні інтереси України

Україна є державою, що знаходиться в певному просторово-часовому вимірі. Просторові характеристики визнають її власне місце в оточенні інших країн і найважливіші напрями її зовнішньої орієнтації. Часові характеристики визначають термін і інтенсивність дії тих або інших сил у певному напрямі. Геополітичний простір таким чином є ціннісно акцентованим залежно від внутрішньої системи орієнтацій для країни у світі, тобто залежить від того, в чому країна вбачає свої інтереси. З іншого боку, входячи в систему міжнародних відносин, країна стикається з дією інших активних чинників у вигляді інтересів інших держав, політичних, економічних і духово-інтелектуальних сил. Вона повинна з ними рахуватись і вміти використовувати їх у власних інтересах.

Життєвий простір України утворюють, по-перше, власна територія України в державних кордонах, як вона склалася на цей час, і по-друге, напрями реалізації її інтересів у зовнішньому світі.

Внутрішній простір з точки зору української центральної моделі є також неоднорідним, і різні регіони мають різну цінність. Так, життєво важливими для нації з культурологічної точки зору є ті землі, на яких формувалось ядро нації: Київщина, Галичина, Полтавщина, Чернігівщина, Поділля. Між ними також можуть бути ціннісні відмінності, але мало хто заперечить, що своєрідним сакральним центром України є Київська земля, а етнокультурним ядром нації є стародавні поляни. В інші часи політичний центр країни міг змішуватись в інші регіони, але в історичній пам'яті українців ідея про Київ завжди присутня як центр тяжіння нації. Аналогічно у Франції таким центром є Париж, в Англії — Лондон, а в Росії — Москва. Тому перший орієнтаційний напрям української свідомості пов'язаний саме з Києвом як містом, до якого ведуть усі шляхи. За Київ змагались держави, що хотіли панувати в Україні. У моменти піднесення національної самосвідомості символічне значення Києва виходило на передній план.

Окрім історичного ядра нації та його сакрального центру в Україні входять землі, прилучені в наслідок колонізації українцями південно-східних земель. Перша хвиля пов'язана з козацькою колонізацією, що створила осередок у Запоріжжі та вийшла в південні степи далеко аж до Кубані. Нова хвиля пов'язана з часами Руїни, коли заселялась Слобожанщина. Потім за часів царату поступово заселялись землі так званої Новоросії, але вже не тільки українцями, а й іншими народами — болгарами, греками, німцями,

сербами. Таким чином створювалось нове розуміння України як території з переважним розселенням українців, тобто демографічне розуміння, а не історично-політичне. Нова історична реальність постала під час потрясень в 1917-1921 рр., коли нація знову відчувала свою єдність і змогла створити незалежну державу.

Особливе значення для України має Крим — місце розселення кримсько-татарського народу. Ставлення до останнього може бути тільки як до рівноправної нації, яка співіснує з українцями в межах однієї держави. Інше населення Криму не утворює окремого народу, а є частиною інших націй, центр тяжіння яких знаходиться поза межами півострова. Тільки для кримських татар Крим є рідною землею, батьківщиною. Створення багатонаціональної республіки в Криму є поступкою старим стереотипам свідомості, що не визнають національного принципу єдності людей. Такий шлях і веде до міжнаціональних конфліктів тому, що кожен народ орієнтований до свого власного центру тяжіння, росіяни — до Москви або до відновленої імперії у вигляді СНД, українці — до Києва, своєї національної держави тощо. Звідси виникає державна напруга, що і призводить до конфліктів. Тільки корінне населення має власну внутрішню ментальну орієнтацію, а тому тільки воно може створити стабілізуючий центр тяжіння на півострові, навколо якого може бути збудована державність, якщо вона взагалі тут потрібна. Інші народи, незважаючи на їх переважну чисельність, повинні погодитись зі статусом національних меншин у цьому регіоні, тобто позбутись великодержавницьких амбіцій і бути просто лояльними громадянами.

Зовнішнє коло геополітичних орієнтацій України створене головним чином трьома напрямками: *європейським, північно-східним і південним*. Вони є традиційними для політичного життя країни, бо кожного разу, коли Україна отримувала можливість жити власним життям, вона повинна була визначатися насамперед у цих напрямках — з ким боротись і кому протистояти, а з ким укласти угоди та союзні відносини. Історія свідчить, що жоден із напрямів не може бути для України переважачим, бо з усіх трьох сторін сюди йшли як війська для загарбання, так і досягнення цивілізації. З отриманням реальної незалежності Україна повинна знову визначити себе в цих напрямках. У суспільній думці точиться запекла боротьба між прихильниками західного та північно-східного напрямів. Визначення національного інтересу України в цьому питанні є стратегічним вибором і позначиться на долі держави на десятиріччя вперед. Це чудово розуміють і в Росії. На погляд одного з науковців-геополітиків, орієнтація України на Захід і спроби відмежуватись від сфери впливу Росії приведуть неминуче до створення перманентного джерела конфліктів. Не утруднюючи себе пошуком аргументів, він приписує українській інтелігенції надії при підтримці Заходу «поступово вигнати частину росіян з України, українізувати решту росіян і російськомовних українців...».¹¹

¹¹ Гливаковський А.К. «Национальная безопасность России и геополитика», Кентавр, 1991. — Окт.-дек. — С. 50.

Геополітична ситуація України вимагає створення збалансованої системи відносин, щоб жодна зі сторін не мала переважаючого значення. Статус нейтральної держави якнайбільше відповідає цьому. Маючи сильну оборонну систему на всіх напрямках можливо вторгнення, Україна зможе почуватися досить безпечно: тільки раптова та швидка окупація країни і зміна уряду на маріонетковий може знищити державність України, але у випадку збройного конфлікту нейтральна Україна може розраховувати на допомогу світового співтовариства. На жаль, концепція оборони України ще не створена, а те, що є, орієнтоване лише на вторгнення зі Заходу, на що зараз навряд чи можна очікувати.

Україна як держава не може існувати в світі сама по собі, спираючись лише на власне розуміння своїх інтересів. Країна повинна усвідомити себе в геополітичному контексті та в контексті розвитку світової цивілізації. Таке усвідомлення неподільне з тим, як саме цивілізоване суспільство розглядає Україну і як воно бачить місце України в світі. З. Бжезінський, аналізуючи ситуацію навколо розпаду СРСР, доходить до висновку, що тут ми маємо справу з дещо більш значним явищем світової історії, а саме — з розпадом трьохсотрічної російської імперії. Майбутнє Європи та світової цивілізації залежить саме від чіткої позиції Заходу в питанні ставлення до країн, що виникли на її руїнах. Будь-які спроби Росії, — вважає З. Бжезінський, — як от: ізолювати та знову підкорити Україну з допомогою московського оплоту в Криму, або затримка з евакуацією військ з країн Балтії — повинні розглядатися як перешкода масштабній допомозі Заходу. Політолог вважає стратегічною метою Заходу підтримку країн Балтійсько-Чорноморської зони. В геополітичному вимірі важливо, щоб Україна змогла устатуватися як міцна незалежна держава, що також зміцнить надії на еволюцію в самій Росії як демократизованої європейської держави. Тому важливим компонентом західньої стратегії по відношенню до України З. Бжезінський вважає її економічну та політичну консолідацію¹². Україна є насамперед *європейською державою*. Це визначено її історичним минулим, географічним становищем, її приналежністю до культурних традицій європейської цивілізації, демографічним складом її населення і можливостями її економічних зв'язків з країнами Європи. Щодо європейського статусу України ще точаться суперечки, бо не завжди визначальним чинником є географія, а тривала орієнтація на Схід і розрив безпосередніх зв'язків з Європою дають себе знати і понині, але все ж таки важко заперечувати очевидні факти. Греко-римська цивілізація у вигляді православної християнства прийшла в Україну з Півдня, з культурного центру тяжіння країн Середземномор'я, Візантійської імперії, приблизно в ті часи, коли вона опановувала також і північну частину Європи. Потім зв'язки з Константинополем були порушені, і після татаро-монгольської навали Україна більше орієнтується на Захід, а згодом складає частину польсько-литовської держави. Загроза з боку

¹² Бжезінський З. *Я антисоветчик и антикоммунист*, Печерск. — 1992. — № 25.

польської шляхти штовхає український народ, що вже створив власні державні структури в боротьбі з тюрксько-ісламським світом, в інший бік — до православної Московської держави. У складі російської імперії, а частково — австро-угорської, Україна занепадає як самостійна нація, але зберігає опосередкований через Москву або Відень зв'язок з європейською цивілізацією. Отже, Україна завжди була прилученою до Європи не тільки в географічному, але також і в культурному відношенні, хоча не можна відкидати значних впливів з тюрко-ісламського Півдня та Сходу.

З проголошенням незалежності процеси інтеграції України в європейські структури значно посилюватимуться, але якщо пустити їх за течією, то можна очікувати зростання економічної та психологічної експансії з боку Заходу, несприятливої для розвитку нації. Так, наприклад, може виникнути загроза перетворення України в сировинний додаток до Європи, в постачальника дешевої робочої сили, інтелектуальних ресурсів. Таким чином буде лише змінено напрям залежності країни з північно-східного на західний. Процес входження України в Європу та світову цивілізацію повинен бути контрольованим і спиратись на ґрунтовну та послідовну концепцію з цього питання.

Стратегія повернення України в Європу повинна спиратись на реальні можливості її економічного, соціально-політичного, воєнного та духово-інтелектуального потенціалу. Аналіз реального стану речей свідчить, що цей процес буде довгим і тяжким, але невідворотним. По-друге, цей процес є складним і багатомірним, він включає в себе ряд більш конкретних процесів, диференційованих відповідно до складного характеру розвитку самого європейського співтовариства. Тому можна виділити більш конкретні стратегічні напрями для взаємодії України з Європою:

— створення регіонального *середньоевропейського співтовариства* з більш тісними формами співробітництва в економічній, військово-політичній, інтелектуальній сферах, враховуючи накопичений досвід стосунків із Польщею, Чехією, Словаччиною, Угорщиною;

— входження України в усі *загальноєвропейські структури* та створення більш сприятливих умов взаємовигідного співробітництва з західноєвропейським регіоном, із країнами «спільного ринку», НАТО тощо.

Щодо розвинутих країн Заходу, можливі *варіанти стратегічних моделей орієнтації*:

А: вибір *стратегічного партнера* з провідних країн Європи (Німеччина, Франція), з яким підтримуються найбільш тісні стосунки, отримується великомасштабна допомога в обмін на створення сприятливих умов для реалізації його інтересів в Україні;

Б: підтримання тісних взаємозв'язків з *кількома провідними країнами*, балансуячись на зіткненні різних інтересів і реалізуючи свої власні інтереси шляхом підтримування конкурентної боротьби;

В: орієнтація на країни, що не мають амбіцій лідерів, такі як Іспанія, Швеція, Австрія та інші, що дозволить зберегти більш рівноправні відносини.

Варіант А здається найбільш ефективним, але він також приводить і до нових форм залежності, вимагає значних поступок своїм національним інтересам. Варіант Б ґрунтується на тому, що Україна здатна зацікавити різні країни, що під цю пору радше проблематичне. Для реальних умов здається більш підходящий варіант В.

Національні інтереси України в північно-східньому напрямі полягають у збереженні миру та стабільності, і в запобіганні будь-якій гострій конфронтації, яка може бути спровокована тією або іншою стороною. Незахищеність північно-східніх кордонів, значна взаємозалежність економічного життя країн регіону, ментальна спорідненість населення робить будь-які конфлікти тут акрай небажаними. Великомасштабний конфлікт може привести до ситуації, що загрожуватиме існуванню незалежної України. Враховуючи, що економічна нестабільність може надалі поглиблюватись і що внаслідок кризи до влади в Росії зможуть прийти шовіністичні сили, в інтересах України є створити *стратегічну систему противаг* для запобігання можливій загрозі з боку цих сил. Елементи цієї системи:

- введення можливих конфліктних ситуацій у контекст міжнародних відносин, бо Росія зацікавлена в сприятливому «іміджі» та рахується з думкою світового співтовариства;

- диференційована політика щодо різних країн СНД з метою створення взаємовигідних систем регіонального співробітництва для протиставлення центрорієнтованим структурам, в яких зацікавлена Москва;

- моральна підтримка національно-визвольних рухів на території колишнього ССРСР; максимальна увага потребам української діаспори в країнах СНД, створення елементів впливу на політику цих держав через демократичні інституції.

Стосунки з Росією повинні будуватись з огляду на радикальну зміну геополітичної ситуації, що утворилась внаслідок появи незалежної України. З. Бжезінський вважає цю подію явищем скоріше проросійським за своєю суттю, бо саме це дасть Росії можливість створити у себе демократичне суспільство, тоді як збереження імперії прирікає російський народ на диктатуру та злиденність існування. Тобто, існування незалежної України є гарантом демократичного та прогресивного розвитку самої Росії.

Південний стратегічний напрям національних інтересів України найменше розвинутий, але з точки зору прийдешності найбільше перспективний. Саме з Близького Сходу в Україну можливо поступатимуть енергоносії, коли Росія припинить свої доставки. За сприятливих умов Україна може здійснювати торговельно-економічну й інтелектуальну експансію на Південь скоріше, ніж на Захід або на Північ. У перспективі Україна зможе зайняти провідне становище серед країн Чорноморського басейну, зробившись значною середземноморською державою.

Через Південь Україна виходить у широкий світ країн Близького Сходу, Азії, Африки, через Європу Україна може спілкуватись з Північною та Південною Америкою, через країни Сходу лежить шлях до країн Далекого Сходу, в Китай. Але геополітичні інтереси

України в цих регіонах можуть бути визначені, можливо, тоді, коли будуть реалізовані інтереси держави в більш близькому оточенні. На цей час ми можемо тільки визначити власні економічні інтереси в країнах Африки, Далекого Сходу, в Південній Америці. В культурологічному аспекті Україна спілкувалась з великим світом лише опосередковано, через форми великоросійської свідомості. Україна стоїть на порозі відкриття світу для себе — процес, який Європа відпрацьовувала кілька століть, і навпаки — себе для світу, бо Україна залишається для світу невідомою країною, хоч вона і знаходиться у центрі Європи.

Прагнення вступити у безпосередній контакт з іншими країнами світу вимагає самостійного осмислення свідомості чужих структур, що керують поведінкою конкретних осіб, а також обумовлюють дії впливових політичних і економічних сил. Проникнення в широкий світ починається зі спроб зрозуміти його, налагодити з ним контакти і вступити в багатопланий діалог. Тільки тоді ми зможемо знайти ті форми презентацій власної культури та власних інтересів, у яких світ зможе зрозуміти і нас самих.

Висновки

У сучасному світі захист національних інтересів держави вже не може спиратись лише на стратегію силового протистояння. Підтримання значного військового потенціалу безумовно потрібне для захисту від деяких сліпих політичних сил, які ще існують у світі. Але можна стверджувати, що світ багато в чому порозумішав за роки холодної війни та стратегічної конфронтації двох військових потуг. Більш ефективно стає реалізація власних національних інтересів за допомогою засобів економічної і духово-інтелектуальної експансії. Найбільшу вартість у світі зараз має саме інформація, інтелект. Дипломати замислюються тепер над політичними комбінаціями, що дають змогу вийти вперед саме в галузі інтелекту. Якщо колись Китай був «відчинений» за допомогою гармат фльоти Перрі, то тепер важливим засобом експансії стає культура, проникнення у сферу свідомості людей.

За часів панування ідеологічної системи марксизму-ленінізму вважалось, що однією з форм класової боротьби є боротьба ідеологій. Визнавалось, що тут ніяк не може бути примирення інтересів різних класів. Вожді тоталітарної системи чудово розумілись на справі ідеологічної конфронтації, але фактично в цій боротьбі використовували ті ж силові засоби впливу, що в інших галузях життя. Це була одна з причин краху «системи соціалізму», бо духово-інтелектуальні сили суспільства не можуть розвиватись шляхом насильства, а потребують особливих умов вільного висловлювання думок.

З іншого боку можна було б уважати, що дієвість ідеологем Західного світу ґрунтувалась саме на успіхах в економічному житті, у використанні ефективних і прогресивних технологій. Але ситуація на порозі ХХ ст. змінюється досить радикально: економічний та технологічний прогрес все більше визначатиметься зрушеннями в

сфері духово-інтелектуального розвитку. Коли цей чинник набере досить вагомого значення у світі, геополітична ситуація радикально зміниться. Важелі головних економічних, політичних і технологічних інтересів знаходитимуться не в тих, хто тримає ресурси, або у володарів фінансової потуги, але насамперед у носіїв найбільш розвинутих форм духу та інтелекту. З цієї точки зору потенціал Європи або Далекого Сходу може набагато перевищити, скажімо, американський, бо він ґрунтується на тисячолітніх культурних надбаннях людства. Найбільш впливовими стануть знову-таки центри світової цивілізації, як-от: Індія, Китай, Середземноморський регіон. І хоча такий стан справ виявить себе, мабуть, лише в ХХІ ст., потрібно вже тепер прогнозувати та планувати стратегію розвитку України саме в цьому напрямі.

* * *

Наведені міркування щодо концептуального усвідомлення національних інтересів України не претендують на вичерпність, але дають змогу окреслити напрями, коли таке усвідомлення стає можливим і необхідним. Головною методологічною передумовою цього процесу є логіка та послідовність. Тобто, якщо ми кажемо А, то за цим повинні сказати і Б. На жаль, складність процесів сучасного суспільно-політичного мислення приводить до того, що сказавши А, ми дуже довго вагаємося, заки скажемо наступне речення, що з необхідністю з цього випливає, або говоримо те, що з нього випливає лише частково, або повторюємо перше речення А в іншому варіанті. Відсутність логіки в мисленні представників владних структур призводить до непослідовності дій, а тоді складається ситуація, в якій влада противорічить сама собі, тобто тупцює на місці.

Вихідним в усвідомленні інтересів нової держави *Україна* є те, що вона, по-перше, є і повинна бути. А якщо вона є, то має власні інтереси щодо свого самозбереження та становища в світі. Ці інтереси є об'єктивними та відповідають інтересам кожної людини і кожної соціальної групи, не дивлячись на це, чи вони усвідомлюють це, чи ні. Національні інтереси держави не можуть не стикатись з інтересами інших держав, але будь-яка конфліктна ситуація має бути вирішена цивілізованим шляхом. Держава не може бути слабкою та поступатись перед іншими своїми життєвими інтересами, інакше вона буде знищена як суб'єкт світового співтовариства та підкорена зовнішнім силовим центрам. Україна має досить передумов, щоб вести самостійну, незалежну політику в світі. Зупинка лише за достатньою політичною волею та компетентними фахівцями, що можуть ефективно здійснювати національні інтереси країни.

*Володимир ДІЕСПОРОВ,
Доктор економічних наук*

СПРЯМУВАННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Тяжкий стан народного господарства України зумовлений не тільки і не стільки об'єктивними труднощами становлення молодой держави, як відсутністю економічної політики. Різні, часто протилежні інтереси та уявлення щодо напрямів і шляхів економічного будівництва в суспільстві не тільки не узгоджені, а й чітко не сформульовані внаслідок нерозвиненості політичного життя. Ні Уряд, ні Верховна Рада не мають цілісної економічної програми. Рішення, що приймаються державними органами мало не щодня, часто не враховують кінцевої мети, погано узгоджуються з попередніми, а крім того не завжди виконуються.

Різке і безперервне погіршення рівня життя при відсутності надії на краще спричиняє апатію в суспільстві і підштовхує громадян на поведінку, що не відповідає інтересам суспільства. За таких обставин важливо переломити ситуацію, прорвавши ланцюг суцільних невдач хоча б в одному місці, щоб дати людям можливість повірити в спроможність української держави найбільш реально досягти швидкого успіху в сільському господарстві. Тут поки що зберігається потенціал для відновлення рівня виробництва попередніх років. Це означає, що вже за 2-3 роки можна забезпечити повноцінним харчуванням усе населення країни. Необхідно однак терміново визначитися в політиці щодо сільського господарства і цілеспрямовано допомагати йому виконувати найважливішу суспільну роль — забезпечити виживання країни.

У даній статті робимо спробу сформулювати завдання і напрями розвитку сільського господарства, виходячи із нинішнього стану України.

Характеристика ситуації

У 1993 році склалися сприятливі погодні умови і зібрано непоганий урожай основних культур — значно кращий, ніж попереднього року. Логічним було б сподіватися і деякого поліпшення умов життя народу. Вийшло ж навпаки. Відразу після збирання зернових відбулося багатократне підвищення цін на продукти. В наступні місяці розрив між доходами населення і вартістю життя став збільшуватися особливо високими темпами.

Таке становище найперше пояснюється непомірним здорожанням нафтових продуктів, а також інших матеріальних ресурсів, та нестачею багатьох із них. Однак не менш важливою причиною є й невідповідність економічного механізму сільського господарства в новій ситуації. Колгоспно-радгоспна організація, яка могла якось задовольняти

найперші потреби держави в умовах повновладдя командної системи, виявилася позбавленою внутрішніх стимулів ефективного розвитку під цю пору. Маси сільських працівників залишаються на становищі найманих робітників, не відчуваючи ні заінтересованості, ані відповідальності за результати діяльності. Розвиток господарств став стихійним, оскільки при постійній зміні ситуації та цін традиційні методи економічної аналізи виявилися непридатними, а нові ще не освоєні. Під прикриттям безконтрольності на виробництві панує безгосподарність. Невизначена обстановка перехідного періоду використовується для особистої наживи багатьма посадовими особами.

Споживацькі настрої господарських керівників підтримуються їх представниками в державних органах, які активно відстоюють відомчі інтереси, що не узгоджуються з державними. При визначенні державних цін на продукцію практично виходять із затрат тих, хто господарює гірше. Таким чином безгосподарність покривається за рахунок населення. Величезні суми пільгових кредитів колгоспам і радгоспам знекровлюють бюджет, не досягаючи мети через нерациональне господарювання.

Сільське господарство більше ніж інші галузі потребує невідкладних ринкових реформ. Тут створилися для цього сприятливі умови, а саме: а) наявність великої кількості товаровиробників; б) порівняно високе насичення ринку сільськогосподарськими продуктами, що дозволяє створювати конкурентну обстановку; в) відсутність загрози безробіття, оскільки селяни одержують земельні ділянки і можливість організувати самостійне виробництво. Ринкові реформи мають привести до корінної реорганізації сільськогосподарських підприємств. Однак це не відповідає інтересам керівних структур. Селянство виявляє недовіру до корінних змін, які порушують його звичний спосіб життя. Через це, хоч на словах всі говорять про необхідність глибоких реформ, на ділі обмежуються формальним паюванням майна та зміною вивісок. Колгосп перейменовується в «селянську спілку», «акціонерне колективне підприємство» чи ще якось, а по суті всі відносини лишаються незмінними.

Умови виробництва, складний стан економіки, специфіка розселення, національний менталітет, унікальна історія, регіональні відмінності — все це вимагає шукати свій український шлях розвитку, в тому числі і в аграрній сфері.

Напрями розвитку сільського господарства

Україна має сприятливі умови для ведення інтенсивного сільського господарства. Це — найкращі в Європі землі, достатні ресурси сільського населення, цінний землеробський досвід, наявність ринку збуту продовольства на сході. В СРСР Україна була найбільш розвинутою з точки зору сільського господарства республікою і вивозила в інші республіки значну кількість землеробських і тваринницьких продуктів. Країни колишнього Союзу — природний ринок для експорту наших продуктів, який потрібно зберегти і відстояти в конкурентному змаганні. Покищо на ринку СНД українська продук-

ція утримує свої позиції, однак невдовзі може виявитися неспроможною через відсталість як сільського господарства, так і харчової промисловости.

Найбільші можливості експорту Україна зберігає щодо продукції зернових та олійних культур. Очевидно, що для неї реально бути також серйозним експортером цукру та плодовоовочевої продукції, хмелю. Значно менші надії є на те, щоб мати в близькому часі сучасне конкурентно здатне тваринництво, врахуючи значну відсталість у технології та малі площі природних кормових угідь. Однак нинішній розвиток тваринництва цілком може здовольняти потреби населення в якісному загальнодоступному харчуванні. Згодом, коли досягатимуться високі врожаї кормових культур, тваринництво також стане перспективною галуззю. Покищо, однак, питому вагу тваринницького сектору доцільно зменшити.

Необхідно подолати наслідки порівняно вузької спеціалізації українського сільського господарства, що склалася в умовах союзного комплексу. Предметом уваги мають стати насамперед галузі, що дають текстильну сировину—вівчарство, виробництво льону, конопель тощо. Розвиток таких галузей може стимулюватися цінами, перевагами в матеріальному забезпеченні, та іншими пільгами.

По новому постає питання регіональної спеціалізації в сільському господарстві. Раніш встановлювалися загальні закупівельні ціни, чим компенсувалася низька прибутковість виробництва певних продуктів у менш сприятливих для цього районах. У зв'язку з формуванням єдиного загально-українського ринку диференціація державних цін відпадає. Тому кожен район повинен розвивати ті галузі, для яких є тут кращі умови. Регульовані ціни на масово поширені продукти — зерно, молоко, яловичину, свинину тощо дозволяють вигідно їх виробляти по всій Україні.

Труднощі з енергоресурсами вимагають більш раціонального розміщення продуктивних сил з мінімізованими транспортними витратами. У зв'язку з цим важливо створити навколо великих міст зони виробництва молока, картоплі, овочів, фруктів із використанням для цього найближчих земель. Ця проблема гальмується тим, що не вироблена практика взаємодії міських і сільських органів влади для об'єднання матеріальних можливостей і маневрування трудовими ресурсами.

Кардинальна довгострокова проблема з подоланням відставання українського сільського господарства в технологічному і технічному плані. У деяких галузях продуктивність праці в нас у 8-10 разів нижча порівняно з високорозвиненими країнами. Ситуація ускладнюється тим, що в умовах кризи інвестиції різко скоротилися. Бракує як капіталу, так і матеріальних можливостей. Вітчизняна промисловість виробляє, наприклад, усього 27% потрібних сільсько-господарських машин, 18% — ветпрепаратів. Техніка здебільшого має застарілі конструкції. Імпортованими є фосфорні й калійні добрива, засоби захисту рослин. Особливо дефіцитні гербіциди. Відсутність сучасної технології призводить до поступового погіршення якості ґрунтів.

Мала ефективність сільського господарства — результат насамперед низької врожайності, а особливо продуктивності тваринництва. Невідповідність кормової бази поголів'ю худоби і систематичне її недогодовування стали традиційними. Віддача кожного гектара української землі може бути принаймні подвоєна як за рахунок урожайності, так і змін у структурі площ на користь цінних інтенсивних культур. В інтересах інтенсифікації сільського господарства в найближчі роки слід задіяти недовикористовувані трудові ресурси країни.

Перспективи села

Цивілізація українського народу створювалася насамперед у селах, де проживала переважна його частина. Хоча більшість селян були хліборобами, то все ж таки села являли собою багатогалузеві виробничо-територіальні утворення. Тут розвивалися різні промисли, ремесла, торгівля. Сільська економіка надавала людям можливість вибору праці. Як місце проживання село не вважалося менш престижним за місто.

Ситуація істотно змінилася від часів колективізації, коли разом з великими масами селян цивілізація почала переміщатися до міст. Економіка села стала вузько спеціалізованою, побут — незмірно убогішим порівняно з міським. Колгосп і село виявилися майже тотожними поняттями.

Зараз у сільській місцевості проживає 32% населення країни. В більшості регіонів триває процес скорочення кількості сільського населення та його постаріння. В середньому людей пенсійного віку серед селян — близько 29%, однак ситуація по областях значно різниться. Кількість зайнятих у сільському господарстві загалом достатня, а в багатьох місцевостях — навіть надмірна. Однак тенденції зміни складу сільського населення такі, що при їх збереженні через кілька років Україна вже не зможе реалізувати сприятливі умови для сільсько-господарського виробництва через нестачу кваліфікованих працівників. Вже зараз при досить великій кількості людей у багатьох селах не вистачає найпотрібніших робітників-механізаторів.

Внаслідок знелюднення села дрібнішають, а в малих населених пунктах важко створити умови для повноцінного життя. Не випадково в минулі часи переважна частина селян мешкала у великих селах. Чим меншим ставало село, тим вищими темпами відбувалося його знелюднення і старіння.

Складні соціально-економічні проблеми села змусили прийняти закон про пріоритетний розвиток села. Однак фінансові можливості держави не забезпечують його виконання. Крім соціально-побутових чинників, розвитку інфраструктури на селі, важливо передбачати перспективи раціонального використання його трудових ресурсів, насамперед жіночої праці, сфера застосування якої в сільсько-господарському виробництві значно скоротилася. Переважно землеробська спеціалізація із неминучою сезонністю праці зумовлює доцільність проживання в сільській місцевості відносно великої час-

тини населення. Водночас тут потрібно забезпечити людей постійною роботою. Тому необхідне створення промислових виробництв у селах, насамперед, великих. Якщо складатиметься стабільна демографічна ситуація в селах більшого розміру, біля них виживатимуть і менші. Висока густота населення і сприятливі природні умови всієї території країни роблять вигідним більш рівномірне розв'язання виробництва і продуктивних сил. Воно сприятиме кращому використанню ресурсів і забезпеченню людей всіма благами цивілізації. Багатолюдне і різногалузьке українське село — не лише історична реліквія, а й бажана перспектива.

Перспективи села значною мірою визначаються тим, як будуть розвиватися земельні відносини. Останнім часом зросла зацікавленість міського населення в одержанні земельних ділянок на сільських територіях, однак такі бажання пояснюються насамперед продовольчими труднощами і бідністю більшої частини мешканців великих міст. Інші мотиви спонукають домагатися права на сільські землі представників багатой меншості. Прикметно, що лозунги про вільну продаж земель поширюються у великих містах і залишають байдужими селян. У цій справі необхідно зважати насамперед на інтереси сільських жителів, оскільки недопущення дальшого руйнування села — запорука добробуту всього народу і могутності економіки. Адже саме селянин здатний використати землю найдоцільніше. На селі майже нема інших виробництв, а земля для людей — часто єдиний засіб існування і джерело добробуту. Тому найбільш правильною буде така постановка питання, що земля має належати насамперед тим, хто і живе, і працює в селі.

В перспективі можна допустити, що земля, як і в багатьох інших країнах, стане предметом купівлі-продажу. Однак з урахуванням особливостей України не менше вірогідний і протилежний варіант, коли земля капіталізуватися не буде. У всякому разі тепер така постановка питання передчасна, якщо зважати на незабезпеченість населення доступними продуктами і нецивілізовану поведінку багатьох сьогоднішніх підприємців. Крім того, введення ціни на землю спричинило б ще більше подорожчання продукції. Приватизація присадибних земель цілком виправдана; вона закріплена законом і масово проводиться. Що ж до польових земель — основного їх масиву, то тут перевагу слід віддати необмеженому в часі користуванню ними під зобов'язання дбайливого ставлення до землі та продажу (поки що державі) певної кількості продукції. При цьому грошовий податок на землю необов'язковий, але ті, хто використовує польові землі, повинні робити основний внесок у фонди, що використовуються для соціальних та інших загальних потреб села.

Засоби державного регулювання

В економіці сучасної України використовується і ринкові, і державні важелі регулювання. Україна перебуває лише на ранньому етапі переходу від командної до ринкової економіки. Корінне реформування навіть при найсприятливіших обставинах буде тривалим

процесом і супроводжуватиметься економічними, соціальними та політичними труднощами. І в цей період цілеспрямована державна політика має запобігати руйнуванню виробництва і соціальним потрясінням, які при стихійному розвитку ситуації неминучі внаслідок різкого спаду виробництва, дефіцитів, інфляційних деформацій і домінування корисливих мотивів у поведінці господарників. Державний вплив на сільське господарство має здійснюватися насамперед через закупки продукції з регулюванням ціноутворення, кредитну політику, матеріальне забезпечення, сприяння соціальному розвитку села.

Сфера державних замовлень останнім часом істотно обмежена. Вони проводяться по кількох найважливіших зернових і технічних культурах та продукції скотарства. Через державні канали реалізується лише близько третини зерна. Очевидно, що доцільно передбачити справедливую участь різних виробників у формуванні державних фондів через норми поставок з гектара угідь відповідної якості, дозволяючи при цьому перерахунок одних продуктів в інші.

Державні ціни забезпечують прибуткове господарювання при раціональній організації виробництва в усіх галузях. Однак зберігається диспропорція між рентабельністю землеробської та тваринницької продукції. При надто високих цінах на зерно безумовно не вигідно використовувати його в тваринництві, куповані комбікорми ще значно дорожчі.

Держава виконує соціальні функції через дотування продукції тваринництва. При сучасному стані цієї галузі її продукти стали б безумовно невигідними господарствам і недоступними великій частині населення. Тому дотація надається як споживачам, так і виробникам.

Ціни швидко зростають і переглядаються кілька разів на рік. Під тиском депутатів-аграрників та відомств вони часто встановлюються на не виправдано високому рівні, особливо по землеробських продуктах.

Недавно прийнятий закон про банкрутство практично не діє. Колгоспно-радгоспна система оберігається від проривів її цілісності. При відсутності конкуренції побудником банкрутства мають стати насамперед ціни державних закупок, визначені на такому рівні, який змушує до раціонального господарювання. Адже вихід з кризи економіки країни і можливий лише при мобілізації внутрішніх резервів підприємств за рахунок раціональної технології й організації виробництва, режиму економії, заохочення до ініціативної та продуктивної праці. Звичайна практика покриття збитків підприємств державою стала в теперішній ситуації найбільшим злом.

Ситуація вимагає від державних органів активного впливу на господарський механізм, що змушував би на місцях здійснювати такі реформи, які вимагають ефективного виробництва. Суть цих реформ — приватизація виробничої діяльності, в якій візьме участь і знайде своє місце кожен працівник. Безпосередній виробник має стати господарем продукції і бути вільним у виборі способів раціонального господарювання.

Колгоспи й радгоспи, що внаслідок фінансової неспроможності виявлятимуться кандидатами в банкрути, мають корінним чином реорганізовуватися. При цьому гарантуватиметься збереження за селянами землі та необхідних інших засобів виробництва, що дозволить їм у зовсім короткому часі почати використовувати нові джерела доходів.

Потрібно відмовитись від практики разових викидань великих грошових сум для заupu землеробської продукції. Серйозного удару економіці завдала, зокрема, багатотрильйонна емісія під заготівлю зерна, яка стала основною причиною різкого зниження курсу карбованця в серпні 1993 року. Доцільним ввести гарантовані розрахунки з господарствами, які здійснюються протягом ряду місяців, поступово, паралельно з реалізацією кінцевої продукції агропромислового комплексу.

В умовах, коли економіка задихається від нестачі багатьох ресурсів (особливо імпортованих), державний вплив має виявитися і в тому, щоб їх одержали по строго контрольних лімітах ті, від кого найперше залежить виживання держави, зокрема, сільське господарство. Матеріальне забезпечення під державні закупки — значно вигідніша форма зв'язків порівняно з бартерними угодами через випадкових партнерів. Зараз економіку сільськогосподарських виробників визначають насамперед затрати на пальне, доля яких в собівартості землеробської продукції досягає 40-50%. Забезпечення господарств нафтопродуктами через державні фонди дозволило б значно здешевити сільськогосподарську продукцію. Крім того, результати роботи господарств не залежали б від того, хто як зуміє дістати пальне. Так само під сільськогосподарські закупки слід організувати постачання мінеральних добрив, хімічних засобів, запасних частин, будівельних матеріалів.

Органи державного управління сільським господарством продовжують залишатися громіздкою бюрократичною адміністративною структурою. Необхідна переорієнтація системи Міністерства сільського господарства і продовольства на роботу як центрів впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Господарства, як і раніш, зазнають адміністрування з боку різних районних організацій. Доцільно замінити їх районне підпорядкування на безпосередньо сільське — через сільські ради чи нові місцеві муніципальні органи самоврядування.

Реформи в колгоспах і радгоспах

Колективні господарства є основними виробниками сільсько-господарської продукції. І хоча вже не доводиться сумніватися в безперспективності нинішньої колгоспно-радгоспної системи, поки що вона всецільна і, очевидно, проіснує ще ряд років. Тому необхідно шукати способи раціоналізації економічного механізму в її межах.

Змістом таких реформ буде демократизація виробництва, подолання такого стану, коли колгоспник чи радгоспний робітник фактично є

безправним працівником, а при цьому зберігається повновладдя одноосібного адміністратора. Має відбутися децентралізація діяльності, яка ґрунтуватиметься на відносній самостійності виробничих підрозділів. Колгосп чи радгосп звичайно включає 10-20 таких одиниць різної спеціалізації (землеробські, тваринницькі, обслуговуючі тощо), при чому підрозділ має, як правило, закінчений результат діяльності у формі тієї чи іншої продукції або послуг. Тому підрозділи (більшість із них зветься бригадами) та їх порівняно невеликі колективи можуть бути відносно самостійними, хоча й залишатимуться тісно пов'язаними між собою технологічно й організаційно. Зараз суб'єктом господарської діяльності, юридичною особою визнається тільки колгосп чи радгосп у цілому. Реформи слід вести в тому напрямі, щоб поступово до рівня самостійного товаровиробника підносився статус теперішнього підрозділу, а на базі нинішнього господарства виникала структура з ознаками асоціації підприємств.

Покищо колективи підрозділів не готові до самостійного господарювання і не мають потрібних для цього ресурсів. Та й керівні структури не допустили б до такого різкого повороту. Тому доводиться ставити питання про проміжний етап, на якому підрозділи стануть внутрішньо-господарськими кооперативами з досить високим рівнем самостійності.

Принципова ознака реформованої системи — самоокупність підрозділів. На кожен із них у господарстві відкриває окремий рахунок, куди надходять кошти за продукцію й послуги. Колектив одержує право самостійно формувати свій склад, обирати партнерів по виробничій діяльності, визначати характер взаємин між своїми працівниками і розпоряджатися продукцією після виконання зобов'язань перед державою і партнерами.

Разом із розширенням прав підрозділів визначаються їх обов'язки щодо ефективного господарювання. За результати діяльності вони повинні відповідати матеріально-грошовими коштами і матеріальними засобами, а також певними юридичними зобов'язаннями їх керівників. Кооперативи самі оплачують свої витрати, роблять відрахування до спільних фондів і з власних прибутків здійснюють розширене відтворення та вдосконалення виробництва. Функції адміністрації господарства обмежуються і зводяться в основному до матеріально-технічного забезпечення виробництва, збуту продукції, координації спільної діяльності, будівництва та вирішення соціальних питань. Централізований фонд для названих цілей створюється виробничими підрозділами за загальною угодою, причому внески до нього визначаються розмірами ресурсів (трудових, земельних, матеріальних), які використовує кожен із них. Самоокупність кооперативів визначається виходячи з фактичних цін реалізації продукції. Для тих продуктів і послуг, що споживаються в межах господарства, встановлюються ціни внутрішні, які враховують виправдані затрати виробника, а також його прибуток. Взаємозв'язки кооператив регулюються колективною угодою.

Така організація пробована нами в ряді господарств. Не змінюючи вирішальним чином засад колгоспно-радгоспної системи, вона все ж

стає рішучим кроком до ринкової економіки і кардинальним засобом боротьби з безгосподарністю і зловживаннями. Створення кооператив у господарстві порушує реальне оновлення голови колгоспу, директора радгоспу і через це напштовхується на опір адміністрації, яка під різними приводами не дає можливості безпосереднім виробникам використовувати зароблені ними кошти.

В останні роки відбулося розукрупнення господарств таким чином, що здебільшого територія колгоспу і села (сільської ради) співпадають. Таке роздрібнення має позитивні наслідки з точки зору формування ринкового середовища, соціального розвитку невеликих сіл, посилення заінтересованості та відповідальності працівників.

У рамках колгоспно-радгоспної системи можуть набути дальшого розвитку процеси персоніфікації власності. Має завершитися паювання та акціювання громадського майна. Оскільки виробництва в різних галузях дуже різняться за фондооснащеністю, виникатимуть орендні відносини щодо використання у певному колективі засобів, які належатимуть до власності інших людей. Кожна кооператива одержує можливість поновлювати власні фонди, використовуючи для цього частину прибутку. Таким чином може бути викуплене і те майно, що спочатку використовується на правах оренди. У власності кооперативи чітко вирізняється власність кожного її члена.

Нові форми господарювання

Логіка розвитку економічної ситуації підводить до висновку, що створена колишньою політикою неефективна сільсько-господарська структура повинна бути замінена принципово новою. На основі персоніфікації власності почнеться другий етап реформ, на якому закріпиться структура, представлена повністю самостійними виробниками. Ними будуть невеликі добровільно сформовані колективи, фермерські, підсобні та інші господарства. Інтереси кооперації та соціальні проблеми, очевидно, спонукуватимуть до створення виробничого об'єднання на території села, яке матиме свої функції та права юридичної особи. Така сільська кооператива буде, однак, не сільсько-господарським підприємством, а обслуговуючою організацією. Власне сільсько-господарські виробники сформуються насамперед на базі підрозділів нинішніх господарств, які оформляться як юридичні особи, одержать рахунки в банках і стануть зовсім вільними в своїй діяльності.

Певно, таке корінне реформування з ліквідацією теперішніх колективних господарств може розпочатися в масовому масштабі років через два. Однак для найслабкіших, фінансово неспроможних колгоспів і радгоспів слід передбачати прискорене реформування під загрозою банкрутства. Таким чином створюватимуться умови для відновлення ефективності виробництва. Швидко будуть ліквідовані збиткові виробництва, досягатиметься більш інтенсивно використання землі як через зростання врожайності, так і розширення посівів трудомістких доходних культур. Страх перед банкрутством як невідомим лихом виявиться безпідставним, оскільки корінна реорганізація сприятиме

зростанню доходів селян. Звичайно, сам акт реорганізації супроводжуватиметься вивільненням частини працівників і, отже, виникненням непростих ситуацій для окремих людей. Цю обставину необхідно буде враховувати в практиці деколективізації. Кожен одержить можливість організувати самостійне господарювання або ввійти до того чи іншого виробничого колективу.

Фермерських господарств в Україні в 1993 році було всього 20,7 тисяч. Вони працювали на площі 415,7 тис. га. На долю цього сектору припадає всього 1-2 відсотки сільськогосподарського виробництва. Сімейне фермерство по типу європейського поширюватиметься повільними темпами, що пояснюється цілим рядом об'єктивних і суб'єктивних причин. Більшість колгоспників не виявляє бажання виходити на самостійне господарювання. Та й нерéalний масовий перехід до фермерства, якщо врахувати, що на члена колгоспу припадає в середньому 4-5 га ріллі, а на трактор — 65 га, зерновий комбайн — 132 га. Подрібнення польових земель призвело б до занепаду рільництва, яке за теперішньої скрути тримається все ж завдяки перевагам великого виробництва.

Корінне реформування виробничих відносин не повинно призводити до руйнування продуктивних сил сільського господарства. Рільництво — галузь, що забезпечує найбільш насущні потреби країни в продовольстві та експертні ресурси — має й надалі розвиватися на великих сівозмінних масивах. Тут випробуваною організаційною формою є малочисельні колективи механізаторів, які вирощують набір польових, технічних і кормових культур. Не можуть бути задоволені потреби країни в тваринницькій продукції без теперішніх громадських ферм. На їх базі згодом буде створене цілком сучасне високо продуктивне виробництво.

Особливістю української аграрної економіки є істотна роль підсобних господарств, де завдяки інтенсивному використанню невеликих земельних ділянок виробляється значна частина сільськогосподарської продукції. Вирішальні фактори ефективності таких господарств — висока матеріальна заінтересованість працівників і присадибний характер виробництва. Крім того, створився практично симбіоз допоміжних підсобних господарств з колективним. Частина продукції останніх використовується в підсобних для виробничого та особистого споживання. Внаслідок зменшення кількості жителів у межах територій сіл з'являються вільні ділянки, які доцільно віддавати місцевим жителям. Розширене підсобне господарство може бути стартовим майданчиком для виникнення товарного фермерського господарства з високою інтенсивністю використання землі. Якщо зараз на тваринництво припадає 60% продукції підсобних господарств, то надалі буде вигідною переважно їх землеробська спеціалізація з вирощуванням високо дохідних трудомістких культур.

Колективні і сімейні форми господарювання організаційно розмежуються, що сприятиме розвитку і тих, і других. Водночас між ними зберуться тісні зв'язки, що зумовлюються характером розселення, територіальним відокремленням польових і внутрішніх сільських земель, слабким розвитком виробничої та соціальної інфра-

структури, особливостями менталітету, історичними традиціями. Селяни, які матимуть основний дохід від приватного господарювання, очевидно, певну частину часу будуть зайняті в напружених польових роботах за домовленістю з колективами механізаторів, що хазяйнуватимуть у цій галузі. З іншого боку, індивідуальні господарства потребуватимуть допомоги колективів у виконанні певних механізованих операцій, транспортному забезпеченні.

Велика питома вага в українському сільському господарстві належить радгоспам. У перспективі доля державного сектору істотно зменшиться. Організація виробництва в колгоспах і радгоспах практично майже тотожні. Тому ті державні господарства, напрямки яких не відрізняється від спеціалізації навколишніх колгоспів, трансформуватимуться за однією з ними схемою. Як державні підприємства доцільно зберегти господарства, що виконують спеціальні функції — дослідні, начальні, селекційні тощо. Покищо не слід поспішати з роздержавленням радгоспів приміських зон, зважаючи на їх роль у забезпеченні міст молоком, овочами, картоплею. Крім того у приміських радгоспах в найближчі роки можна раціонально зайняти частину безробітного міського населення на роботах по вирощуванню, заготівлі й зберіганню землеробської продукції.

Реорганізація організаційних форм створить нового товаровиробника, суб'єкта ринкової економіки. України.

„Не може більше повторитися лихо з 1917 року, коли федералістична концепція сплутала будувannya української державности, приголомшила здоровий національно-політичний інстинкт й обеззброїла його перед большевицьким підступом і наступом. Не сміє тепер відживати подібна хвороба в Українській політиці, у старій чи новій формі, як нові протисамостійницькі федералістичні, унійні, всесвітнянські тенденції. Вони виринають як кон'юктурні явища у висліді погоні за тим, щоб відкривати 'нові, модерні' цілі й шляхи української політики, при невмінні відрізнити тривкі розвоєві тенденції в міжнародному житті від тимчасових, кон'юктурних ситуацій“

Степан Бандера
„Слово до Українських Націоналістів-
Революціонерів за кордоном“
На Чужині, 1948., стор. 6.

о. С. ГАРВАНКО

ДО ДЖЕРЕЛ ОЗДОРОВЛЕННЯ НАЦІЇ

(Закінчення, 2)

Переходимо тепер до другого наміченого питання — про єдність народу. Президент України Леонід Кравчук у *різдвяному привітанні* з 1993 року коротенько, але дуже змістовно подав заклик до єдності. Значуючи важливу роль церковних організацій «у миротворчій, благодійній і милосердній діяльності», Президент заявляє: «І загальнохристиянським було б посилення співробітництва Церкви і Держави у моральному, національному та духовному відродженні нашого суспільства... Ми мусимо побороти все, що нас роз'єднує, і утвердити в своїх відносинах те, що є для нас спільним. А спільне — це інтереси нашої держави, нашого народу». І закінчує Президент словами Євангелії: «Щоб були всі одно» (Іван 17, 21). Це різдвяне привітання Президента подав тижневик «Шлях Перемоги» з Мюнхену на першій сторінці 3-го числа з 17 січня 1993 р.

При іншій нагоді — на пресовій конференції в першу річницю з дня проголошення незалежності України — Президент ще так висловився: «Щоб зберегти здобуту національну незалежність і розбудувати Українську Державу на демократичних засадах, ми повинні об'єднати свої зусилля. Тільки єдність допоможе нам досягнути головну мету» (підкр. С. Г.). Та й під кінець виступу ще так заявив: «Або ми нарешті об'єднаємося, або ми загинемо як самостійна держава» («Шлях Перемоги» ч. 38 з 20 вересня 1992 на 1-ій сторінці: «Маніфест політичних партій... з нагоди перших роковин Української самостійної держави»; і «Новий Шлях» ч. 38 з 19 вересня 1992, стор. 7 в статті Ольги Кобець: «Перша Річниця Незалежної України»). Варто пригадати й слова народної приповідки: «Згода буде, а незгода руйнує!» Ці слова Президента розбуджують приспане сумління кожного українця, якому лежить на серці оздоровлення і забезпечення світлої майбутності свого народу.

Обминаємо тут питання нашої національної і політичної єдності, бо на її сторожі стоять державні мужі й політичні діячі. А тільки треба зазначити, що цій єдності не противиться існування більш як одної чи двох політичних партій — їх навіть треба, бо не всі однаково думають... Для гармонії і різноманітності в світі Бог створив різні сотворіння і різні народи з різними характерами та різними способами думання. Та й над важливими проєктами треба кілька думаючих голов, щоб як слід обдумати — котрий проєкт найкращий. Отже й треба кілька різних партій для такого діла, як ведення державної адміністрації. І так є серед усіх народів. Однопартійність у провадженні державою спробом диктатури — провалилась, як ми були свідками нацистського і комуністичного режимів.

Тільки не можна допускати забагато партій, бо були і трапляються держави з існуванням понад десять чи й п'ятнадцять партій; це вже справжній політичний хаос. Найкраще — коли є три або чотири партії.

Залишаємо, однак, це питання, а хочемо присвятити увагу *питанню релігійної чи церковної єдності*. Тут є зовсім інший підхід, як у питанні цивільної єдності. Коли в державній і політичній єдності розходиться про *матеріальні й дочасні справи*, то в церковно-релігійній єдності розходиться про *душевні справи вічного спасіння* через почитання *Єдиного Бога*, так як молимося у Святій Літургії: «І дай нам єдиними устами і єдиним серцем славити й оспівувати пречесне і величне ім'я Твоє»... І так, як заявив св. Апостол у посланнях до Коринтян і Ефесян: «для нас однак, є лиш один Бог, Отець, від Якого все і для Якого — ми; і один Господь Ісус Христос, через Якого — усе, і ми через Нього» (1 Кор. 8, 6). «Отож благаю вас... поводитися достойно покликання, яким вас покликано... стараючися зберігати *єдність духа зв'язком миру...* в одній надії вашого покликання... Один Господь, *одна віра, одне хрещення*. Один Бог і *Отець усіх*, що над усіма й через усіх і в усіх» (Еф. 4, 1-6).

Потребу єдності приказав сам Господь Бог ще в Старому Завіті, коли давав Свої заповіді: «Я — Господь Бог твій... нехай не буде в тебе інших богів крім Мене» (Вих. 20, 2-3 і Втор. 5, 6-7). А Ісус Христос перед Своїми Страстями — в *Архисерейській молитві* (в четвер вечір — після умиття ніг Апостолам!) ще виразніше підкреслив приказ Отця Небесного: «Отче Святий! Заради Імени Твого бережи їх — тих, що їх Ти Мені передав (цебто учеників-апостолів — заввага), ЩОБ БУЛИ ОДНО, ЯК МИ!... Слово (об'явлення — С. Г.) Твоє Я передав їм... Освяти їх у Твій істині: СЛОВО ТВОЄ — ІСТИНА» (правда: Ів. 17, 11-14 та 17-19)... Та не лиш за цих молю, але і за тих, які завдяки їхньому слову увірять в Мене, — *щоб усі були одно*, як Ти — Отче в Мені, а Я в Тобі, *щоб і вони були в Нас об'єднані*; щоб світ увірував, що Ти Мене послав. І славу, що Ти дав Мені, Я дав їм, щоб вони були одно — так само, як і Ми одно. Я — в них, і Ти в Мені, — щоб вони були *звершені в єдності*, щоб світ збагнув, що Ти мене послав» (Ів. 17, 20-23).

У цьому тексті Євангелії св. Ап. Івана слова Христові дуже уточнені й чітко сказані. Господь насамперед молиться за єдність Своїх учеників-Апостолів («тих — що їх Ти передав Мені»); щоб між ними в *євангелійській проповіді* була також стисла єдність, як між Божими Особами — Отцем і Сином: «щоб були одно, як Ми» (Ів. 17, 10 і 21-23). А відтак «і за тих, які завдяки їхньому слову увірують в Мене» (Ів. 17, 20) — *цебто за всіх вірних*, за цілу Церкву: «щоб УСІ були одно... щоб вони були в Нас об'єднані... щоб вони були *звершені в єдності*» (Ів. 17, 21-23). Та й «щоб світ увірував, що Ти Мене послав» — це повторює два рази (стишки 21 і 23) для підкреслення, що тільки *ЗВЕРШЕНА* — досконала *ЄДНІСТЬ* є бажанням Христового серця, а не удавана й прикрашувана софізмами, як це робили пізніші єреси в Церкві, чи сучасні релігійні секти.

«Отче Праведний! світ не пізнав Тебе» (Ів. 17, 25).

Обширнішу студію про церковну єдність подали ми в місячнику

«Визвольний Шлях» у Лондоні, кн. 10-11 за жовтень-листопад 1991 («В єдності сила народу — Боже, нам єдність подай»), а тут хочемо тільки звернути увагу читачів на одну противорічність саму в собі, яка свідчить про релігійну незрілість наших людей та про її сумні наслідки, які ніяк не обіцяють оздоровлення нашого народу та створення світлої будучності нашої Держави.

Десь у березні 1993 року зібралась наукова конференція в Києві для обговорення справ релігії і церкви (точна тема: «Релігія і церква в духовно-і суспільному відродженні України» (див. «Новий Шлях», великодне число 15-16 з 10-17 квітня 1993: «Наукова Конференція про Релігію і Церкву в Україні»). Крім представників Міністерства Освіти та кількох професорів вищих інститутів, — взяли також участь представники і голови релігійних сект чи громад: юдейського віровизнання, мусульманського (магометан), Євангельських християн-баптистів, Адвентистів сьомого дня, Собору незалежних євангельських церков України, Об'єднання рідної української національної віри, Всесвітньої чистої релігії, Товариства свідомості Крішні і Духовного центру Шрі Чінмоя.

І подас часопис таке: «У виступах доповідачів домінувала одна думка — об'єднати зусилля науковців, теологів, релігійних і громадських діячів у теоретичному і практичному розв'язанні релігійних проблем». Далше згадує пропозицію: «створити громадську організацію — Рагу з проблем церковно-релігійного життя (підкр. С. Г.), покликанням якої буде надавати допомогу конфесіям у вирішенні складних питань...».

Тут відразу бачимо саламаху («mishmash») і плутанину різних «конфесій», яким зовсім не інтересні щойно згадані бажання Христового Серця про єдність та про вічне спасення душ; ба що-більше: вони навіть не є «конфесіями», бо декотрі з них зовсім не знають Христа. Наприклад, що це є за «Рідна Українська Національна Віра» (може «дажбогісти»...)?, або таке диво, як «Всесвітня Чиста Релігія»? (чи це не масони?...), або Товариство Крішні чи Духовний Центр Шрі Чінмоя?... Звідки це все взялось???, і хто є їх творці?!... Куди йдеш, Україно?... Чи це має бути твоє майбутнє?...

У наших християнсько-католицьких церквах у ранніх відправах — Утреннях співаємо два рази (в *Степеннях* 3-го і 7-го гласів!) початкові слова 127-го Псалма: «Коли Господь не збудує дому — даремно трудяться будівничі» (Пс. 127, 1). І ми є свідками, як розлетілась «пастройка соціалізма» тими, що кричали: «ми утробимо вашого Бога!».

Так і при будові світлого майбутнього нашої Держави нехай наш державний Провід, а за ним і весь народ візьме собі за клич і провідну ідею оці слова св. Ап. Павла: «Ісус Христос вчора й сьогодні, і на віки Той Самий. *Не піддавайтесь різним та чужим наукам!*» (Євр. 13, 8-9).

У посланні до Галатів цей сам Апостол перестеріг галатів перед фальшивими «пророками» (лжепророками): «О нерозумні галати! Хто вас зачарував?» (Гал. 3, 1). «Дивуюся, що ви так швидко покинули того, хто вас покликав Христовою благодаттю, і перейшли на іншу євангелію; *не те, щоб вона була справді інша, але деякі баламутять вас*, і хочуть

перемінити Христову Євангелію. Та коли б ми самі або й Ангел з неба проповідували вам іншу — більш за те, як ми вам проповідували, нехай буде анатема!» (виклятий — вилучений з Церкви)... «Як ми вам перше казали, так і тепер повторюю: коли вам хтось проповідує іншу євангелію, ніж ту, що ви прийняли — нехай буде анатема!» (Гал. 1, 6-9).

Цю пересторогу галатам Апостол основує на словах Христових з Його (першої) *нагірної проповіді*: «Стережіться лжепророків (фальшивих пророків), що приходять до вас в овечій одежі, а всередині — вовки хижі. Ви пізнаєте їх за плодами їхніми... За їхніми плодами пізнаєте їх» (Мт. 7, 15-21). Відтак Господь повторив це ще і в останніх науках перед Своїми страстями: «І коли хто скаже вам тоді: глянь, ось Христос, чи отам — *не вірте!* Бо встануть лжехристи та ложні пророки, які будуть чинити великі знаки й чуда, щоб ними — коли можна — звести навіть і вибраних. Ось Я попередив вас... *не вірте!*» (Мт. 24, 23-26).

Відтак же й св. Ап. Петро в своїм другім Соборнім Посланні (до Малоазійських церковних громад) дав пересторогу. Пригадуючи, що (як у Старім Завіті): «Були в народі й *пророки неправдиві*, як і між вами будуть учителі ложні, які введуть погубні єресі й, відрікшись Владики, що відкупив їх, наведуть на себе скору погибель. Сила людей піде слідом за їхньою розбещеністю, і через них дорога правди буде зневажатися. У зажерливості обманними словами будуть ловити вас» (2 Пет. 2, 1-3). «Ви ж, любі, знаючи це наперед, бережіться, щоб не дати себе збаламутити блудом беззаконних і не відхилитися від своєї непохитності; але ростіть у благодаті та пізнанні Господа нашого і Спаси Ісуса Христа» (кінцеві стишки 17-18 цього самого Петрового Послання).

Часто люди говорять, що іновірці «нічого злого не говорять», а моляться і проповідають «Боже слово» та «гарно співають» (навіть у телевізійних виступах дуже побожні «міни»-вирази обличчя роблять, гейби «святі» — прив. зауваж.).

Так! Але вже в природі так є, що й кіт — коли хоче зловити мишку, то дуже тихенько «присідається» на неї, щось як хижий лев чи тигр на безборонну вівцю чи козеня... Та й Господь сказав, що ложні пророки «приходять до вас в овечій одежі, а всередині, — вони хижі вовки» (Мт. 7, 15; див. ще й Мт. 6, 16). Зрештою: «пізнати дерево по овочах його» (нар. приповідка і згадане повище Мт. 7, 16-19).

Та й Апостол Павло в другому Посланні до Коринтян — звернув увагу на тих, що шукають нагод уподібнитись у своїх хвальбах до нього і його співробітників, і так їх оцінив: «Оті бо — то апостоли *неправдиві*, робітники лукаві, що вдають апостолів Христових. Воно й не диво: бо сам сатана вдає з себе ангела світла. Нічого отже дивного в тому, коли і його слуги вдають із себе слуг праведности. Кінець їхній буде за ділами їхніми» (2 Кор. 11,12-15).

Так! «Кінець їхній буде за ділами їхніми!»... і «За їхніми плодами пізнаєте їх» (Мт. 7, 16-20).

В одному з місточок Канади стрінув я невеличку будівлю з великими написами «Apostolic Church»; в іншому — «First Apostolic

Church»... Що ж це за «апостольські церкви», коли від смерти Апостолів уже дев'ятнадцять соток літ минає?...

Повторім собі ще раз запити відносно «Наукової Конференції про релігію і церкву в Україні»: що це за «Рідна Українська Національна Віра»?... або що це за «Всесвітня Чиста Релігія»?... Звідки і як взялось «Товариство свідомості Крішні» в Україні?... чи «Духовний Центр Шрі Чінмоя?, і прочі там вичислені???

І спитаймо себе: що це за «християнство»?... і які то ми «християни»? Коли Апостол написав: «Як, отже, ви прийняли Господа Ісуса Христа, так у Ньому перебувайте» (підкресл. С. Г.); «вкорінені в Ньому, збудовані на Ньому і зміцнені в тій вірі, якої ви навчилися, *поступаючи в ній наперед з подякою*. Вважайте, щоб ніхто вас не збаламутив філософією та пустим обманством, за людським переданням та за первнями світу, а не за Христом. У Ньому бо *враз з людською природою живе вся повнота Божества*, і ви причасні в тій його повноті. Він бо Голова всякого начала і власти» (Кор. 2, 6-10; тут і повторення заповіді Божої «Хай не буде в тебе інших богів крім Мене»: Вих. 20, 3; Втор. 5, 7; Пс. 81, 9-11).

Коли, отже, Апостол так написав, то яким правом і яким авторитетом людина може міняти заповідь Божу, що її сам Господь дав, як дороговказ і правильник — служити Богові.

Цей сам Ісус Христос, Який «нашого ради спасення зійшов із небес» (молимося щодня!) і Який заявив, що «*прийшов не усунути, а доповнити Закон і Пророків*» (Мт. 5, 17) і що «небо й земля проминуть, а слова Мої не пройдуть» (Мк. 13, 31 і Лк. 21, 33), а до того «ні одна йота, ні одна риска з Закону не минеться, поки все це здійсниться» (Мт. 5, 18); — цей Сам Христос і до Петра звернувся: «Щасливий ти, Симоне — сину Йонин, бо не тіло і кров (цебто не людська природа — С. Г.) це тобі відкрили, а Отець Мій Небесний» (зн. Боже об'явлення — С. Г.). «То ж і Я тобі заявляю, що ти — Петро (скеля) і що Я на цій скелі збудую Мою Церкву й що сили пекла не переможуть її. Я дам тобі ключі Небесного Царства, і що ти на землі зв'яжеш — те буде зв'язане й на небі; а що ти на землі розв'яжеш — те буде розв'язане й на небі» (Мт. 16, 16-19).

В листах до Коринтян, до Ефесян і до Колосян св. Павло заявив, що Церква є тілом Христовим (містичним — не фізичним!): «Хіба не знаєте, що тіла ваші — члени Христові?» (1 Кор. 6, 15) і «що ваше тіло — це храм Святого Духа, Який живе у вас» (там же — стих 19). «Бог — Отець слави... усе підкорив під Його (Христові) ноги й вивищив Його понад усе, як Голову Церкви, яка є Його Тілом» (Еф. 1, 22 і 4, 11-13 та 5, 23-24 і 32; «Він також Голова Тіла, тобто Церкви»: Кол. 1, 18 і 24).

Хто ж були ті «фальшиві пророки» і «вовки хижі», що почали розбиття Христового стада і перекручування Євангелії?¹⁰

¹⁰ Це Апостол Павло передбачив і сказав у своїй промові до пресвітерів з Ефесу в Милеті: «Я знаю, що по моїм відході вийдуть поміж вас вовки хижі, які не щадитимуть стада» (Ді. Ап. 20, 29-30). А відтак ще й писав до своїх учнів — Тимотея і Тита (2 Тим. 3, 1-17 і Тит. 1, 10-16).

Це знані в історії церкви творці ересей, що перекидали науку Євангелії й Апостолів ще в перших століттях: а відтак в шістнадцятому столітті релігійні «реформатори» Західної Європи: Лютер, Цвінглі і Кальвін та англійські королі Генрик VIII і Едвард VI та десятки інших основників релігійних сект. Всі вони відкинули Святі Тайни як засоби освячення, а послідовно відкинули і потребу співпраці з Божою ласкою до спасення: вистане тільки віра: «жий як хочеш, а тільки вір, і Бог — кого хоче, помилює». Добрі діла непотрібні до спасення, бо людина гріхом первородним є так зіпсута, що неспосібна до чогось доброго, тільки до гріха. Англійський король Генрик VIII шість разів «женився» і проганяв жінок, а притому проголосив себе «головою Церкви», що й по сьогодні зберегли в Англії, що кожен король є головою Англіканської церкви¹¹.

В загальному конфесійні статистики подавали недавно, що пресвітеріани діляться на 15 різних сект, меноніти — на 12 сект, баптисти — на 15 сект, методисти — на 17 сект; а до того намножилося багато інших нових сект. Не є це від Бога, а від диявола — «батька ложі». Оце є той кукіль, що його посіяв ворог, коли чоловік спав чи «коли люди спали: (Мт. 13, 25 і 30).

В остаточній підсумці до щойно сказаного треба сказати ось що: диявол — ворог Бога і людей — не спить. За словами св. Ап. Петра він «ходить навколо вас, як лев ревучий, шукаючи — кого б пожерти. Противтеся йому сильні вірою» (1 Пет. 5, 8-9). Бо він і «ангела світла» може вдавати (2 Кор. 11, 14-15) як уже була згадка. Не забуваймо й інших слів Апостола: «Якби я й ангельськими мовами говорив... якби мав дар пророцтва і знав усі тайни й усе знання... а любови не мав... то я був би як мідь брєнєча, або бубон (кимвал) гучний... я був би ННЦО» (1 Кор. 13, 1-3). А під любов'ю розуміємо не тільки любов нашого ближнього, але насамперед любов Бога і Його заповідей, Його Євангелію. Яка ж може бути любов Євангелії Христової, коли її перекидують?...

Не забуваймо і слів Христових: «Глядіть, щоб ніхто не звів вас. Багато бо прийде в моє ім'я, що будуть казати: „Я — Христос“, і зведуть багатьох... І коли хто скаже вам: „Глянь, ось Христос“ чи „онде“ — не вірте; бо встануть лже-христи та ложні пророки, які чинитимуть великі знаки й чуда, щоб — коли можна — звести навіть і вибраних. Оце Я попередив вас. Коли вам, отже, скажуть: „Ось Він у пустині“ — не виходьте; „ось Він у криївках“ — не вірте!» (Мт. 24, 4 і 23-26).

Церква є продовженням Христа на землі, а тому вона, як «Церква Бога живого» — мусить бути «Стовпом і основою правди» (1 Тим. 3, 15). І тільки ці, що тримаються і йдуть за правдою, — можуть мати

¹¹ Точно про цілу історію реформаційного руху і відступств від Церкви див. підручник історії Церкви: K. BISHMEYER — H. TUECHLE, *Storia della Chiesa*, Vol. III: *L'Epoca delle Riforme* (g cura di Igino Rogger), Morcelliana-Brescia 1958, §§ 159-171, pp203-281.

надію на визволення і певність щодо своєї *світлої будучности*. Ісус Христос ось що заявив (Пилатові): «Я на те уродився і прийшов у світ на те, щоб свідчити ПРАВДУ. Кожний, хто від правди — слухає голос Мій» (Ів. 18, 37). «Коли брат твій завинить... І не схоче слухати — скажи Церкві; коли ж і Церкви не схоче слухати, — нехай буде для тебе як поганин і митар» (Мт. 18, 15-17). «Як митар і поганин» — значить *виключений з Церкви* (анатема). «Отче Святий!... Освяти їх у Твоїй правді... Віддаю себе за них у посвяту» (зн. на хресну смерть — С. Г.) «щоб вони були освячені в істині» (Ів. 17, 17-19). «Коли ви перебувати будете в Моїм слові (себто в науці, в Євангелії — С. Г.!) — ви дійсно будете Моїми учнями і пізнаєте правду, *а правда визволить вас*» (Ів. 8, 31-32).

Творці ж різних релігійних сект, як фальшиві пророки, не можуть бути Христовими учнями, бо *перекручують слово Христове* — себто Христову Євангелію. «НЕ кожний, хто промовляє до мене: «Господи, Господи!» — увійде в Царство Небесне; лише той — хто чинить волю Отця Мого, що на небі. Багато мені того дня скажуть: «Господи, Господи! хіба ми не Твоїм ім'ям пророкували?... хіба не Твоїм ім'ям силу чудес творили» І тоді Я їм заявлю: «*Я вас не знав ніколи!* Відійдіть від Мене, ви, що чините беззаконня!» (Мт. 7, 21-23).

На прикладі *будови дому* Господь ще вияснив, що «Кожний, хто слухає ці Мої слова й виконує їх, — подібний до розумного чоловіка, який збудував свій дім на скелі; полила злива, розлились потоки, знялась буря й наперла на той дім, та він не повалився, бо був збудований на скелі. А кожний, хто слухає ці Мої слова й *не виконує* їх, — подібний до необачного чоловіка, який збудував свій дім на піску. Полилася злива, розлились ріки, подули вітри й ударили на той дім, і він повалився, і руїна його була велика» (Мт. 7, 24-27 і Лк. 6, 46-49).

Маючи перед очима такі слова відвічної Божої Правди, тепер себе спитаймо: *з чим ми приступаємо до розбудови нашої Держави?... і на чому ми її хочемо чи плянуємо будувати? — на солідній скелі Божих Законів і Христової Євангелії (як розумний чоловік), чи на піску політичного хаосу і морально-релігійного різномірства та безбожництва (як необачний — нерозумний чоловік)?*

Розповідають в Україні, що представник одної німецької фірми звернувся публично до нашого народу (в радіо чи в телевізії!) з такою порадою: «перестаньте пити, закусайте руки, і беріться до роботи та НЕ КРАДІТЬ!»... оце знаменита порада!

Коли бувший президент Америки Ричард Ніксон з нагоди відвідин Росії й України в лютому 1993 стрінувся в Києві з президентом Леонідом Кравчуком, то після зустрічі заявив, що «Кравчук — це один з найкращих політиків, з якими я зустрічався. Я розумію, що з того часу в Україні виникли великі проблеми, а отже й у Вас. Адже завоювати незалежність — важко. Але утримати цю незалежність, побудувати незалежну державу ще важче. Я думаю, що у вас є всі політичні засоби і надхнення, щоб утримати цю незалежність» («Новий

Шлях» ч. 11 з 13 березня 1993). До цього треба доповнити: так! В народі є сили і джерела до оновлення й оздоровлення, — треба тільки належного проводу, щоб міг ці сили викресати-видобути і їх належно розвинути. На цю тему була дуже актуальна й ширше розвинена стаття у згаданому «Новому Шляху» під наголовком «Тривожні Великодні Дзвони», у великодньому числі з 10-17 квітня 1993. Варто, щоб читачі ознайомились з цією статтею.

У цьому самому числі тижневика (автор Ю. К.) у статті «На грані власної глупоти і безкритичності та ворожих провокацій» — так слушно зауважує: «Немає найменшого сумніву, що основне джерело неполадків в Україні — це залишки, нажаль ще доволі численні, комуно-імперських шовіністів, які — як про те висказався президент України Леонід Кравчук — ніяк не можуть погодитися з думкою, що Україна є і залишиться незалежною державою... Проте, потужним союзником і зброєю в руках отого комуно-імперського охвістя... є нерідко своя власна глупота, безкритичність і нетерпимість (підкр. С. Г.). Границі бо між ворожими, антиукраїнськими зlodіяннями і провокаціями та власною глупотою, безкритичністю, егоїзмом і нетерпимістю дуже часто зтираються, і тому не один раз важко збагнути, де кінчається ворожа дія, а починається власна глупота і нерозважливість... У незвичайно складних умовах, серед яких знайшовся український народ, — тільки розсудлива, строго об'єктивна аналіза причин сучасного важкого стану в Україні зможе допомогти, як вирватися із зашморгу власної глупоти і ворожих провокацій».

Знаходимо також згадки в наших часописах, що «Захід нам не допоможе», ба навіть є багато таких впливових людей, що нерado сприймають думку про вільну Україну. Тижневик «Шлях Перемоги» з Мюнхену, в числі з 7-го березня 1993 подав статтю Ореста Власова під заголовком «Файнаншел таймс про Україну», де лише так: «Незалежність України, — означає лондонська газета, — не зустріли на Заході теплими обіймами... а Західня Європа ставиться до України без особливого інтересу і вболівання... Адже, як заявив нещодавно український Прем'єр-міністер, «ми свідомі того, що незалежна Україна — це кістка попереk горла для багатьох країн» і «чимало держав воліли б, щоб Україна взагалі не існувала»... Сполучені Штати повільно реагують на вимоги України... Адже, реагуючи на тиск Вашингтону, Леонід Кучма звинуватив Америку в тому, що вона «трактує Україну як маріонетку», — означає «Файнаншел таймс».

І той сам тижневик «Шлях Перемоги» ще в числі 38 з 17 вересня 1989 подав гідні слова з виступу народного депутата ССРСР — письменника Володимира Яворівського — на Установчій Конференції Київського відділення Народнього Руху України за перебувою — 1 липня 1989 року». «Шлях Перемоги» подав це під титулом «Біда в тому, що ми вічно не мали своєї державности». (Я, що переписую ці рядки, назвав би цю статтю словами звернення депутата — «Що ми за народ!???»).

Стаття починається словами: «Я думаю, що ж ми за народ такий, якого доля поселила у центрі Європи? Що ж за народ? І з чим ми

прийшли під фінал цього двадцятого століття (підкр. С. Г.), коли інші народи досягли і високих цивілізацій, і високих демократій, і високих культур. *І хто ж ми такі?* (знов підкр. С. Г.). Що ж це ми за народ, які прийшли під кінець цього двадцятого століття глухоними, без своєї мови. І сьогодні вижебруємо право державности цієї мови у Леоніда Кравчука... Випрошується в нього, сина цього народу, щоби він дозволив, щоб ця мова була державною... І що ж за народ такий, у якого — власне кажучи — *і майбутнього не буде, якщо все буде так продовжатись, як є сьогодні*» (підкр. С. Г.)... «А по-моєму абсолютно нормальний народ в усьому: і в психіці, і не легачий ніби. А біда, мабуть, у тому, що ми довго не мали своєї державности, не маємо її і нині» (прим.: слова сказані ще 1-го липня 1989 року, і тому вислів «не маємо її і нині»).

Тут уриваємо цю знаменну й дуже актуальну статтю-промову, доповняючи її оцими словами: Нас не знає світ, або знає, як недорозвинених (underdeveloped) рабів та нижчої кляси людей (Untermensch); — тож мусимо себе — ревною працею і здоровою релігійністю — виявити, як розумний і морально-характерний народ, щоб змінити опінію світу про нас.

Відтепер програмою і кличем наших змагань і нашої праці над забезпеченням світлої майбутности нашого народу і нашої Держави нехай буде оця постанова: *перевиховання і переорганізування нашої спільноти почати від перевиховання одиниць і продовжати через перевиховання одиниць.*

А це *перевиховання тільки по лінії і в дусі Відоїчної Божої Правди та в дусі Христової Євангелії*. Без обманних фальшивок різних ложних «пророків» та «вовків хижих», які обдурили та й ще обдурюють народи такою брехливою викруткою (twist, buffoonery): «жій як хочеш, а тільки вір і будеш спасений». Наука ж пророків і апостолів є оця: «праведник з віри буде жити» (Авак. 2, 4; Рим. 1, 17 і Євр. 10, 38).

Однак: «яка користь — коли хтось каже, що має віру, але діл не має? Чи може його спасти віра? (Як. 2, 14-15 і 17-22)... «Як тіло без душі мертве, так само й віра без діл мертва» (Як. 2, 26).

Ціле *Соборне Послання Апостола Якова* — це знаменитий виклад про віру і про добрі діла.

Георгій КАСЬЯНОВ
Доктор історичних наук

ТРАГІКОМЕДІЯ НА ДВІ ДІЇ

Україна перед виборами

У березні 1994 року в Україні відбуватимуться вибори до Верховної Ради (яку вже від давна гучно називають парламентом), а в червні — вибори Президента. З цими подіями пов'язуються серйозні сподівання на прогресивні зміни в політичному й економічному житті країни, в її просуванні до цивілізованого суспільства. Постає питання: наскільки обґрунтовані ці надії? Чи піде Україна після виборів шляхом прогресу, орієнтуючись на загальнолюдські цінності, реалізовані в національній державі, чи знову повернеться до зрівняльно-комуністичного «раю» і в лоно відновленої імперії? У зв'язку з цим варто проаналізувати найзагальніші політичні, соціально-економічні і соціально-психологічні реалії, з якими Україна наближається до чергового вирішального моменту своєї історії.

Влада: «вся королівська рать»

У масовій свідомості живе досить примітивний (а тому вельми життєздатний) стереотип, який випрацюювався в умовах посттоталітарної дійсності: демократія — це безладдя, економічний хаос і політична безпорадність. При цьому мається на думці, що останні два-три роки Україна жила в умовах демократії і нової, демократичної, влади. Цей стереотип підживлюється іншим, своєрідним «но пасаран!» реальних демократів, які постійно попереджують про можливість повернення комуністів до влади. Значною мірою цей стереотип не відповідає дійсності. Реальної влади комуністи не втрачали, отже, говорити про існування демократії в Україні не варто.

Очевидно, що протягом останніх чотирьох-п'яти років до влади в Україні прийшов другий ешелон партійної номенклатури, заступивши місце найбільш дискредитованої серпнем 1991 р. комуністичної верхівки. Влада не змінилася якісно, вона тільки адаптувалася до нових умов. Найпоказовішою щодо цього є фігура самого Президента — Леоніда Кравчука, в минулому секретаря ЦК КПУ з питань ідеології. Ця посада, яка в умовах горбачовської «демократизації» вимагала спілкування з опозицією, дала йому неоцінену інформацію і можливість вчасно зорієнтуватися. На озброєння було взято ідеї, які вистраждала опозиція, серед них найголовніша — ідея державної незалежності України. Кравчука підтримала та частина партійної номенклатури на місцях, яка теж побачила можливості моменту і повірила, що Кравчук — Президент незалежної держави — дасть їй більше, ніж перший секретар ЦК КПУ.

Леонід Кравчук і «вся королівська рать» прийшли до влади, використовуючи падіння своїх зверхників, ідеї націонал-демократів та націоналістів і об'єктивне наростання відцентрованих тенденцій в СРСР.

Це нове, позбавлене морального змісту видання «націонал-комунізму» пояснюється суто раціональними мотивами і причинами, прагненням певної частини номенклатури зберегти і примножити єдину найціннішу власність, яку вона мала — владу. Парадокс полягає не в блискавичній еволюції комуністів у націоналістів (останній термін трактується в найширшому його сенсі). Парадокс в тому, що націонал-неофіти з партійних кабінетів за своєю природою були просто нездатні скористатися владою навіть для зміцнення свого становища. Структура влади та її складові носії залишалися старими, завдання ж, які стояли і стоять перед цією владою — нові. До того ж не слід забувати, що селекція номенклатури в Україні була зорієнтована на виховання кадрів суто виконавчого типу, призначених для реалізації вказівок центру. В результаті сучасні владні структури заповнено виконавчою бюрократією, яка неспроможна генерувати і втілювати ідеї нової якості (як уже зазначалося, навіть зберігаючи владу, вона користалася з чужих гасел, які свого часу нещадно поборювала).

Наслідком став своєрідний ступор влади, її прогресуюча дегенерація, дисбаланс її структур. На поверхні це проявляється в так званому конфлікті «гілок влади», децентралізації владних структур і безпрецедентній корупції. Вертикальні структури діяли колись за принципом: ЦК — Обком — Райком — Місцеві комітети. Після краху системи місце парткомів заступили Ради, які водночас були (геть формально) горизонтальними владними структурами. За умов монопартійного централізму Ради завжди відігравали вторинну, знов таки виконавчу роль, отже, за нових умов вони виявилися спроможними тільки підтримувати статус-кво. Спроби Президента налагодити діяльність вертикальних структур влади через інститут своїх представників і адміністрацій дали дуже низький ефект, а ще — зустрілися з опором самих Рад. Наслідок — владні структури паралізовані, настанови центру саботуються та ігноруються на місцях. Влада не годна самореформуватися навіть в інтересах самозбереження.

Тепер вакуум влади заповнюється обласними і районними структурами, в яких і *скоп. центровано реальну владу*. На рівні областей і районів функціонують середні корпорації (народ уже давно називає їх мафією), куди входять ключові фігури з місцевих Рад, міліції, прокуратури, директорського корпусу, торговельно-посередницьких кіл, кооперації, керівників колгоспів. Ці корпорації діють за принципом самозабезпечення і саме вони мають всі засоби маніпулювання матеріальними цінностями, що в сучасних умовах означає — маніпулювання владою. Саме вони відіграватимуть серйозну, якщо не вирішальну закусну роль під час виборів, саме вони давно вже утворили організоване лоббі в парламенті і саме вони мають реальні шанси на збереження, ба й зміцнення власних позицій. За їхнього

панування будь-який президент і будь-який уряд з найпрогресивнішими програмами матимуть неймовірно труднощі, налагоджуючи реформи. Позбавити ці структури реального впливу на суспільно-політичне життя може тільки докорінна реформа влади, новий виборчий закон, нова Конституція. Як показали події в Росії, відповідні кола цієї країни віддати владу мирним, конституційним шляхом не згодні. Чи знайдеться в Україні свій Ельцин?

Проблема особистості в світлі вибору

Дворіччя перебування Леоніда Кравчука на посаді Президента продемонструвало три основні особливості цього політичного діяча: фантастичні здатності до маневрування, не менш видатне вміння дотримуватися невизначеної позиції і відсутність політичної волі. Кравчук мав декілька сприятливих моментів, щоб почати процес реформ: після грудня 1991 р., користуючись масовим піднесенням і результатами президентських виборів, можна було, оволодівши ситуацією, взяти на себе ініціативу в запровадженні комплексу радикальних економічних і політичних змін; другий — під час кризи уряду Фокіна; третій — після дискредитації уряду Пинзеника. В першому випадкові Кравчук просто не був готовий морально та організаційно, в інших — не вистачило політичної волі й підвела тактика балансування між «партією влади» і так званою опозицією. Складається враження, що час політиків типу Кравчука минає.

Втім, проблема не тільки в особистих рисах Кравчука. Значно більшою мірою вона полягає у відсутності можливостей вибору. Коло особистостей, які гіпотетично могли б конкурувати з нинішнім Президентом, дуже вузьке, а це програмує розгубленість електорату на виборах і пасивність виборців, підвищує небезпеку випадкового вибору. Альтернативними фігурами на президентських виборах можуть стати В. Чорновіл (Рух), Л. Кучма (частина промислових кіл Сходу і Півдня України), І. Плющ (колгоспно-директорське лоббі), В. Гриньов (підприємці «нової хвилі» і «Нова Україна»), І. Юхновський (частина підприємців і технократи). Зрозуміло, можуть з'явитися й інші кандидатури, але варіативність обмежена знов таки близькими до вже існуючих владних структур колами.

Обмеженість вибору полягає і в тому, що в більшості кандидатів на пост президента напевно будуть дуже подібні програми. Отже, вибирати доведеться не так між тим, що пропонують кандидати, як радше між особистостями. В даній ситуації більше шансів у кандидата, який спирається на вже існуючі владні структури, а отже, має ширші можливості для самореклами, що безперечно підвищує «рейтинг» «партії влади».

Варто згадати ще одну особливість електорату України, яка повною мірою виявилася в попередніх виборах. Незавжди помітити, що особливої популярності серед значної частини виборців набули такі риси політичного діяча, які можна об'єднати терміном: *поважність*. Худорлявий, з різкими рухами, жвавий, іноді гістеричний Чорновіл був запрограмований на поразку в змаганні з поміркованим, завше

ніби спокійним, добре вбраним Кравчуком. Крім того, більший успіх матиме претендент, який орієнтуватиметься на популістські гасла, і не в останню чергу — на настрої зрівнялівки, які значно загострилися у зв'язку із зубожінням великої частини населення та різкою поляризацією матеріального стану.

Однак, президентські вибори — це другий акт політичної трагікомедії, яку запропонував увазі всього світу «парлямент» України, призначивши перевибори. Пешим актом будуть вибори до Верховної Ради, де головна конкуренція розгорнеться між політичними партіями. Нема сумніву, що на цьому етапі багато в чому визначиться і доля президентських виборів.

Політичні партії

Кількість політичних партій, що офіційно зареєстровані державними органами України, зараз сягає тридцяти. Принаймні дві третини не мають жодного впливу на політичне життя, а більшість діє взагалі на регіональному рівні. Їхні матеріальні ресурси мізерні, кількість членів іноді не перевищує сотні чоловік, вони не мають друкованих органів.

Отже, реальна боротьба точитиметься приблизно між десятком партій і політичних угруповань. Хід змагань між ними багато в чому залежатиме від типу виборчої системи, яка визначить можливість блокування цих партій чи, навпаки, загострить конкуренцію між ними.

Політичний спектр, представлений сучасними партіями і громадськими об'єднаннями, досить широкий — від комуністів-ортодоксів (КПУ) і «поміркованих» комуністів (Соцпартія) до націоналістів (Конгрес Українських Націоналістів) й ультранаціоналістів (Українська Національна Асамблея та Соціал-національна партія). Між цими полюсами — партії національно-демократичної орієнтації (Демократична Партія України, РУХ, Українська Республіканська Партія тощо), та екологічний рух (Партія «зелених»).

У змаганнях за місце в новій Верховній Раді чи не найголовнішою проблемою для партій буде вироблення чіткої програми з акцентом на соціально-економічні питання. Партії, які орієнтуватимуться переважно на зміцнення державного суверенітету, не матимуть успіху. Слід зазначити, що в даному випадку проблема полягає не в тому, щоб визначити коло соціально-економічних питань і запропонувати їх вирішення, а в тому, щоб ці програмові моменти відрізнялися від програм інших партій і були зрозумілі виборцям. В ситуації, коли значна кількість передвиборчих платформ обов'язково буде подібною, всі переваги можуть бути на боці тих партій, які запропонують прості і швидкі методи вирішення складних проблем. Зростатиме також авторитет партій, які пропагуватимуть державно-протекціоністські соціальні принципи. Ідеться тут насамперед про Соціалістичну Партію, яка найбільш інтенсивно експлуатує ідеї соціального захисту, демонструючи видатні зразки політичної демагогії.

Не менш складна проблема для партій — це популяризація програм в умовах зростання політичної індеферентності населення

України. За результатами численних соціологічних опитувань, значна частина виборців орієнтується не на програму партії, а на її назву й лідера. Про це свідчить і такий напів анекдотичний випадок: у червні 1993 р. під час соціологічного опитування, що проводилося центром «Демократичні ініціативи», великий відсоток популярності набрала вигадана «Партія порядку і справедливості», випередивши Українську Республіканську, Соціалістичну, Партію Демократичного Відродження України та інші.

Якщо в цілому оцінювати партійні орієнтації населення, то помітно, що національно-демократичні сили покищо користуються найбільшою підтримкою. Передовсім — завдяки поєднання в програмах національно-державницьких і демократичних постулатів. Проте, не варто сподіватися, що цей «кредит довіри» безконечний. Він є проявом інерції процесів, пов'язаних із крахом комуністичної партії і виходом України в розряд незалежних держав. Без конструктивної соціально-економічної програми утриматися на цих позиціях буде важко. На жаль, націонал-демократи та їхні союзники не демонструють здатності до вироблення такої програми, чим заохочують своїх опонентів з табору лівих. Змагання за голоси виборців нерідко переводиться в сферу створення негативного політичного «іміджу» комуністів (вимоги суду над комуністичною партією, відзначення 60 річниці голодомору тощо), в той час як цей «імідж» і без того в масовій свідомості вкрай відрозливий.

Соціологічні обстеження Інституту стратегічних досліджень доводять, що найпопулярнішими є: Партія «зелених», Рух, Демократична Партія України, Українська Республіканська Партія, Соціалістична Партія України, Партія Демократичного Відродження України і Конгрес Українських націоналістів. Це не означає, що саме вони будуть головними конкурентами на парламентських виборах. Є ще регіональний аспект. Зокрема, в західних областях досить міцні позиції в націоналістів, на Сході та Півдні варто зважити на ролію незалежних профспілок, організацій підприємців тощо.

За умов відносної слабкості всіх нинішніх політичних партій, найоптимальнішим варіантом для націонал-демократів і націоналістів є утворення блоків, щоб здобути більшість у Верховній Раді, або ж принаймні сформувати впливову опозицію. Принципових програмових розбіжностей в цьому таборі зараз нема. Варто було б згадати негативний історичний досвід (фатальне невміння українців єднатися в переломні моменти життя нації) і, нарешті, позбутися — хоча б на певний час — особистих і групових політичних амбіцій. Можна твердити, що від цього великою мірою залежать не тільки симпатії виборців, а й саме існування України як незалежної держави.

Електорат: соціально-психологічні параметри

У виступах політиків різного спрямування останнім часом можна зауважити дві тези, які постійно повторюються в різному контексті і фактично заперечують одна одну. Перша, так би мовити, «народницька»: народ України достатньо мудрий для того, щоб зробити правильний

вибір. Друга — настирлива констатація низької політичної культури мас і відповідно — їхньої пасивності, байдужості до політичного життя.

Якщо загалом оцінювати теперішній рівень політичної культури українського народу, треба спочатку визначитися з системою виміру і згадати, наприклад, що висококультурні німці обрали свого часу на вищу державну посаду Гітлера... Політична культура в Україні, звичайно, дуже низька, але це треба закинути в першу чергу нашим зовсім не взірцевим політикам. Здається, проблема рівня політичної культури мас лежить дещо в іншій площині, а саме: якою є громадсько-політична реальність, в умовах якої реалізується політична культура? Який політичний простір для її розгортання? Простір неймовірно вузький, кількість каналів прояву політичної активності формально досить велика, а практично — вельми обмежена, бо нам чужа масова звичка до плюралістичного політичного життя. До цього додаються щодалі нестерпніші матеріальні умови існування.

Оцінюючи соціально-психологічний стан електорату України, можна в цьому контексті виділити такі основні моменти: загальна втомленість й одночасна радикалізація поглядів; поляризація поглядів і настроїв за принципом «чорне-біле»; політичний абсентеїзм; вироблення негативного динамічного стереотипу. Відтак зростає небезпека випадкового політичного вибору, виникнення форм масової гістерії, що буде на руку політично авантурним силам. Слід згадати й досить поширені серед значної частини населення настрої носталгії за тими часами, коли невелика, але стабільна заробітна платня забезпечувала нехай і низький, проте стабільний життєвий рівень.

З-поміж домінуючих можна виділити і настрої розчарування в можливостях «демократії», а головне — зростання недовіря до влади, її інститутів. Абсолютною істиною є те, що тільки влада, яка користується довірям, здатна на серйозне реформаторство, яке вимагає непопулярних заходів. Покищо досвід останніх років підказує «середньому українцеві», що владі довіряти не можна, що вона корумпована, орієнтована на самообслуговування й зростається з мафіозними структурами.

Таким чином, стан електорату напередодні виборів вельми незадовільний. Є всі ознаки того, що він й надалі погіршуватиметься. Агітація партій в передвиборчій кампанії розгортатиметься на тлі загальної соціально-психологічної депресії, аморфності політичних орієнтацій, зневіри в громадсько-політичні інститути, прагнень «казармного порядку». Це значно ускладнює становище тих сил, що прагнуть цивілізованої політичної боротьби.

Соціально-економічний фон

Загальною відомою аксіомою є те, що будь-які реформи в економіці, особливо радикальні, спочатку погіршують її стан. Дестабілізуються економічні структури, потрібен час, щоб почали працювати нові, щоб відбувся перерозподіл робочої сили, коштів тощо. Усе це позначається на життєвому рівні населення, однак, якщо воно бачить перспективу, тоді «погоджується» із труднощами. Ситуація в Україні має інший якісний

зміст. Той, хто списує сучасну економічну катастрофу на реформаторську діяльність, свідомо чи несвідомо робить логічну помилку. Економічної реформи, як такої, в Україні не було. Пропонувалася лише імітація реформи. Те, що протягом останніх трьох років робили уряди України, це були хаотичні спроби адаптувати старі економічні структури в нових економічних і політичних умовах, що викликає хронічне відставання «реформаторів» від поступу подій.

Короткий реєстр економічних реформ, які б могли зупинити «вільне падіння» української економіки в безодню, зводиться до впровадження повноцінної грошової системи, проведення реальної приватизації дрібної і середньої промисловости, сфер обслуги, запровадження приватної власності на землю та гарантій іноземним інвеститорам. Неважко помітити, що всі зазначені заходи перебувають або в зародковому стані, або просто їх нема.

Реформи не проводяться, структурна криза економіки набуває катастрофічного характеру, зростає залежність від сусідніх держав — власників енергоносіїв, а це все значно погіршує стартові умови для реальних реформаторів. До цього додається ще й дисбаланс між економікою й політикою: приймаються політичні рішення, які не зважають на економічні реалії і відповідно їх погіршують.

Природна річ, що в умовах економічної кризи розцвітають паразитарні економічні структури. З фантастичною швидкістю збагачуються посередницькі фірми, економічно-управлінська бюрократія, рекет. Сектори економіки, спрямовані на виробництво, занепадають за фіскальної політики урядів. Це викликає й відповідні соціальні наслідки, зокрема в сфері розподілу праці: якісна робоча сила та інтелект перекачуються в невиробничі сфери. Утворюється соціальна верства нуворишів*, яка прагне свої великі капітали вкладати не в розширення виробництва або посередницької мережі (для цього нема умов!), а в предмети розкоші, нерухомість чи переводити до західних банків. Це призводить до омертвіння капіталів, які мали б працювати на налагодження ринкових відносин в Україні. Приватний сектор, і без того вузький і деформований, набуває щедалі спотвореніших форм і живе сьогоднішнім, не розраховуючи на перспективу. Це програмує значні складнощі в проведенні ринкових реформ і ставить під загрозу демократичний лад в майбутній Україні.

Взагалі соціальні наслідки реформаторської бездіяльності влади руйнівні. У вересні 1993 р., наприклад, сімдесят відсотків опитаних киян зазначили, що вони живуть нижче офіційно встановленого середнього рівня споживання, що можна просектувати на всіх громадян України. Найбільше страждають від занепаду економіки пенсіонери, працівники державних підприємств, інтелігенція. Відбувається люмпенізація цілих соціальних верств з одночасною появою тонкого прошарку багатих навіть за західними стандартами людей. «Середня класа», що й без того мікроскопічна, катастрофічно зменшується. Соціальна структура дестабілізується. Не можна не згадати і про демографічні наслідки: вже третій рік смертність в

* скоробатів — примітка Редакції. Це слово з походження французьке

Україні перевищує народжуваність, різко зросла кількість розлучень, що руйнує головну клітину суспільства — сім'ю.

Якщо дивитися на ці проблеми крізь призму виборів, то стає цілком очевидним, що переважна частина виборців орієнтуватиметься на ті політичні сили, які гарантуватимуть передусім соціально-економічну стабільність. Зрозуміло, що всі політичні формації робитимуть це, але обставини підказують і те, що можуть досягнути політики соціалістично-комуністичного гатунку, які традиційно спиралися на соціально знедолені верстви. Кажуть, що питома вага останніх в Україні неухильно збільшується.

* * *

Україна перед виборами — це складний комплекс соціально-економічних, політичних, культурних і моральних проблем. Вибір робитиметься на користь того, хто запропонує їх вирішення. А це вже справа політичної далекоглядності політиків, їхнього вміння орієнтуватися в умовах швидкої зміни ситуації, і нарешті — їхньої спроможності до організації. Майбутнє — за ними.

* * *

Про Автора

Георгій КАСЬЯНОВ — доктор історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України АН України. Народився 20 квітня 1961 р. в Челябінську. 1983 р. закінчив Київський державний педагогічний інститут, 1987 — захистив кандидатську дисертацію, а 1993 — докторську. Праці: *Сталінізм і українська інтелігенція*, Київ, вид-во «Либідь», 1991 (у співавторстві з В. Даниленком та Кульчицьким); *Українська інтелігенція*, Київ, «Наукова думка», 1991 (у співавторстві з В. Даниленком та С. Кульчицьким); *Українська інтелігенція 1920-х — 30-х років: соціальний портрет та історична доля*, Київ, вид-во «Глобус-Вік»; Едмонтон, вид-во Канадського Інституту Українських Студій, 1992; *Українська інтелігенція на рубежі 19-20 ст.: соціально-політичний портрет*, Київ, вид-во «Либідь», 1993. Георгій Касьянов є також автором сорока наукових статей і повідомлень.

Борцям за волю України

Д-р доц. Тарас САЛІГА

...НА АСКОЛЬДОВІЙ МОГИЛІ — УКРАЇНСЬКИЙ ЦВІТ...

Слово поетів про Крути

Січневий номер львівського «Студентського шляху» за 1933 рік, який редагував Володимир Янів, майже весь був присвячений героям Крутів. «З часу легендарної битви молодих героїв за українську державність минуло п'ятнадцять літ. Чим далі відходила вона в минуле, тим більше оживала в пам'яті сучасників, трактувалась як історична подія, осягалась літературою, ставала народньою легендою. У хвили, коли під Крутами розігравалась трагічна дія епопеї відродження України, — писалось у передовій статті місячника, — мало хто здавав собі справу, який величезний, безсмертний акт історії звершився в тому дні (29.1.1918) на полях Чернігівщини. В ім'я найсвятішої любови Батьківщини, коли не було кому стати на захист кордонів молодого Держави, пішла у бій горстка гордих юнаків, щоби своїм чином струснути совістю Нації, совістю усіх майбутніх поколінь; доки не звершиться ідеал, якому вони віддали своє молоде життя.

У перших днях настулу Муравйова на Київ мало хто знав про Крути — «Українські Тернопіли». Україна захлистувалась тоді в хаосі боротьби з анархією і большевизмом. У кілька днів після крутянської трагедії упав золотoverхий Київ; в обіймах розшалілого червоного терору знайшли смерть нові гекатомби української молоді; розстрілі кількасот студентів і учнів у Маріїнськiм парку. Україна спливла кров'ю своїх найкращих синів.

І щойно 19 березня 1918 р., коли відплинула на деякий час червона змора, Україна відчула болючу рану... Вулицями сплюндрованого Києва проходив на Аскольдову могилу жалібний похорон; тоді враз з глухим гуком грудок землі, що сипались на труни дерев'яні... родилась велика легенда, ... легенда свободної нації про «300 героїв — лицарів абсурду»¹.

Історична довідка

У січні 1918 року російська Червона армія почала підступати під столицю України. Команда Української армії послала їм назустріч кілька своїх частин. Між ними були й студенти, які вирушили в напрямі на Бахмач, де невеличка група українських гайдамаків стримувала наступ російсько-большевицьких військ Муравйова. До Бахмача студентський курінь добратись уже не зміг — довелося зупинитися під

Крутами. Армія Муравйова готувала шалений наступ... Проти одинокої гармати сотника Лощенко (яку, до речі, він сам обслуговував) почався несамовитий бій російської артилерії й кулеметів.

Та гармата Лощенко не здавалася... Навпаки, російське військо, зазнаючи втрат від її обстрілу та граду кулеметних куль, усе ж пішло в наступ. І раптом гармата замовкла... Тяжка, трагічна поразка... Але армія Муравйова таки не виконала свого завдання — вона опізнилася до Києва. Утримання української столиці в руках національного уряду мало надзвичайне політичне значення: у Бресті йшли переговори.

Згодом, по вигнанні московських чужинців, Україна розшукала на полях битви своїх героїв, аби достойно поховати їх у братській могилі на кручі Аскольдового кладовища. Звідси приглядаються долі Чернігівщини, де вони полягли. Віднайдено було не всіх: декого селяни поховали потай від ворога.

* * *

Одиссею Крутів чинили лицарі Наддніпрянщини і Галичини — сини соборного народу. Тогочасна публіцистика вела мову про це на найвищих реєстрах. «До книги буття українського народу, — читаємо в «Студентському шляху», — яку мечем писали українські князі Роман, Данило і Ярослав Осьмомисл, дописано нову главу. Відновлено велику ідею Самостійности й Соборности, за яку підняв повстання Богдан Хмельницький, за яку боровся Петро Дорошенко — Сонце Руїни, за яку вмирав на чужині Іван Мазепа, за яку ціле життя трудився Орлик, за яку згинув у тюрмі Павло Полуботок, за яку карався на засланні Тарас Шевченко, за яку пролито досі море крові, і за яку змагається далі український народ під прапором українського націоналізму»².

Шлях до 22 січня 1919 року, коли за Директорії у Києві, на Софійській площі, відбулося величаве святочне проголошення злуки всіх українських земель в одну соборну Українську Державу, пролягав і через легендарні Крути. У свідомості народу крутянська епопея не тільки ставала болючим спомином, але й зводилась у тріумф найвищого патріотичного духу українців, в усвідомлену самопожертву, в офіру крові за утвердження можливо й найбільш урочистих і святих для України слів, проголошених Четвертим Універсалом Центральної Ради (22-25 січня 1918 року), який воістину звучав божественно, відкривав очі незрячим, вселяв надію безнадійним і піднімав з колін тих, хто ще по-рабськи клячав...

«Народе України!

Твоєю силою, волею і словом утворилася на Українській Землі Свобідна Українська Народня Республіка. Здійснилася давня мрія твоїх батьків, борців за волю і право робочого люду.

...Віднині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, Суверенною Державою Українського Народу».

Буквально через кілька днів большевицька армія розстрілюватиме слова Універсалу, почнеться муравйовсько-крутянська січа. Українське студентство своєю волею стало під кулі, пішло у смертний бій. Синьо-жовтий прапор України стівав кров'ю героїв... Армія Муравйова шаленіла.

Через п'ятнадцять літ вигнанець з рідної землі, видатний український поет Олександр Стефанович у так званий празький період свого життя у вірші «Крути» подвиг молодих героїв відтворить як оптимістично-трагічні сторінки нашої борні за незалежність, що ніколи не зітруться в пам'яті народу. Навпаки — коли проб'є новий визвольний час, ворог достеменно здогадається, «про віщо для нас крикнули кров'ю Крути».

Ритмічна структура вірша дійсно по-степановичівськи, — як висловився критик Іван Фізер, — «двофункційна: з одного боку вона створює ілюзію предметної стабільності, конкретності, а з другого боку, своєю музичною субтельністю викликає у нас почуття трагічного приречення та безсилля» Такого художнього пляну Стефановичеві вірші позначені «слуховим символізмом, або силою інтенціонального значення, для чого поет свідомо використовує відносно конвенційний поетичний мелос. Цей мелос ретельно омузичений настирливими повторами пронизливої вокалізації»³.

...Стрінулись. Казать ворожую злість
Ваші розгукані стріли...
Псами б на вас позривалися з місць
Тріскотні вкрай скоростріли!

Лавами — ворог... Ось кинувся він,
Котить на ваші окопи...
О, вже не лежачи і не з колін
Лити крицеві окропи, —

Виросли враз ви, немов на наказ...
Тільки чому це, орлята,
Тільки чому ця тривога у вас?
Чом заніміла гармата?

Чом це щодруга рушниця — німа, —
Голосу бракло у зброї?
— Дайте набоїв! Набоїв — нема.
В полі далеко набої.

Сталі — не стало. Зостався кришталь.
Як з кришталем проти сталі?
Люто співає ворожая сталь,
Б'є — розбиває кришталі.

Ця висока «двофункційна» поетична мова, звичайно, не обтяжена зайвим патосом чи надмірною романтичною чуттєвістю. Такий тон мови про крутянську епопею швидше виглядав «нормативним», аніж

піднесенням. Життя утверджувало культ Крутів. Наприклад, у 1926 році у Львові формується «Курінь старших пластунів ім. бою під Крутами». З цього часу пам'ять Крутів у громадсько-політичному житті молоді посідає особливе місце. У Львові організовуються все-студентські сходини. а, скажімо, тринадцяту річницю з часу битви галицьке студентство відзначає одноденною голодівкою та збором коштів для політв'язнів. У чотирнадцяті роковини «студентство розкольпортувало серед народніх мас популярну брошуру 'Вій під Крутами' в накладі 10.000 примірників. 7 лютого 1932 р. відбулася перша прилюдна академія»⁴ в театрі, що також була підготовлена львівським студентством.

Особливу роль у популяризації героїчного подвигу української молоді під Крутами відіграв тоді молодий поет і активний громадський діяч Володимир Янів. Він не тільки залучав інших до розмаїтій роботи над цією темою, але й сам над нею працював. Осягав її як журналіст і як поет.

Відкіля ж бо знайшлося завзяття,
Коли Крути будили стихію,
Як посіяло сон в нас прокляття
І народ загубив давню мрію.
Все ж як тільки знайшлося їх триста,
То було в них героїство мільйонів,
І минулого візії, й спомин
Риску давнього й давнього хисту.

Володимир Янів присвятив Крутам декілька віршів і написав ряд статей. До речі, він був одним із найбільш активних у Галичині серед тих, хто творив культ крутянським героям.

Правда, слава про легендарну битву покотилась Галичиною трохи згодом, після того, як дійшли сюди вісті про Крути з київської преси, як рознесли розповіді очевидців тощо. У Галичину долинув і знаменитий тичининський вірш «Пам'яті тридцяти», що став першою поетичною присвятою Крутам:

На Аскольдовій могилі
Поховали їх —
Тридцять мучнів-українців,
Славних, молодих...
На Аскольдовій Могилі
Український цвіт! —
По кривавій по дорозі
Нам іти у світ.
На кого посміла знятись
Зрадника рука? —
Квітне сонце, грає вітер
І Дніпро-ріка...
На кого завзявся Київ?
Боже, покарай! —
Понад все вони любили

Свій коханий край.
Вмерли в новім заповіті
З славою святих —
На Аскольдівій Могилі
Поховали їх.

З «блакитно-голубою візією України-нареченої» (вислів Євгена Маланюка), де мали бути квіти, саяво, хорали, реальна Україна прощалась, вона стікала кров'ю (за словами Павла Тичини, «одчинились двері: всі шляхи в крові...»). Цими шляхами проносили домовини героїв з-під Крутів.

«Дня 19 марта, — інформувало галицьке „Діло“, — відбувся похорон студентів-гімназистів, що по-лицарськи склали свої буйні голови, боронячи Україну від нападу північних варварів.

Близько другої години дня жалібний похід вирушив від вокзалу. Прості дерев'яні блакитні домовини були поставлені по дві на площадки візників. У поході брало участь духовенство, студентський хор під орудою Кошиця, військова оркестра, військові відділи і сили народу.

Колю Центральної Ради процесією зустрів уряд — члени Ради на чолі з професором Грушевським... Процесія спинилась, професор Грушевський, промовляючи, сказав приблизно так: «... солодко і прекрасно вмерти за Вітчизну, так як умерли отсі сини і брати наші, які полягли головами, боронячи рідний край від ворогів...»

Якраз сьогодні, коли Центральна Рада почала зривати двоголового орла (з фасади будинку Центральної Ради, — Т.С.), сей символ самодержав'я, се п'ятно неволі, в якій Україна перебувала стільки віків... Але ся операція знищення неволі не могла пройти безкарно, і кров полилась. Щасливі ті, хто кров'ю засвідчив свою любов до рідного краю... Слава їм і вічний спокій!»

Хоча квіти таки були... Були, тільки не при весільних хоралах, не при шлюбі Молодої («України-нареченої») з доброю своєю долею. Падали квіти на могилу української розпуки.

«Стою над свіжою могилою юнаків, — писав Валер'ян Поліщук, — і тихо сумую. Перші квіти весні і ніжні коханці оранжерей, поставлені люблячою рукою, уже встигли померзнути, зробились від того мовби з промасленого паперу і безсило похилились додолу. Переглядаючи написи на стонжках вінків...

«Синам України — борцям за її волю».

«За честь, за волю України положившим життя під Крутами». І багато-багато інших написів. Ще більше сумом віє від тих слів, правдивих і шаблянових.

Двоє людей в селянських свитках плачуть: їх діти в землі.

Розглядаю знову вінки, стонжки, написи. Стонжки червоні, білі, жовто-блакитні...

Ось одна простенька стонжечка, видно, зроблена тут на скору руку. Напис хімічним олівцем біжить неріними каракульками. Читаю.

«Милому моєму Грицеві від його Олеси...» Наче щось обірвалось всередині. То, певне, перші найкращі мрії і надії прийшлося розбити! Так то зустрінуло суворе життя ще юну людину!

«А вже молодого студента не будуть більш хвилювати — ні життя, ні боротьба, ані кохання», — читаю далі оці неспілі каракульки. Певно, вийшли вони з-під руки обмитої дужими сльозами...»⁶

* * *

Протягом усієї советської історії Крути запопадливо фальсифікувались, а в кращому випадку вважались помилкою української молоді, яка кинулась у вир складного революційного життя і, не зумівши у ньому розібратись, поклала свої голови. Фарисейські інтерпретатори цієї історичної битви давали собі повну волю оцінок, жадаючи переінакшити правду, підігнати її до офіційної кон'юнктурної догми, за якою добровільно, без примусу і насильства, з волі мільйонів трудящих у XX столітті творилася імперія нової форми під благородною вивіскою «СССР».

Вони у своїй самовпевненості й недалекоглядності не могли припуститися думки, що хоч від «випадкових обставин» згорять архівні документи, але не вигорить пам'ять народу, збережуться зафіксовані гарячим письменницьким словом свідчення, оцінки, роздуми.

Навіть тоді, коли тоталітарний режим шалів, коли не думав сходити зі свого імперського трону, себто у сімдесяті роки, Юрій Смолич зумів сказати про Крути правду вустами Валер'яна Підмогильного. І свою правду теж. «До моєї Жмеринки, — писав, — докотився відгомін цієї трагедії — покотився він повсюдно по Україні і відіграв ролю у формуванні світогляду тогочасної інтелігентської української молоді: вона почала зіркіше придивлятися до соціально-класових процесів та критичніше ставитися до будь-яких зальотів, підступів та зазіхань на її національне усвідомлення.

Так-от, коли ми з Валеріаном потрапили на Аскольдовий горб, він зупинив мене біля могили крутівців, довго мовчав, сумно схиливши голову, потім сказав:

«Вважайте, товаришу Юрій, коли б на той час я вчився у Києві, а не в Катеринославі, то, мабуть, що й мені лежати в цих могилах... Не в тому щастя, що я, і не тільки я особисто, а певний, що багато й багато наших з вами одноліток почали розбиратися в тодішній плутаній ситуації та шукати справжніх шляхів нашого національного відродження... Вважайте, що кінець кінцем ми й стали на такі шляхи, що й привели нас з вами до того, що ми зараз робимо... З народом, а не... геть від нього...»⁷

Щоправда, суперечливість поглядів Юрія Смолика на Крути — питання окреме. А між іншим, якщо приймати їх за романами «Мир хатам, війна палацам» і «Реве та стогне Дніпр широкий», то повного уявлення не матимемо, бо письменник на схилі своїх літ уже змішував політичні наголоси. При цьому слід пам'ятати, що у сімдесяті роки, саме в пору вирубування під корінь національно незалежної думки і масових арештів інакомислячих, Смолич не міг відважитись на більше. Багато значило й те, що він розповів про Валер'яна Підмогильного.

Так, маємо безліч тверджень видатних людей істориків, вчених-соціологів і психологів, письменників, очевидців і безпосередніх учасників бою, що Крути стали унікальним уроком формування національної свідомості нації. Наприклад, письменниця Людмила Старицька-Черняхівська буквально у траурні дні захоронення героїв на Аскольдовій Могилі писала: «Для нас ся могила лишилася на віки полум'ям віри, вона дала нам незабутнє минуле. Се буде друга свята могила над Дніпром. В хвилині одчаю, в хвилині занепаду, в хвилині знесилля будуть приходити до неї старі й малі, щоб віджитись тим святим вогнем ентузіазму, який палає тиме тут і під камінним хрестом.

Діти України, се ваша могила, вона буде тим дзвоном, що не дасть нам спинитись, не дасть забути.

Сей день стане днем всієї шкільної молоді України. Від року до року сюди будуть приходити, тут будуть молитися, тут будуть складати братерську присягу ті, що матимуть переступити поріг життя.

І коли життя зітре з пам'яті сучасних сі дорогі обличчя наших братів, коли прийдуть нові люди... вони пам'ятатимуть, що тут лежать ті, що віддали все, що мали, — молодість, щастя й життя — за волю України.

Будьте ж певні, дорогі, незабутні герої, ваша смерть не згинула марно! Чуйте?! Вона живе й житиме до віку — Вільна Самостійна Україна!»

Советська історія справді стирала з пам'яті незабутні обличчя наших звитяжців. І все ж на шляху до української незалежності не вдалось їй обіграти. Довгим, важким, тернистим і офірним був він. Падали герої, крізь століття пробивалась віра, нею впливались нові покоління, і зв'язок ніколи не розривався. Ідея самостійності не вмирала й тоді, коли її вже хоронили. Крути зіграли тут унікальну роль. У Крутах, як казав Євген Маланюк, «психологічно й хронологічно починається в нашій житті тип *новітнього* українця, тип, що намагається надати проявам українськості ціхи справжнього вже *національного стилю*».

Маланюк написав свою працю тоді, коли вже, здавалось, національні пристрасті остигли. Після крутянського бою пройшло двадцять три роки. Отже, він дивився на Крути уже з відстані часу, в системі інших історичних подій. Але і в цьому випадку публіцистично-емоційні оцінки Сергія Єфремова, Спиридона Черкасенка, Миколи Битинського, Володимира Дорошенка, Макара Карпенка, Всеволода Чаговця та багатьох інших не втрачали на вартості, а підкріплювали Маланюкові висновки. До речі, підходячи до історичних подій і фактів, він ніколи не впадав у патріотично-сентиментальну евфорию, а швидше дивився на них крізь призму суворих критеріїв, інколи навіть дещо перебільшених.

Проте й така позиція Євгена Маланюка давала йому підстави сказати: «Народ, творячи з якоїсь події легенду, — а Крути, без сумніву, є і будуть однією з найголовніших легенд нашої нації, — знає, що він робить. Народня мудрість і національний геній — ця найвища земна справедливість, — творячи свої легенди і міти, цебто

підносячи дану історичну подію до височин надісторичних, ніколи — щодо вибору тієї події — не помиляються. Не помилилися вони і у випадку Крут...

...Крути — це перше зірвання лаштунків невідьничої комедії, що відбувалася — в час революції! — на землях України, перше прозріння, що влада — то боротьба, а держава — то кров і залізо... Крути — це воскресіння, по довгих століттях, обірваної Полтавою Визвольної Війни, війни *народу з народом, країни з країною*, віч-на-віч. Доперва Крути були початком нової доби в історії України... *Нової* доби — а вона була кончею — не могли почати старі, *духово* старечі люди, як молоде вино, за Святим Письмом, не наливають до старих бурдюків. Без Крут навіть такий акт, як акт 22 січня, був би документом *без підпису*. Бо такі акти мало «виголосити» — такі акти треба *вчинити*»¹⁰.

Як бачимо, Маланюк не просто захоплюється, він аналізує, оцінює, доводить. Він дивиться на сучасні йому факти крізь досвід минулого, дивиться так званим історіософічним зором. Для нього є вельми суттєвим зіставляти риси української ментальності з конкретними історичними обставинами. Тобто реальні події, явища, процеси, факти він розглядає в національно-психологічній площині. Крути теж мають основу, коріння, передумови. Важливу для них роль, а точніше важливу роль для формування українських національно свідомих крутянських характерів, на думку Маланюка, відіграло Січове стрілецтво.

«В процесі кристалізації української особистості нового, покрутянського стилю, — читаємо далі, — роль міцного каталізатора відіграли Січові Стрільці. Це треба раз назавжди ствердити і — може, спеціально тепер — ствердити з притиском. Хоча б для тих дідичних калік, що, незалежно від свого віку, балакають собі ще й нині про «галичан» і «наддніпрянців», несвідомо акомпаніюючи підступній чужинецькій пропаганді...

Це саме Січові Стрільці — серед яких провід мали відомі люди родом із Західних земель Батьківщини — це саме вони перші внесли мірило в безформність і хаотичність, закреслили національні межі для отих славетних «широких натур», дали *живий приклад* застрібнутості й *національної*, а не якоїсь там, дисципліни та вирізьбили в сувору чорноземну постать перші риси національного стилю...

Це, власне, Січові Стрільці показали й довели східньоукраїнським масам, що військова дисципліна може обійтися без золотих погонів, а національний обов'язок — без занадто довгих шликів. І — саме найважливіше — вони виховували таку національну чуйність, яка уможливила їм дивитися, як то кажуть, «в корінь» і оцінювати національно-державний стан на Україні незалежно від декорацій і зовнішніх форм. Звідсіля — послух всякій українській владі, поки вона була чи хотіла бути українською. І звідсіля листопадові події навколо Києва вісімнадцятого року...

Без Січових Стрільців у Києві не було б акту 22 січня 1919 року, бо слово, що є в нім провідним мотивом, слово «соборність», — залишилось би порожнім»¹¹.

Україна й український характер розвивались у конкретних історико-суспільних умовах, залежних як від внутрішніх ідеологічних, політичних та економічних перипетій, так і від чинників зовнішніх, диктованих державами-сусідами. Україна зазнавала тяжкої руйнації і воскресала з попелу, переживала соціальні, моральні і духові травми, пробиралась крізь кризові явища, але й зазнавала хвилин піднесення. З усього цього, на думку Маланюка, й постають Крути. І постають вони як результат усвідомлення Україною себе в історії, як вимір нею, як оцінка себе в усіх мінусових, а не тільки плюсових якостях.

Потреба національного вдосконалення, ідейного гарту, необхідність розуміння своєї державницької і людської гідності для Євгена Маланюка завжди залишались основою основ світоглядної позиції — і тоді, коли над цими питаннями він замислювався як публіцист, і коли говорив мовою поезії.

Література:

- 1) Фіголь Атаназій. "Крути (в XV роковини бою)", *Студентський шлях*, Львів, 1933, № 1 (21), С. 4.
- 2) А. Б. "У великі подвійні роковини", *Студентський шлях*, Львів, 1933, № 1 (21), С. 15.
- 3) Фізер Іван. Вступна стаття. Стефанович Олекса. "Зібрані твори", Торонто, 1975, С. 10.
- 4) Див.: "Студентський шлях", Львів, 1933, № 1(21), С. 5.
- 5) *Діло*, Львів, 24 берез. 1918, № 67 (9 627).
- 6) Поліщук Валері'ян. "Над свіжою могилою", *Шлях. Вістник літератури, мистецтва та громадського життя*, 1918, № 3, С. 23.
- 7) Смолич Юрій. *Розповіді про неспокій немає кінця*, Підмогильний. Кн. 3. К.: Рад. письменник, 1972, С. 107-108.
- 8) Старицька-Черняхівська Людмила. *Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами*, «Нова Рада», Київ, 24 берез 1918.
- 9) Маланюк Євген. *Крути — народини нового українця*, Прага: Українське вид-во «Пробос», 1941, С. 20.
- 10) Маланюк Євген. *Крути — народини нового українця*, С. 19.
- 11) Маланюк Євген. *Крути — народини нового українця*, С. 22-24.

Закінчення буде

Микола ШАТИЛОВ

СМЕРТЬ В ОСІННЬОМУ МЮНХЕНІ

«Націоналістичне світовідчуження
українських народних мас спасло їх
від перетоплення на советський народ».

Ярослав Стецько

Віг редакції «В. Ш.»

Нарис Миколи Шатилова «Смерть в осінньому Мюнхені» писався на замовлення популярного чеського «Свет в образах», де й був видрукований в 1991–92 роках, ставши першою в чеській пресі об'єктивною публікацією з історії Організації Українських Націоналістів і життя її Провідника сл. п. Степана Бандери. Зрозуміло, що автор зосереджувався в основному на тих подіях, які пов'язували ОУН з Чехією і Словаччиною. Публікація викликала чимало відгуків і чеських, і словацьких читачів. Листи, що їх одержував часопис «Свет в образах», були здебільшого схвальні, але були й інші — анти-українські, в яких дописувачі згадували свою «боротьбу» з українськими патріотами. Українською мовою «Смерть в осінньому Мюнхені» було надруковано в журналі «Березіль» (1993, ч. 1). Готуючи нарис до публікації у «Визвольному Шляху», автор доповнив текст і вніс деякі уточнення, з вдячністю зваживши на поради читачів «Березолу», зокрема п. Ігоря Кічака з Коломиї та п. Степана Підлужного із села Буків на Львівщині.

І. Дмитрів

1. Радіо «Прага» Передбачало...

У четвер, 15 жовтня 1959 року, опівдні празьке радіо сповістило про смерть відомого українця.

А він, заклопотаний і веселий, вів машину мюнхенськими вулицями, вряди-годи вдивляючись в дзеркальце. Позаду не було нікого підозрілого.

На правому сидінні Євгенія Мак, його секретарка, подумки складала список покупок. А синій опель-капітан мчав її не просто на базар, а — в історію, бо вона останньою запам'ятає живим найзатятішого ворога кремлівських вождів.

До машини водій повернувся з кошиком червоних помідорів.

На Крайтмайровій, пригальмувавши, він перевіряв за собою вулицю і, не вмикаючи «поворот», круто завернув під браму сьомого будинку. Двигун зревів, всмоктуючи бензину в карбуратор, і змовк на високій ноті, щоб — і вихолонувши — завестися миттєво.

У вікні четвертого поверху відхилилася фіранка.

Жінка, переконавшись, що все гаразд, заходила біля столу.

А на другому — обідало мовчазне подружжя Гамзе.

А з третього, одержавши щотижневу платню, збігала прибиральниця Кресценція Губер.

Зачувши її каблучки, високий чорнявий молодик, що зареєструвався в готелі «Зальцбург» як Ганс Йоахім Будаїт, швидко зайшов до ліфтової кабіни.

За дверима людина з кошиком брязкнула в'язкою ключів.

Молодик, що вичікував уже на повороті сходів, напружився, намагаючись вловити звуки кроків, щоб піти назустріч. Але тишу порушувало лише шарудіння ключа. Занервувавши, він поволі почав спускатися — в лівій скручена газета, права — на поручні.

Двері було прочинено. Стоячи на порозі, людина з кошиком смікала неслухняний ключ.

«Лівак! — зазначив Бадаїт. — І може шарпнути зброю з-під правої пахви». Дрібнички, все вирішують дрібнички... Не легковажними! Ні, він скрупульозно виконає наказ — і все відбудеться в приміщенні. Але скільки ж можна стовбичити на приступці!

Він нахилився, вдаючи, що змахає гатетою пил з черевиків, і зустрів здивований погляд водія опель-капітана.

А проклятий ключ усе ще стирчав у замку!

«Зірвалося, — сказав він собі, — і краще відходити».

Два кроки — й він би опинився за порогом. Але лівак зрештою вправився з ключем і, ступивши всередину, пропускав повз себе невідомого.

Зрівнявшись, невідомий підніс скручену газету...

Пострілу не було, але людина з кошиком заточилася.

Двері хряпнули.

— Ну й заполохана прибиральниця у Вайнерів! — сказала пані Гамзе, збираючи посуд.

— Ти бачиш крізь стіни, — скептично зауважив чоловік.

— А хто ж іще? Вона завжди працює четвергами, а потім поспішає, мов навіжена.

Луна важкого падіння змусила їх полишити квартиру.

На порожній площадці було тихо. Вони зійшли нижче.

Перед входом долиниць лежала людина.

Поряд — кошик, що з нього не викотився жоден помідор, а подалі — в кутку — в'язка ключів на шкіряному кільці.

Утрюх, бо наспіла ще й нянечка вайхерових дітей, вони обережно повернули знепритомленого, впізнавши в ньому свого сусіда Стефана Попеля.

— Мабуть, серце, — здогадалася нянечка і, метнувшись нагору, повернулася з мокрими серветками, якими й обіклали голову Попеля. Але з вух йому з'явилася кров.

Підводячись з колін, Гамзе сказав, що викличе швидку допомогу.

Залишивши місце злочину, високий, офіцерської постати молодик завернув на Крайдінгштрассе, де видобув з кишені піджака скляну ампулку, передбачливо завинену в марлю. Ампулка хрякнула прямо в кулаці, й невідомий вдихнув випари ліків. Заспокоюючись,

він пішов повільніше, ковзаючи поглядом по хідникові. На Німфенбургівій високий помітив те, що шукав, — незагратований каналізаційний отвір. У мюнхенських підземеллях щезли скалки ампули з ніде не запатентованими ліками та ключ від будинку, до якого вже спіщила лікарська бригада.

А в кухонці на четвертому поверсі вихолоняв обід.

Жінка, яка щойно визирала з-за фіранки, машинально взяла зі столу порожню салатницю. Зателефонувавши їй, чоловік попередив, що привезе помідори. Де ж він забарився? Кортіло вибігти, побачити, переконатися, що живий... Але вона знала, що він не полюбляє, коли непокояться зайве, і застигла посеред кухні.

Перегородом вона ніколи не могла пригадати, що зірвало її — пронизливе скавуління сирени, чи те, що вислизнула і сотнями дзвіночків задзеленчала салатниця. Пам'ятала свій несамовитий крик «Степа-а-не!» і зведений на неї зосереджено злий погляд лікаря, який, сидючи навпочіпки, з професійною спритністю обмацував тіло, шукав свідків поранення й нічого не знаходив.

А потім, коли ноші сковзнули в кузов і вона, як була, в домашньому халатику, хотіла влізти й собі, лікар наказав: «Поряд із шофером!», і матове скло відгородило її від чоловіка.

Присівши на задні ресори, «швидка» порвалася в напрямку найближчої лікарні.

Дороги — п'ять хвилин, — подумав лікар, — але не доведу. Добре, що відіслав жінку. А кричала ж вона не німецькою. Українці... Самий клопіт з емігрантами. А пістолет в кобурі під правою пахвою? Отже, йому погрожували... Несподіваний напад, удар іззаду, і — переламана підстава черепа. Клясична ознака — кров із вух. Але ж жодних слідів!

Лікареві пальці заметушилися на зап'ясті потерпілого...

Завиваючи сиреною, «швидка» летіла на червоні світлофори.

Той, що звався Гансом Будаїтом, шурхотів листям в безлюдних алеях Королівського саду, впевнено наближаючись до містка через широкий струмок. Переходячи на протилежний бік, він позбувся дивної, виготовленої в одному примірникові зброї, проминув арку, і Максиміліанштрассе вивела його на Ленбахову площу, звідки вже палицею кинути було до готелю «Зальцбург». У вестибюлі, затримавшись біля стелів із залізничним розкладом, він з'ясував, що встигає на франкфуртський поїзд, і, розподіляючи час, подивився на годинник.

А жінка не відривала очей від годинника на приладній панелі.

Лікар не помилився. Після п'ятихвилинної гонки, о тринадцятій двадцять, «швидка» завмерла перед приймальним покоем, і санітари взяли за держак.

Працьке радіо випередило долю приблизно на годину: на ношах лежав мертвий Степан Бандера.

Давно колись все в його долі починалося Прагою, і все закінчилося нею зараз.

Починалося влітку двадцятого, коли з обшарпаного австрійського вагона вистрибнув на празький перон колишній командир корпусу Січових Стрільців — найстіткішого не лише в українській, а взагалі в європейських арміях з'єднання — полковник Євген Коновалець.

2. Загибель Золотавих Душ

Українська держава загинула.

На східніх землях запанували москалі, на західніх — ляхи.

Український народ не скорився.

Не скорився ні там, ні там. Але на довгий і виснажливий спротив історією був приречений український захід.

У липкі дев'ятнадцятого полки Української Галицької Армії відійшли за Збруч. Польсько-українська війна завершилася поразкою. Правда, галичани сподівалися, що, об'єднавшись з бойовими частинами наддніпрянців і звільнивши від червоних завойовників Київ, переможно повернуться до Львова.

Сподівання виявилися марними.

Польща не забарилася загарбати всю Західню Україну, скориставшись її невизначеним міжнародним статусом.

Польський порядок насаджувався з винятковою жорстокістю, щоб на той час, коли авторитетні інституції вирішуватимуть долю європейських країн, українські терени були вже де факто польськими.

Зростаючи з дня на день, опір українського населення набував єдино можливих форм революційної боротьби, а очолили її вчорашні старшини українського січового стрілецтва.

Полковник вдивлявся в повинуті сутінковим серпанком празькі пагорби.

А за ними, ген-ген в українській далечині, на маленькій напівзруйнованій станції в Калуші зійшов з поїзда стрілецький капелян Андрій Бандера. Полевими стежками подався він до свого села, де рік тому, добровільно вступивши до війська, залишив свою хату, свою сім'ю і свою церкву.

Андрій Бандера не був пересічним священиком, а правильніше: священик за покликанням завше почувався бійцем за вдачею. Схоже, він не дуже вважав на те, що, відступивши з армією, полишає жінку з купою дітей в епіцентрі небезпеки. Здається, й паніматка не дуже докоряла чоловікові, бо здавала собі раду, що характер носія втіленої національної гідності зформувався не без її впливів.

Коли так, вона мала рацію.

Надто різнилися між собою Бандери і Глодзінські.

Перші — дрібні стрийські землевласники, мало кому відомі за межами містечка; другі — нащадки прадавнього, знаного в краї священичого роду. В сімейному оточенні пані Мирослави були і видатні громадські діячі, і парламентарні, і митці, й усі вони — представники української національної еліти — часто гостювали в Угрюнів, куди поспішав уже під місяцем Андрій Бандера.

На угринівській околиці нагло вступив йому в голову — аж він мимоволі спинився — запаморочливий липовий запах, просякнутий

прозоро тонким духом свіжого меду, і за багато місяців він уперше усвідомив, що на далеких східних фронтах найчастіше снів своїми діточками і своїми бджолами.

Зовнішньо життя провінційного священика було достеменно селянським: поле, худоба, город, пасіка, але за внутрішнім змістом — духовно набагаченим і морально жертвним. Замкнувши церкву, отець Андрій засиджувався в українській читальні, яку постачав добірними книжками з власної великої бібліотеки, або збирав гурток «Рідної школи» й оповідав про славу українську минувшину. Мирне, здавалося б, просвітянство, але імперська влада — і австрійська, і російська, коли московські війська відкинули австріяків, — вбачала у священикові, для якого поняття України і Церкви були неподільними, особистого ворога.

У листопадові дні вісімнадцятого, коли, випереджаючи поляків, західні українці перебирали втрачену австріяками владу, щоб прилучити край до Великої України, Андрій Бандера мотався по навколишніх селах, переконав вояків світової, з ними ж викопував зі схронів змашнені про всяк випадок гвинтівки і, спираючись на Святе Письмо більше, ніж на інструкції, закладав підвалини української державности.

Поляки запам'ятали бунтівливого пароху.

Парох постояв перед дверима опецькуватої, але пишної церковки, поторсав навіщось заіржавілий замок, який сам і навіщував, відходячи із села, пошепки подякував Господові і з острахом нетерпеливості почав наближатися до біленького домочка, що світився звіддалік двома віконечками. Стара хата... ще попередника — отця Володимира Глодзинського. Побравшись з його донькою Мирославою, успадкував Андрій Бандера й тестеву парафію.

Він зазирнув у шибку. Хвалити Богові, всі були живі. Вони його діточки. Всі шестеро. За блаженным, схожим на клявесин, піяніном сиділа, перекладаючи ноти, найстарша — Марта, а поряд на ослінчику — дрібненький хлопчик з книжкою на колінах. Здалося, що Василько, але по тому, як зосереджено відкопильював губи хлопчисько, він упізнав: Стефцьо!

Андрій Бандера взявся за клямку і прочинив двері.

Проговорили вони всю ніч.

Паніматка покашлювала, затуляючись звично подушкою, щоб не побудити дітей. Він помітив, й зашпори зайшли йому в серце, а вона, побуюючись запитань про недугу, яка невдовзі зажене її в могилу, оповідала й оповідала.

Стефцьо з гімназії повернувся, зі стрийської. Звичайно, Калуш ближче, але ж у Стрию хлопчик доглянутий, бо в діда Михайла мешкає, як і Марточка. До науки охочий, а проте — шибеник і в клясі відлюдкуватий, мов звірятко. А бабуса Розалія своєї: «Не вір. Коліно йому — ох як! — болить. У зимі було, що й з ліжка не підводився. А попустить — мерщій на ліж, й не докличешся».

Липневої ночі Андрій Бандера довідався, що по польських в'язницях — у казематах Варшави і Львова, Берестя і Перемишля, Модліна і Вадовиць — сидять сотні й сотні українських священиків, що десяток з них — совість української Церкви — розстріляно без суду.

Лютували й польські суди.

Прокурори навипередки притягали до карної відповідальности вояків Української Галицької Армії. Певна річ, справи фальсифікувалися, аби офіційне обвинувачення виглядало більш-менш правдоподібно. Українців, причетних до військових реквізицій, польські слідчі видавали за озброєних грабіжників; полонення польського жовніра кваліфікувалося, як публічне насильство; смертні вироки, винесені полякам українськими воєнно-польовими судами, дозволяли звинуватити в навмисному вбивстві суддів і виконавців вироку. До того ж, за примхою польської юстиції, приналежність до українського війська була сама по собі злочином — державною зрадою, й на кожного в судовій залі могла чекати шибениця.

А як благословлялося на світ, зізналася паніматка, що нічим, крім молитви, їй вже не зарадиш, і просила, щоб написав єпископові — може, зглянеться й перенесе на іншу парафію, ближче до старих, бо не впорається сам, коли Богданко ще — одне в колисочці.

Досвітком вийшов отець Андрій в садочок й довго блукав між мертвих вуликів. Зупинявся, не зважаючи зняти з котрогось покришку, а коли перемігся, захолов, пригodomшений видовиськом загибелі бджолиної людности: висохлі, позбавлені золотавих душ тільця сірим шаром вистеляли вулик, і слова молитви самі по собі злетіли з вуст стрілецького капеляна.

У хаті з інкрустованою скриньки він дістав старовинний кований ключ із сизуватою борідкою, навареною утринівським ковалем, відімкнув церкву й молився нестямно, суворо й гаряче.

Заарештували Андрія Бандеру на Спаса.

По службі калуські поліцаї зустріли його на паперті й, забивши в наручники, повели до прольотки, вправляючись в брудній польській лайці. Відчайдушний капелян зібрався відповісти їм ще огиднішою — москальською, що наслухався її на фронтних дорогах, але помітив у затінку церковних лип — Стефцю!

Капелян упинив слова, а батько не здержав сліз.

Підтюпцем рушили коні.

Андрій Бандера озирнувся й угледів крізь кураву, що син, накульгуючи, побіг косогором до хати.

— Побережи ноги, — дорікнула мати й перелякано запитала: — З батьком щось?

А вислухавши, пополотніла:

— Ох, і навіщо ж він повертався?..

А повертався Андрій Бандера, щоб малий Стефцю, побачивши батькові приниження й сльози, зростав страхом на ляхи — Степаном Бандерою.

3. Багрові хмари на видноколі

«Стрілецька рада» — керівний політичний орган січовиків — зійшлася в готельному номері Євгена Коновальця і, вислухавши повідомлення полковника про становище українських військових, висловила за створення УВО — Української Військової Організації.

«Український бойовик іде! І ціль у нього одна: воля у власній державі. Суверенна, Соборна Українська Держава — то його найближча мета, а шляхом до Неї — боротьба».

Євгена Коновальця підтримали старшини інтернованої чехами бригади генерала Альфреда Кравса, і в останній день празького літа перший з'їзд УВО закликав українських військовиків зберігати на чужині організаційні й ідеологічні зв'язки між своїми частинами, а охочих, не зволікаючи, повернутися в Україну.

«Українська Військова Організація, — зазначалося в одному з документів, — що поставила собі за завдання пропагувати загально-національний зрив українського народу проти займанців і як організація, що переводить конкретну підготовку цього зриву на західних українських землях, йде і мусить йти з усіма шарами народу й серед них поширювати свої ідеї».

«Мусимо змінити психіку нашої суспільности, — наголошували провідники українських бойовиків, — і психіку ворогів та порушити світову опінію. Терор буде не тільки нашим засобом самооборони, але й агітації, яка дійде до всіх — своїх і чужих, без уваги на те, чи хочуть вони цього, чи ні. А тоді напевно прийде день, коли переможена воля широких мас українського народу, маючи за собою світову опінію, знищить до тла надламаний уже до цього часу загарбницький характер ворогів. Тоді український нарід заживе вільно у власній хаті».

Наприкінці зими до батьківської хати постукав Євген Коновалець.

Прогулюючись засніженими сільськими вуличками, полковник подумки складав промову перед українськими старшинами й звільна доходив висновку, що нинішня їхня діяльність — а будуть і ліквідації найнебезпечніших ворогів, і пожежі польських садиб, і зухвалі експропріації — повинна надихатися ідеєю українського націоналізму, якою ще за київських сповнених часів запалив його штабс-капітан російської служби і засновник українського національного війська харківський адвокат Микола Міхновський.

Стареньку пані Герміну, вдову львівського професора Володимира Шухевича, знало все місто, але ніхто й сама вона не здогадувалися, що відтоді, як заквартирував в її затишний віллі — на першому поверсі, з окремим входом з-над двору — Євген Коновалець, професорські покої перетворилися на штаб бойової організації.

Вимріяє в самоті зимових вечорів швидко ставало повсякденням, і полковник подеколи зумисне проминав свою зупинку на Театинській, щоб з Високого Замку не зловтішно, а з почуттям виконаного обов'язку помилуватися багровими хмарами на видноколі, пригадуючи приміські села, де його бойовики випалювали польських колоністів.

Поліція почала арешти.

Проте ані комісар Міхал Кайдан, колишній валторніст австрійської армії, ані бригада «У», яка слідувала за політично небезпечними українцями, ще не пов'язували саботажні акції — а їх більшало з дня на день — з існуванням в краю підпільних боївок. Заявивши про себе, організація мала б нині заговорити на повен голос, щоб почули і по

Європейських столицях, які приготувалися — про це подейкували всюди — безповоротно визнати Західню Україну «малопольською східною». Полковник вирішив, що скличе командирів УВО, щоб визначитися з подальшими масштабними операціями.

До сотника Василя Кучабського — а він приведе інших — побіг онучок пані Герміні гімназист Ромко Шухевич, який мешкав через стінку з полковником, у професорському кабінеті, що його називали «гуцульською кімнатою». Він повернувся за півгодини й заходився пояснювати походження всіх отих ліжників, вишиванок, полив'яних мисок, різьблених свічників... Полковник слухав не уважливо, аж ось нашорошився й пильніше зиркнув на хлопчика, який, запитавши, теж дивився на нього.

— Пам'ятаєте ім'я українського поета? Він ще командував повстанцями... А большевики його розстріляли.

Звідки... Звідки — повстанці, підпілля й він, Євген Коновалець? Помітив, почув, довідався?..

Полковник гідівся з гуцульської лави й напівзапитуючи-напівстверджуючи кинув:

— Чупринка...

Зараз він вийде, бо з протилежних боків вулиці Собіщини вже наближаються поодинокі Іван Андрух і Василь Кучабський, вийде й ніколи аж до самої смерті не дізнається, чому маленький гімназист згадав Грицька Чупринку, не дізнається, але ми підкажемо йому: минатимуть літа, й колись маленький гімназист, призначений на командира армії українських повстанців, прибере собі друге ім'я — Чупринка.

Сотник Михайло Матчак занотовував перебіг засідання, поклавши на коліно вузький записничок.

Пізніше поліцейський протокол уточнить: «сім на дванадцять сантиметрів, олівець хімічний, почерк дрібний», але сам записничок надійно загубиться з-поміж речових доказів, щоб не обтяжувати долю ані свого власника, ані його співровесників.

А було чим.

«Замах. Об'єкт — Пілсудський. Місце виконання — Львів. Затверджено одностайно. Виконавець — Смок. «За» — Василь Кучабський, Ярослав Чиж, Іван Андрух, Михайло Матчак. Полк. утримався».

Смок — поручник Степан Федак — доводився братом наречений Євгена Коновальця, а обидвоє вони були дітьми Степана Федака — старшого, голови Українського Допомогового Комітету, який опікувався заарештованими українцями.

Смок стріляв прямо з натовпу, що зібрався на площі перед ратушею, і скибив. Куля зачепила, злегка поранивши, львівського воєводу Грабовського, який знаходився поряд із високим варшавським гостем — маршалом Юзефом Пілсудським. Зачувши постріл, натовп охнув, а луна дійшла до найвіддаленіших містечок. Сучасники, zagrożені занепадом національної гідності, захоплювалися вчинком молодого поручника навіть більше, ніж їхні батьки замахом Мирослава Січинського на австрійського намісника.

Смока схопили там же, на площі.

День і ніч біля прозурка його одиночки змінювалися «канарки» — польові жандарми, щоб унеможливити найменший зв'язок із волею.

Слідчі не сумнівалися, що за наказом певної — але якої? — організації він намагався вбити главу польської держави, і, спостерігаючи особисті знайомства (а бойові старшини не надто зважали на конспірацію) небавом ув'язнили й Василя Кучабського, і Михайла Матчака.

Начальник контррозвідки в корпусі Січових Стрільців сотник Ярослав Чиж, уникаючи поліцейського переслідування, переховувався по випадкових квартирах і, не витримавши, зрештою, випробування підтіллям, емігрував. Сотника Івана Андруха Євген Коновалець вислав на підсоветську Україну із завданням — закладати осередки УВО.

Польська бригада «У» шукала за полковником.

Призабувся вечірній чай з неодмінним малиновим соком, що подавала його старенька пані Герміна, призабулися не випадкові — як він зрозумів — зустрічі з її онуком на Губернаторських валах, що перетворювалися на спільні прогулянки... Полковник змінив адрес, й лише втаємничені з Крайового командування УВО могли знайти його на вулиці Чарнецького, 26, де мешкав адвокат Шехович.

А справа Стефана Федака, здавалося, ніколи не закінчиться.

Відставний австрійський валторніст й нинішній комісар львівської поліції був професійним п'яничкою, і підлеглі з великим застереженням ставилися до його вказівок: обставина, що врятувала одного разу полковника. Посилаючи патрулю затримати Євгена Коновальця, похмільний комісар правильно навів адресу, але переплутав прізвище адвоката, сказавши: «У Степана Шухевича». Досвідчений поліцей добре знав, де шукати знаменитого правника, і привів наряд на Чарнецького, 24. Степан Шухевич встиг попередити свого сусіда й когегу, і Євген Коновалець уникнув небезпеки.

А польські фільварки палали, а польські поміщики втікали до великих міст...

З-за річки Збруч, яка була польсько-советським кордоном, пробився на захід загін червоноармійців — недавніх січових стрільців, що вимушено залишилися під більшовиками, і зараз на заклик УВО повернулися до краю. До загону, очолюваного Степаном Мельничуком та Павлом Шереметою, приєдналися групи бойовиків УВО, і невеличке повстанське військо почало заливати за шкуру сала окупантові: вибухали поліційні дільниці, падали телеграфні стовпи, перетиналися залізничні колії, звільнялися від колоністів хутори, а українським селянам поверталось все, що було загарбано поневолювачами...

Підрозділи польської кавалерії переслідували повстанців, але уникали бойових сутичок, навмисно запізнюючись на місце подій або перериваючи погоню несподіваною ночівлею в селі, звідки шойно забралися повстанці. Довідавшись про ганебну поведінку славетних польських уланів, заволодали часописи... А повстанці перебували вже в околицях Львова, й діяла проти них кадрова польська дивізія. З бою під Заліщицями в полон потрапив Степан Мельничук. Те саме спіткало й Павла Шеремету. Поляки порішили обох.

А Степан Федак усе ще сидів у своїй самотності, й «канарок» по-старому незводив очей з підслідного.

Проте й до нього звернулися одного дня: «Обвинувачуваний!». Смок оглянув судову залю: люди стояли попід стінами. Процес, як і

сподівалася українська громадськість, що намірилася сколихнути світову опінію, передбачався сенсаційний. Але вийшов він іще й по-справжньому скандальним, засвідчивши, що польська влада є владою неспростовно окупаційною, що польські претенсії на українські землі абсолютно безпідставні, що сили українського опору здатні боротися і перемогати.

Адвокати слушно нагадали судові слова львівського воєводи Грабовського про те, що «українцям треба відібрати все, щоб опісля було що давати», слушно, бо воєвода незабарився підтвердити своє здириницьке ставлення до українців, вимагаючи грошового відшкодування за кульову подряпину.

Не криючись, насміхалася публіка.

Смок протирав носовичком скельця пенсне, вдаючи, що намагається пильніше вдивитися в потерпілого.

Грабовський свідчив, позиркуючи на револьвер, що чорнів на столі з речовими доказами.

Запросили експерта, бо голова зажадав спеціальних пояснень.

— Прошу, — сказав він, — візьміть зброю...

Але пояснень не одержав: револьвер невідомо як пропав і вже ніколи не знайшовся.

А закінчувався процес бійкою в кімнаті присяжних, які кидали одне в одного стільцями, доводячи і спростовуючи провину Степана Федака.

Захист — а Євген Коновалець викликав із Праги неперевершеного Володимира Старосольського — був, за словами сучасників, клясичним; вирок — порівняно м'яким, як і передбачав адвокат, прощаючись з полковником у кав'ярні Жорна.

Західні журналісти непогано підзаробили на судовій хроніці, а світ довідався: Україна не склала зброї.

Про те, що федаківський процес завершено, Євген Коновалець прочитав у берлінських газетах...

Агенти кайданової бригади «У» ішли назирцем, і меншало конспіративних квартир, — полковник називав їх «базами», — і все частіше картаючи себе, вертав смеркома до зашківської хати. Осінньої глухої ночі, вдало обминувши польські патрулі, пішки дістався до Зашкова композитор Михайло Гайворонський:

— Приходи!

Останній львівський притулок було втрачено.

За кілька днів з приміської станції відійшов вантажний поїзд на Варшаву. У вагоні з болючо близькими запахами кінського поту і солом'яної потерті, вибрався із жандармської облоги — на залізничному вокзалі в усіх пасажирів перевіряли пашпорти — полковник Євген Коновалець.

Продовження буде

Поезія

Олександра КОВАЛЬОВА

СТОЯТИМУТЬ АФІНИ СЛОБІДСЬКІ

Світлій пам'яті Василя Каразіна,
засновника Харківського університету, присвячую.
Авторка

1

Навпіл розколюються храми,
Пустопаш душі побрели,
Ніхто їм не відкриє брами,
Якби вони навіть дійшли

Й впізнали: це оселя Бога.
Все дарма. Їхня доля збоку,
Давно вже збоку від доріг,
Ніхто їм стежки не стеріг.

Безмовна, втомлена отара.
Сама на світовій стерні.
Ні, вже ці душі не відтануть,
Ані на якому вогні.

Вже їм не являться пророки,
Вже їм не треба молитов,
Вони розсіються. Ще трохи —
І не лишиться з них ніхто.

Вони й своїх уже забули
Чи не вгадали чи збули.
А ти чужий, чуденний бусол,
Дитя приніс, та не взяли.

Носи дарунок свій у дзьобі,
Ходи із ним поміж людьми.
Той так мовчить, той юшку сьорба,
А той народжений німим.

2

Вільні Афіни — мов долі зарік.
Хто сюди прийде, лишиться навек.
Треба так мало, щоби ожило
В серці живому живе джерело.

Душі зарошені сяють крізь млу.
Сили не треба — противитись злу.
В чистій воді безпорадне воно,
Сірим піском осідає на дно.

Білі тополі руки звели,
Вишні оселі у коло взяли.
Зорі вдивляються в наші ставки,
Ловлять краплини, прозорі й легкі.

Степ чебрецевий, дух полину.
Жайвір напнув незрадливу струну.
В квітах пахучих бджоли гудуть.
Преображення просвітлених душ.

3

І ти літав бджолою між людьми,
Людський достаток зносив по краплині!
В твоїй душі вже зводились Афіни,
І в храм наук вже квапились уми.

Було сліпим ще темно і не видно,
Було глухим ще глухо й невтямки.
Та вилітали в тебе з-під руки
Священні птиці у священний вирій.

І шелест їхніх крил вже чули всі,
Й тоді по світло, ніби в Крим по сіль,
Вози чумацькі здалека рушали,
Й було в людей те світло у пошані.

Так в темні ночі світяться скарби.
І ти пірнув, не напивавши броду,
Щоб врятувати скарб цього народу,
Такі скарби не створюють раби.

То людських душ заховані сонця,
Діждалися урочної години,
І вийшли з-під землі твоєї Афіни
У межиріччі Ворскли і Дінця.

4

Людина вмере, живе ідея
І при собі когось ще держить.
І вже сновидою іде,
Кого по світу дух веде.

Вони зі зрячими очима,
Вони зі світом за плечима,
Сновиди бачать в глибину,
Не виривайте їх зі сну.

Ось так привиділась Еллада
Між долину і реп'яхів.
Це ж забажалось — небо гладить,
З долонь виймаючи цвяхи.

Всі прикрощі земні — дрібниці,
Коли засяє ув очу
Ще невідома таємниця —
Ну й тішся нею досхочу.

Не поспішай її відкрити.
Незрячі очі не тавруй.
Бо є межа, де правда й кривда
Ведуть якусь зловісну гру.

Й людині млосно, і немає
Нічого певного навкруг.
Хтось хоче втішити і не знає,
Що й сам чорніє, ніби крук.

Гра смертоносна світлотіні,
В клубок сплелися ніч і день.
Усе схитнулося і тільки
Сновида тихо й твердо йде.

5

Ти не перший у тихій вервечці сновид,
Що на темних полях України,
Відгорнувши покоси розрив-трави,
Зводять світлі, високі Афіни.

Зодчі храми будують для віри і добра,
Буде камінь наріжний світитись.
Ані мор, ні валуєвський розчерк пера
Вже не годні цей камінь змістити.

Будуть «всякому городу нрав і права»,
Орди витопчуть трави і душі.
Та розвіються орди, і пісня жива
Гори криги розтопить і зрушить.

Потурнаки волатимуть про Вавілон,
Бусурмани ділитимуть в полі полон.
Та розправляться гордо Афіні
За усі українські офіри.

Микола КОЗАК

КАТ

Кат руку простягнув камінно,
Людській долі розтоптавши.
На всіх майданах України...
Стоїть, на них не побувавши.
Кат руку простягнув камінно,
Півсвіту обдурив,

злodingа...

Ще й досі в нас незримі війни
Продовжують страшну наругу.
Кат руку простягнув

камінно —

Його живі ще ідеали.
Розп'явши люд,

святую віру,

Народну пам'ять

згвалтували.

Кат руку простягнув

камінно —

В його долоні плаче небо.
Невинних гнали в божевільню,
А він всміхався:

«Так і треба!»

Кат руку простягнув

камінно —

Козацьким бунтом світ здригнувся.
Син матерів покрав барвінок —
Синам назад не повернуться.

Україно моя, Україно!
З постаментів на площах своїх
У розважливу сонячну днину
Скинь но ідолів —

мертвих й живих.

ТРИМОЛИТВА

Пам'яті моєї мами — Фросини Яджин.

*Ой, за лісом, за Самбором,
Оре дівча одним волом...*

1

Боже!

... Народжена для бунту і повстань.
Кати бояться перемог козацьких.
Дитинних вивели для гвалтувань,
Для умертвінь,

бідацтва...

Боже.

Народжені вічностривожені —
Ще хроби не випили

наші уста!

Бунтарський мозок не вижерли.
На цьому й на тому кличу:

— Повстань!..

Боже.

Як вони здрібніли, ліліпути,
Карлики, горбоносики тлусті.
І кожне полюбляє могуття,
Жахливі людиці тонкоусті...

Боже...

Скликаю опівночі до сокири,
До непокори — усіх і вся.
Ночує помста за дверима,
Зумій крізь страту засіять...

Боже,

Котяться голови з гори на гору,
З пліч на землю — за непокору.
За долю матінки Вкраїни,
Я — дух, я — бунт.

Раїно!..

Боже.

Ще кістки торохкотять міжпланетно,
Зашили дротом рота поету,
Викололи очі багнетом...
Підлі душі, кричу:

— Гетьте!..

Боже.
Змилосьердсь над сиротиною.
Ані тата, ані мами — хрести.
Не всякий стане людиною.
Зумій задумане проросити...

Боже.
Як вони мене цькують і досі —
Видумують кари які Україні!..
Кричать волошки в домовині —
понині...

2

Боже!
... А на терновому вогні — катюги,
Півсвіту знищено, ненажери!
Земля зазнала знову наруги.
Матусю, не витримують нерви...

Боже.
А на терновому вогні — катюги
Відгойдаються, ось-ось упадуть.
Земля заждалась хазяїна, плуга,
А загребуці відчайдушно пруть.

Боже.
Вмирають ріки... втікають доли...
Все менше місця й для нових могил.
Червоні маки заквітнуть в горлі.
Неправду, Насте*, світ не скоронив...

Боже.
Як ловив, так і ловить чорнобрив,
У беззоряну ніч чую тупіт копит.
Іржання здаленіло... там обрив...
Рятівнича душа і досі ж не спить!
Чи ж не помилилась? Йой, людоньки!
Кострища згасли. Як розвиднілось —
Йдуть з лісу, з торбами... І юдоньки...

Боже.
А за вечерю вчора й забула,
Ні крихтоньки не мала в писку...
Здається з катів і не писнув...

Боже.
Але за ніч такі чудні думки —
Пересвітилися в пам'яті дівчата...
Повноводнішають наші струмки.
... Літ через сто не поверне кат.

Боже.

А може, назовсім шляхи їм забуть?
Сюди не знайдете собі щастя,
Сіють смерть — смерть і пожнуть...
Очима говорила в світ Настя.

Боже.

Як хочеться забути криваве...
Довірливість народжена в нас.
В Галичині — так казала мама —
Життям сплачує, хто полюбляє фальш.

Боже.

Біжать волошки сиротливо десь
Й завертають до моєї хати.
Наша заступнице, Насте! Рід увесь
Незалежність хоче привітати.

Боже!

... Нескорені не бояться смерти.
Але воріженьки не дають жить.
Собою відчайдушно стверджу,
Щоб жила переможно блакить!..

Боже.

Кличуть ніжно так: бунтарівно.
Не журіться... Ще весілля буде!
Самбірчанко, моя царівно,
Повеселішали трохи люди.

Боже.

Але Насті нині не весело,
Закрався з дитинства принижень сум.
Люди гарні в душах несуть весни,
Залізноокий хоче нас — в тюрму...

Боже.

Тиша відступна, незрима. Тихше...
Сучасний ворон — «воронок»-клітка.
Майно й душі падло перепише.
В зуть невинних на Бригідки...

Боже.

Концтабірна дошка... допити... Там
Дроблять душі, а ця ніяк?!

Боже.

* Настя — легендарна самбірчанка Настя Макар, яка 1672 року, коли на українські землі прийшли турки, героїчно боронила свій рідний край.

Олекса ЮЩЕНКО,
Заслужений діяч мистецтв України

НА РІДНІЙ ЗЕМЛІ

Володимирові Мазуру, що відвідав своє
село на Роменщині через півстоліття.

Вона цвіла і душу веселила
Господарів, садівників своїх,
Гойдалися її рожевобілі крила,
Лунав дитячий біля неї сміх.

Коли промінилось жадане тіло
Мелодію взолочену, дзвінку
Бджола виводить, а плоди налиті
Мов посміхалися трудівнику.

Раділа мати, а ще більше діти
Збираючи солодкий сонцеплід.
А потім їх розкидано по світу,
Згубився багатьох навіки слід.

Одна лишилася, як сиротина,
Старезна груша... Та душа впізна,
Де в хаті веселилася родина,
Хоч все покрила бур'янів стіна.

Лишилась груша свідком одинока,
Що горе бачила, яке прийшло сюди,
Плодів її гіркі ставали соки,
Бо не змогла перенести біди.

Немов розбійники ввірвалися до хати
Оті, що не любили землю, плуг,
Лиш одного навчилися — руйнувати —
Майстри насильства злого і наруг.

Ходили з металевими «шупами»,
Хліб забирали, гнали звідсіля,
І заганяли за тюремні брами
Майстрів землі з іменням «куркуля».

Чи ти його впізнала грушко-бабцю,
Того, що мусив кинуть рідний край,
Тоді ще юного землі вигнанця?
Це ж скільки літ відлинуло! Гай-гай...

Впізнала, певно, а чи то здалося —
Зелений лист тихцем прошелестів...
Землі взяв жменьку... Золоте колосся
Ген там, на ниві, як з далеких днів...

Вона ввібрала глибоко відтоді
Людей окрадених усі жалі...
Болить неправда людям і природі...
Плоди гіркі родились і малі.

Узяв листок із дерева — родинне! —
В душі озвалась давніх літ гроза,
І запитання поставало дивне:
Яка на смак оця його сльоза?..

Мов груші плід після знущань, наруги,
Солоний чи гіркий розлуки плід?
... Гнітила думка: чи побачить вдруге
Затоптаний родинний милий слід...

11 IX 93
Київ.

Леонід ЛИМАН

КРАМАТОРСЬК

Робочий потяг з Красного Лиману
Спізнившись проїхав уночі,
Коли середлили височінь весняну
Високих домен вогняні смерчі.

І танки йшли з заводу на плятформи;
Зенітки збили, але свій літак;
Донбасівець, за браком уніформи,
Ішов на фронт, удягшись у піджак.

...Лишилися там індустріяльні клени,
Робочі клуби, вицвілі й бліді.
Вже шоста осінь, як віднято в мене
Залізне місто, де я жив тоді.

Минулого не треба повертати —
Чомусь триважно знову вирина
Останній потяг, без рушниць солдати
І жінка, що ловила шпигуна.

Наука, досліді

Євген МАГАНЮК

НАРИСИ З ІСТОРІЇ НАШОЇ КУЛЬТУРИ

(Вперше надруковані в «Книги Спостережень», том 2)
(Закінчення, 5)

* * *

Жорстокість Петра I і цинічна безоглядність Катерини II виповнюють майже без решти увесь страшний для нашої нації XVIII вік, вік Просвіченості, витонченого Версалью, енциклопедистів (яких Катерина II дуже вдало кокетувала), Руссо, врешті — французької революції.

Зловісна заграва Полтави, ручаї людської крові на вулицях столичного Батурина, відчайвно-нерівний змаг еміграції Пилипа Орлика, періодичні «чистки» на Батьківщині, руїна Січі...

Навіть короткий «галантний» епізод з Розумовськими (1750-1764 рр.) — мимо патріотизму гетьмана Кирила — залишився лише епізодом, так само жалісним, як донищувані ще й тепер руїни його батуринського палацу.

Але ніч бездержавности, все ж таки, не запала одразу. Не можна усталити і вибрати серед кількох певну дату її початку. Ще р. 1791 представник лівобережної шляхти Василь Капніст (до речі, більш знаний, як «русскій пісатель») їде до Пруссії з місією шукання міжнародньої підтримки для політично конаючої Батьківщини. Ще на початку XIX ст. невідомий автор пише «Історію Русів», що зробить певний вплив на історіософію Шевченка. Але в тім же часі ніч помітно залягає. «Ніч» в тім розумінні, що Україна перестає бути справою політичною. І під цим саме оглядом «Історія Русів» була — політично — лебединою піснею доби.

Цікаво все ж, яким живучим виявлявся мілітарний дух, дух «козацької шаблі» в занепадаючих рештках нашої аристократії. При кожній сливе нагоді (польські повстання, інвазія Наполеона) вона накидається Петербургові з ідеєю — під кожним претекстом — формування Української Збройної Сили. Вже давно по скінченні Гетьманщини, вже по всіх хірургічних розтинах живого тіла Нації, але й останній «малоросійський губернатор» кн. М. Репнін (його дружина була онукою останнього гетьмана, а донька Варвара — приятелькою Т. Шевченка) формує під час польського повстання 1830 року вісім козацьких полків. За своє «козакофільство» він врешті був суворо відставлений...

Отже, настає неунікальне «переключення» національної енергії з «політики» на «культуру». Але таке жалісне це переключення було, що його точніше і влучніше було б назвати *капітуляцією*.

Відомо, що відкритий — з ініціативи філософа Гр. Сковороди — заходами й коштами слобожанської нашої шляхти Харківський університет (1805 р.), робиться на якийсь час осередком літературного руху — романтизму. І саме один з представників того осередку — Опанас Шпигоцький, як не можна ліпше накреслив, сказати б, маніфест тієї політичної капітуляції:

Минулося їй (України) козакування на полях воєнних... Не покладати вже козакові меча на терези судьби... Закозакує ж він тепер на полях солодкого піснопіння...

Ця капітуляція — це своєрідне *кредо* нового покоління XIX ст. стало кредом цілого ряду наступних поколінь. І, може, немає в цілім нашім XIX ст. документу страшнішого й вимовнішого саме за цей.

Це *кредо* лягло могильною плитою на ціле століття. І хто знає, чи не від цього документу (він наведений в «Історії Літератури» Ефремова) треба б почати нашу Ніч Бездержавности.

Бо й геть пізніше, в другій половині XIX ст., редагуючи поезії Шевченка, навіть людина такої міри, як Панько Куліш, наважився був замінити в «Кобзарі» — «нашого завзятого Головатого» (ц. т. останній блиск «козацької шаблі») на «нашу думу, нашу пісню» — в знаній поезії того, хто саме намагався зрушити панахидну атмосферу «піснопіння» і передати наступним поколінням *дух* Козаччини.

III

Той дух Козаччини, мимо всього, в переважно «оселянценим» і притиснутім масиві народу продовжував жити. Але жив він також, як історичний спогад, в останніх, ще національно животіючих предстваннях шляхти, переважно підупалої матеріально.

Яскравими прикладами й виразниками того були два великі сини нашого народу — Т. Шевченко і М. Гоголь.

Літературознавство минулої доби мало цікавилось походженням письменників і творило з їх життєписів або короткі пашпортові відомості, або стилізовані «життя». Про М. Гоголя вистачало, що він «син підупалого дідича» і «російський письменник-сатирик». Про Т. Шевченка існувало — за нечисленними виїнятками — досить нудне сентиментально-сльозаве оповідання, що починалося звичайно так: «В селі Моринцях, в убогій родині кріпака народився малий Тарас»... Далі йшло, що він був сирота, що його била спочатку мачуха, згодом — пан, що він бідував, що «вчився» в Академії Мистецтв у Петербурзі, що потім був засланий за «протиурядові вірші» і що, одним словом, був з нього «співець селянської неволі». Все це довершувала знана ікона Тараса в кожусі й шапці, яка доповнювала досить зловісну легенду, що з неї так зручно користує історичний ворог аж по цей день.

Тут немає місця детально зупинятися на біографічних легендах і Шевченка, і Гоголя. Вистачить лише нагадати, що Микола Гоголь (нар. 1809 р.) був нащадком хмельничанина Остапа Гоголя, полковника брацлавського (згадаймо ім'я старшого сина з «Тараса Вульби»); сином автора українських комедій в стилі Котляревського. А що Тарас Шевченко (нар. 1814 р.) мав прізвище також «Грушівський»,

про це перший вказав (1898 р.) Олександр Кониський у своїй і досі вартісній монографії. Та й досі, на жаль, проблема дійсного родового прізвища Шевченка не висвітлена («Шевченко», без сумніву, було пізнішим прізвищем «по-вуличному», як це є в ужитку в Україні). Відомо, що дід Шевченка (ще Іван Грушівський) був свідком і, певно, учасником Коліївщини. І незаперечним фактом в поезії Шевченка є її виразно *козацький дух*, а найулюбленіше слово й образ: «слава», *козацька слава* (як і «козацька кров») ... Це явище не може бути випадковим — в природі таких чудес не буває. І «кріпацтво» Шевченка треба б, щонайменше, обмежити, може, до одного-двох поколінь. Натомість, *козацьке походження* Шевченка — в світлі його характеру, психіки й духа творчості — не виглядає лише гіпотезою.¹

З достатньою ймовірністю можна твердити, що і Гоголь, і Шевченко вийшли з верстви, що ще в XVIII ст. була єдина, ц. т. верстви козацької, яка лише наслідком адміністративно-механічних заходів чужої імперії була розколена. І тому, на початку XIX ст. Гоголь родить українське «дворянство», що хутко в нових політичних умовах національно дегенерується, а Шевченка родить закріпачене «селянство»,² в якому є значний відсоток бувшої шляхти і в якому відбувається повільний процес регенерації Нації.

Особистість геніяльна, що завжди «відчувала в собі сили необняті» — Гоголь свідомо потягнувся від політично мертвої Батьківщини до Петербургу, що в свідомості людей його круга ще був столицею понаднаціональної імперії. І цей крок спричинив пізніше його *формальну* адаптацію чужою літературою. Шевченко опинився в Петербурзі мимоволі, «мимохідь», але його «селянське» національне здоров'я зробило так, що Петербург не лише залишився етапом (хоч і важливим) його життя й творчості, але й стимулював та оформив його потужну національну сутність.

І дуже характеристично, що цей важливий географічний пункт в житті обох земляків ніколи не став точкою перехрестя їх життєвих шляхів. У Петербурзі 1831 р. виходять «Вечори на хуторі біля Диканьки», а 1840 р. — «Кобзар». Обидва автори цих творів ходили вулицями і парками того самого міста (в рр. 1831-36), мали спільних знайомих, земляків і неземляків, але — ніколи не зустрілися за життя і ніколи особисто не пізнали один одного... Може тут, справді, заважила «соціальна» різниця їх суспільних становищ (хоч, в дійсності, такою вже великою тоді вона не була).

Але саме Шевченко і саме тому, що йому, а не знекровленому Гоголеві, судилося стати генієм Нації, спромігся на геніяльну синтезу:

Ти смієшся, а я плачу.

(Посланіє М. Гоголю)

І тим здолав поновно виключити Гоголя і в історію нашої культури, і в літературний процес доби. Це, власне, Шевченко, з якоюсь «селянською хазяйновитістю», з інстинктом «господаря», що бачив ширше і вище, повернув «блудного сина» — його Нації.

В тій темряві Ночі Бездержавности обидва вони, Шевченко і Гоголь, при всіх різницях і неспівмірностях своїх, залишалися орієнтаційними дороговказами й акумуляторами національного духа.

Покійний В. Липинський не раз іронізував над «літературною Україною» і, з точки погляду політика, може й слушно. Але коли, силою речей, наша Батьківщина опинилась в стані позаполітичним, «література» мусіла зайняти домінуюче в національній життєвій місці. Вона — в системі інших мистецтв перш за все — стала осередком національного життя протягом майже цілого ХІХ століття. Тому хай не буде дивним, що зупиняємось тут на постатях цих двох великих письменників. Вони бо були більші і важливіші за тодішні політичні події на теренах нашої Батьківщини, не виключаючи навіть окремих спорадичних бунтів чи навіть руху т. зв. декабристів 1825 р., що, мимо участі в нім українського старшинства (підполковника Сергія Апостола-Муравйова, що наклав головою), сливе не мав національно-українського значення.

Особливо це відноситься до постаті Т. Шевченка, яка в очах навіть фахового історика править за визначну подію в політичній історії нашого народу. Та й, зрештою, сам Шевченко був свідомий того, напередодні смерті пишучи в своїй автобіографії дослівно: «Історія мого життя складає частину історії моєї Батьківщини» (лютий 1861).

Але й творчість М. Гоголя, принаймні для певної верстви нашого народу, була і є джерелом певної свідомості, коли й не «національної», то етнічної й, що найважливіше, духової. Та творчість давала можливість контакту з народом для многих «блудних синів». Але й давала, в якимсь сенсі, своєрідну національну «повноту» і для тих, хто т. зв. національну свідомість мав і хто вже був «опалений» вогнем поезії Шевченка.

Розуміється, національна недокровенність М. Гоголя — є наявна. Вона потягає за собою цілий ряд непорозумінь і навіть досить недобрих ускладнень: елементи «хворобливі» в тій творчості, особливо пізніші, є незаперечні. Але ці елементи скорше всього отруїли лише пушкінську літературу петербурзької Росії, прокресливши в ній — через Достоевського — її фатальну «генеральну лінію». Для української душі творчість Гоголя майже не несе в собі якихось особливих патологічних властивостей — Гоголь вертається до свого народу ніби просвітлений і очищений, ніби видужавши з національного каліцтва.

При всім цім Гоголь, без сумніву, просто з природи свого генія, з характеру своєї творчості, не може бути явищем зміцняючим, будівним, запалюючим. Гоголь є явищем типowo «нічним», коли так можна висловитися, «місячним». І в нашій Ночі Бездержавности він і відігравав ролю своєрідного «місяця», що або згущував тіні на й без того тінювих явищах нашого історичного життя, або й освітлював їх, але світлом фантастично-чарівним, часто зловісним, якимсь демонічним і страшним. І в цім відношенні він — цілковита протилежність Шевченкові, що, зродившись, вірніше — вульканом вибухнувши в Ночі Бездержавности іншим, зовсім іншим світлом освітлив Батьківщину. Тим світлом, мовляв Куліш, при яким «всі побачили, кудю мають іти».

IV

В проблемі Гоголя, що періодично викликає у нас дуже перечулені і досить ялові дискусії, для широкої публіки найістотнішим залишається мова його творів.

Отже, треба тут ствердити, навіть не покликаючись на фахівців, що московська мова була М. Гоголеві органічно чужа, а тодішню літературну мову пушкінської Росії він знав досить слабо, і ціле своє літературне життя мусів її наполегливо вивчати. «Російська» мова М. Гоголя є своєрідним мовним феноменом, що віддавна притягає увагу сумлінніших російських дослідників (Мандельштам і інші). Але й для нефахівця величезна кількість яскравих українізмів в ній враз з елементами української синтакси — кидається в вічі. Мову своїх творів М. Гоголь постійно «перередаговував» так, що деякі твори мають по кілька редакцій. Але й поміч сторонніх і, певно охочих, редакторів не рятувала в цім відношенні Гоголя, що до кінця заховав свою дивну літературну «говірку».

Дуже характеристично і навіть парадоксально, що Т. Шевченко значно ліпше від М. Гоголя володів літературною російською мовою, а навіть і в розмові, за свідомством сучасників, говорив нею «без акценту». Для Шевченка та мова була, безумовно, «чужоземною».

Але, обриваючи ці формально-мовні уваги, мусимо ще й ще раз ствердити, що при всій важливості мови в того роду явищах, мова — поруч стилю й духу — виявляється в тім випадку чинником більш зовнішнім, аніж внутрішнім. І в світлі сучасного, хоч і як бідного, гоголезнавства, дух творчості М. Гоголя є остільки для безстороннього дослідника вимовний, що не збуджує жадних сумнівів. У кожному разі, для Москви й навіть справжньої «Росії», є той дух виразно чужим, ба й ворожим, і такі видатні представники московського народу, як В. Розанов, почасти К. Леонтьєв, навіть С. Аксаков — це виразно відчували³).

Важко затяжила літературна творчість М. Гоголя на «великій російській літературі». Притьмарила вона в ній класично-ясну поезію Пушкіна, звернула її з соняшного пушкінського шляху вбік і визначила по-пушкінській літературі темний шлях психопатологічного бездоріжжя, позначеного всіма хворобливими етапами тієї, назагал, отруйної й руйнуючої літератури. Згубна роля тієї «по-гоголівської» літератури в упадковій петербурзької імперії — є нині для всіх очевидна. І в цім проявилася ніби історична «страшна помста» України, dokonана її геніальним, хоч і скалченим, сином.

Гоголь, потенціально мистець героїчного «високого стилю» («Тараса Бульбу», над яким він працював майже ціле творче життя, Гоголь уважав за центральний свій твір), не мавши змоги в умовах реальної України початку ХІХ ст. його проявити і, відірвавшись фізично від Батьківщини, обернувся згодом на сатирика.

Зроджена з національно-українського гумору, його сатиричність в холоднім Петербурзі хутко втрачає свої живі й погідні властивості

(що так наявно відбилося вже в збірнику «Миргород») і перетворюється в якусь аж демонічну здібність (вона страшила самого Гоголя і була причиною його душевної недуги) бачити тільки все *від'ємне*, бачити, як він казав, тільки «пошлість пошлої людини».

Існує не лише в російському (що — зрозуміло), але й в нашій літературознавстві гоголівська легенда (одна з кількох), а саме, що українська тематика творів М. Гоголя обмежується на «українських повістях» («Вечори» та «Миргород»), а вже «Ревізор», «Мертві душі» і навіть «Одруження» — то, мовляв, «убивча сатира на Росію і москалів».

Для кожного, хто студіював або, принаймні, уважно вчитувався в твори М. Гоголя, немає сумніву, що то є наївна «патріотична» байка, яка не має жадних солідніших підстав.

Зачнім з того для кожного дослідника знаного факту, що Росії-Московщини Гоголь попросту *не знав*. Він жив якийсь час в Петербурзі 30-их років, який жадною «Росією» не був, наїздив до Москви (де випадково й помер у гостині у гр. А. Толстого, що в якійсь мірі був його «політкомісаром»), бачив підмосковний маєток Аксакових, а в пограничній Курську, на поштової станції, перебував карантин (в зв'язку з епідемією). Поза тим, від р. 1836 почавши, М. Гоголь, властиво, був *емігрантом*.

Париж, а особливо Рим («батьківщина душі», як він називав Італію) — це були місця, де проходило його емігрантське життя.

Розуміється, «Ревізор» є сатирою на російську імперію, але дія цієї комедії відбувається на колоніальних теренах України і всі дійові особи — за винятком хіба жандарма з Петербургу — є наші «любезні земляки»... Що герої «Мертвих душ» так само українці — за винятком Ноздрьова — це чудово знали самі росіяни-сучасники Гоголя (фрейліна Смірнова-Росетті, поет Ф. Тютчев і інші). Що Подколюсін з «Одруження» (як Яічніца і інші) є типовим «хахлом», про це не може бути двох думок, хоч і як «Одруження», поза тим, підфарбоване під «російщину» (напр. постать Свахи і саме «сватовство»).

Творчий доробок Миколи Гоголя є суцільний, як у всякого великого мистця. І парцелювати той доробок було б зайняттям штучним і зайвим. Від «Вечорів», через «Тараса Бульбу» і «Мертві душі», аж до «Листування з приятелями» та «Роздумування над Божественною Літургією» — Гоголь залишається єдиним-неподільшим. І, що найважливіше, залишається в річниці українського не так літературного (бо він був перерваний), як культурного процесу. Твердження це можна було б порівняно легко довести й удокументувати⁴).

М. Гоголь дав нам справжню героїчну епопею — «Тарас Бульба», плід напруженої праці цілого його життя, частинно взорований м. інш. на Гомеровій «Ілліяді». Як би ми не ставились до стисло національної вартості цього твору, він залишається монументальним і, правдоподібно, вічним. Він, мимо всього, воскрешає *дух* Козацької доби: за Віру і Націю.

М. Гоголь дав нам до фантастичності плястичний образ національного відумирання козацької шляхти і ту задусно-підмогильну

атмосферу, що залягла над політично мертвою Батьківщиною («*Старосвітські дігичі*» і інші).

М. Гоголь дав потворну галерію «мертвих душ» zdegradovanого, zdegenerovanого нашого бувшого панства. І тим — у нещадній гостроті — поставив проблему національного «життя і смерті» — з одного боку, як і смертотворчої механіки російської імперії в її «малоросійській» колонії — з другого.

М. Гоголь, врешті, як ніхто перед ним і по нім, показав нам відворотні — «нічні» і демонічні — сторони української душі («Вій», «Страшна помста», «Пропава грамота» і інші), показав їх в чорнім сяєві такого жаху, що й найбільші страхиття новель Е. А. Пое видаються блідими.

І, що найважливіше і найістотніше, «гірким сміхом своїм сміючися», саме М. Гоголь вказав нам вкінці вихід: силу Хреста, світло християнства і путь до Христа, путь, з якої спізнені нащадки збивалися у тьмі Ночі Бездержавности.

М. Гоголь був більше нашим національним мучеником, аніж «російським сатириком».

V

Постать, творчість і значення Т. Шевченка, розуміється, висвітлені у нас повніше, особливо за останні десятиліття, коли шевченкознавство виросло на спеціальну галузь знання.

Багато розвіялось недобрих легенд, «народницьких» і псевдопатріотичних байок. Шкода лише, що здобутки шевченкознавства і досі не присвоїло собі наше суспільство, як цілість. Може тому, власне, що «цілістю» воно, наслідком ряду внутрішніх і зовнішніх причин, досі ніяк не може стати. Все ж, щоб тут не повторюватися, відсилаємо читача до відповідних існуючих праць (Степан Смаль-Стоцький, Д. Донцов, Д. Чижевський, Юрій Русов).

Короткотривала наша Державність, а головне, Визвольна Війна (1918-20 рр.), відродивши перед тим спаралізоване «відчуття Шевченка», поставили перед нами його постать в таких вимірах, які скасували багато попередніх «рамок» та давно перетлілі «народницькі» реквізити («самоук», «співець селянської неволі», «геніальний мужик» і т. інше).

Тільки наше покоління може вповні зрозуміти й застосувати до себе ті враження від поезії Т. Шевченка, що їх зазнали були перед століттям його сучасники. «Волосся настовпужилося в мене на голові», — писав навіть такий сентиментально-ідилічний земляк, як Г. Основ'яненко-Квітка. Глибше віддають те враження кирило-методіївці, ближчі друзі — Куліш і Костомаров: «Муза Шевченка *роздирала* завісу... І страшно, і солодко, і болюче, і п'янюче було заглянути туди! Тарасова муза *прорвала* якийсь *підземний* заклеп, вже кілька віків замкнений багатьма замками, *запечатаний* багатьма печатами» (Костомаров). «Широко він обняв Україну з її могилами кривавими, з її страшною славою... І з того часу всі у нас поділились на живих і мертвих» (Куліш).

Наступні покоління (70-80-90 рр.) вже затратили були таке відчуття Шевченка — «народництво» зробило своє. Але ота «завіса», про яку казав М. Костомаров, була таки «розірвана», і той «підземний заклеп» (Великий Лях) був «прорваний».

А той розподіл на «живих і мертвих», що його відзначив П. Куліш, таки відбувся і став фактом історії нашого народу. Дух попередньої Козацької Доби, мілітантний дух «козацької шаблі», коротше — Дух Нації — був Шевченком переданий не лише поколінню «живих», а й поколінням «ненароджених». Переданий через бездоріжжя і тьму Ночі Бездержавности і *всупереч* тій Ночі.

* * *

Хтось вже давно сказав, що цитатами з Шевченка, як цитатами з Біблії, можна доводити «все». І кожна «ідеологія» чи «партія» у нас може — при допомозі тих цитат — з тріумфом проголошувати Шевченка «своїм».

На цій властивості Шевченкових творів зупинявся Ю. Русов і дав (в книжці «*Душа народу і дух Нації*» — 1948) дуже влучне пояснення цього: «Шевченко синтезує в собі всі чотири основні расові первні нашого народу» (ц. т. нордійський, динарський, середземноморський і остійський). І далі: «Тому в нім, як у синтезі, в його творах, ми бачимо і тіло, і душу, і дух України».

Цю властивість Шевченка-творця найяскравіше бачимо в зіставленні з творчістю Гоголя.

Мало сказати, що з Гоголя був *аналітик*. Він не лише аналізував-розкладав людину, але в своїй творчості він, якось аж автоматично, відбив історичний *процес розкладу* своєї суспільної верстви — українського «дворянства», бувшої провідної верстви народу. В його творчості людина ніби розпадається на очах на свої складові частини. Така «мертва (передусім національно!) душа» сплющується, спрощується, скорчується до якоїсь лише однієї психічної ціхи (ненажерство — Собакевич, скнарство — Плюшкін, плиткий сентименталізм — Манілов, грошелолюбство — Чічіков і т. д.). Навіть обертається в якусь алегорію одного лише органу (*ніс з одноіменної новелі*). Наслідком затрати духу і омертвіння душі — людина Гоголя стає калікою, потворою, карикатурою людини. І в ту порожню оболонку бувшої Людини входить «чорт» того чи іншого пороку, «нечиста сила», яку так гостро відчував Гоголь і з якою, як міг, ціле життя боровся, так само хрестом і молитвою, як і своєю — завжди до Бога — направленою творчістю.

Людина Шевченка — це, передусім, «образ Божий». «Будьте люди!» — це постійний заклик і пересторога Шевченка. Людина Шевченка ніколи не скалічена — однаково в «добрі», чи «злі» («коли доброї жаль, Боже, то дай злої, злої!» — просить він у Бога «долі»). Людина Шевченка справді повна, багата внутрішнім змістом, «поліфонічна» і, коли вже не гармонічна, то «контрапунктична».

Людина Шевченка — то величезний *діяпазон* (саме цього слова вжив кн. Микола Репнін, слухаючи твори Шевченка у виконанні автора). Від

«нордичного» Гамалії до майже «остійського» — «поставлю хату і кімнату». Від «проклинають і світ запалити» — до «садка вишневого». Від нещадного Гонти — до «нехай собі, а Бог допоможе, то й так забудеться колись»... І навіть одночасно, в тім самому моменті:

І день, і ніч гвалт, гармати,
Земля стогне, гнеться;
Сумно, а згадаєш —
Серце засміється.

Шевченко зцілив, скомасував і — Духом Нації натхнувши — відродив і утвердив Українську Людину.

Недарма другий великий син нашого народу — Іван Франко стверджує, як науковець, що Шевченко «в українську презію вносить те, чого їй перед ним бракувало, — пристрасть, вогонь... якусь стихійну силу.

І тут корениться кардинальна, органічна різниця поміж Шевченком і Гоголем. Коли Шевченко у темі історичної ночі був могутнім вибухом вулкану з його грізним громом і палючим полум'ям, то Гоголь був тасманичними відгуками ночі та містично чарівним, місячним, отже «холодним» світлом її.

14.III.1954.

Література:

- А/ М. Грушевський. *Історія України-Руси*, Т. I. Львів, III вид., 1913.
М. Ростовцев. *Iranians and Greeks in South Russia*, Оксфорд, 1922.
В. Щербачівський. *Формуляція Української Нації*, Прага, 1941.
Д-р Ю. Русов. «Душа народу і дух нації», *Америка*, 1948.
Е. Маланюк. «Do typologii kultur», відбитка з місячника *Marcholt*, Варшава, 1936.
- Б/ Іван Франко. «Южнорусская литература», *Енцикл., словник Брокгауза*, Т. XII, Петербург, 1904.
М. Грушевський. *Історія Української літератури*, Т. I-V, 1922-26 р.
В. Перетц. *Слово о Полку Ігореві*, Київ, 1926.
- В/ М. Грушевський. *Культурно-національний рух у XVI-XVII віці*, Київ-Львів, II вид., 1919 р.
В. Липинський. *Україна на переломі*, Відень, 1920.
Д. Чижевський. *Філософія на Україні*, Прага, 1929.
Д. Чижевський. *Історія української літератури*, II, Прага, 1942.
- Г/ С. Смаль-Стоцький. *Т. Шевченко — інтерпретації*, Варшава, 1943.
Д. Донцов. *Правда прагидів великих*, Флядельфія, 1952.
Маріетта Шагинян. *Тарас Шевченко*, Москва, 1941.
Е. Маланюк. «До справжнього Шевченка», *Вістник* 6, 1937, Львів.
Е. Маланюк. «Hohol — Gogol», відбитка з кварт. *Wschod*, Варшава, 1935.

Примітки

¹ Навіть в одній з пізніших своїх поезій, присвяченій селу, де «чорніше чорної землі блукають люди», де «людей у ярма запрягли пани лукаві», Шевченко ніби «уточнює»:

... Гинуть, гинуть
У ярмах лицарські сини.

² Це порівняння дуже, на нашу думку, важливе — Ред. В.ІІІ.

³ Немає змоги зупинитися тут окремо над питанням т. зв. національної свідомості у М. Гоголя.

Знані виповідження самого Гоголя про його ніби «дві душі» (в листі — відповіді до Росетті-Смірної), про те, що поезія Шевченка «відгонить дьогтем» (в розмові з Г. Данилевським) і т. п. — належить брати щонайменше скептично. То були *вимушені* відповіді на запитання або занадто «заінтересованих», або й просто підозрілих людей.

Натомість вистачить прочитати його листи до інтимного приятеля — Михайла Максимовича («киньмо Кацапію та їдьмо до нашого Києва... для кого ми працюємо?»), зважити його зустрічі в Парижі з Міцкевичом, Залеським і іншими дуже антимосковсько настроєними поляками. Врешті, існує вимовний документ — власноручний запис Гоголя в книзі пацієнтів у Карлсбаді (його відкрив А. Бем перед останньою війною) по-французьки: Nicolas de Gogol — Ukrainien. (1846 р.).

Не треба забувати, що кожен крок Гоголя був пильно сліджений російською тайною поліцією, яка в добу Миколи І не дуже відрізнялася від совєтської.

Треба не забувати також, що Гоголь був, через В. Жуковського, фактично стипендіятом царського двору. Це, безперечно, тяжко відбивалося на його психіці. І повість його *Портрет* (з провідною темою «продажу душі чортові») в цім відношенні є дуже прикметна, як свого роду автобіографія, чи, вірніше, автобіосфія.

⁴ Багатий матеріал, як і перші частини моєї готової монографії Гоголь загинули в подіях II Світової Війни. Як вступ до українського гогользнавства, можна порекомендувати працю *Українська стихія в творчості Гоголя* Павла Филиповича.

Така річ, як *Листування з приятелями*, виразно навіяється до лінії української філософії і, зокрема, Сковороди і, розуміється, з «російським» літературним процесом — не має нічого спільного.

УВАГА!

УВАГА!

ОГОЛОШЕННЯ

Заходами УВС появилася книжка-спогади сл. п. д-ра Степана Шухевича під назвою:

«МОЄ ЖИТТЯ»

Цей важливий твір сл. п. д-ра Степана Шухевича УВС видала великою книжкою у твердій оправі на крейдяному папері. Книжка має 619 сторінок та багато ілюстрацій.

Подані документи і матеріали у творі — це жива сторінка історії українського народу не тільки в періоді між двома світовими війнами, але в усі дотеперішні часи поневолення і боротьби його кращих синів і дочок за волю і державність. Твір сл. п. д-ра Степана Шухевича матиме велике виховне значення.

Ціна книжки становить \$50.00 американських доларів.

Замовлення просимо слати на адресу:

UKRAINIAN INFORMATION SERVICE
200 LIVERPOOL ROAD, LONDON N1 1LF, ENGLAND

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

МОВА: МАВПУВАННЯ ЧИ ТВОРЧІСТЬ?

Читаючи газети з України, подибуєш часом цілком протилежні погляди на мовні проблеми, зокрема на словотворчість та слововжиток. Декому до вподоби слова *амбасадор, летовище, світлина*, а дехто, почувши їх, тягнеться за валідолом. Ще хтось полюбляє слова *імідж, колізія, консенсус, пріоритетний, превалювати*, а ще декого така лексика обсипає потом: Ці суб'єктивні уподобання і антипатії врешті-решт обертаються полемікою, і адепти своїх уподобань доводять одне одному, які слова «правильні», а які — ні.

Учасники цих баталій вболівають за чистоту рідного слова. Цей чинник — любов до своєї мови — має бути визначальним у всіх словесно-мовних суперечках. Взявши цей чинник за вихідну точку, можна виробити спільний для всіх полемістів критерій, або, йдучи за модою, доктрину, яка б орієнтувала мовців у словесному океані.

Таку доктрину мали б розробляти урядові установи, залучивши до її розробки відповідні наукові заклади. На жаль, з ряду причин названі інстанції мовними справами не цікавляться. Чекати ж, коли вони зацікавляться, тобто здати з моря погоди, діло безнадійне. Ініціативу треба виявляти знизу. Саме це і спонукало мене спробувати укласти «Проект мовної доктрини», який я і пропоную на суд читача.

ВСТУП. Мова народу відбиває його історію. Коли, не маючи власної хати, українці жили в гостях у своїх ближчих і дальших родичів, їхня мова мала певні відмінності, залежно від місця гостювання. Лише, об'єднані в одну державу, ми можемо виробити соборну українську мову. Сьогодні такої мови ще нема. Процес вироблення соборної мови — процес часожерний і триватиме не одне десятиліття. І поки він триватиме, потрібна співпраця усіх словолубів. Така співпраця, крім любови до рідного слова і здорового глузду, потребує ще й певних «правил гри». Слід визнати рівні права за всіма мовними «знахідками», виявляти толерантність до творчих пошуків, не обмежувати вільного обміну думок. І попри це все потрібна мовна доктрина, рекомендації якої після її схвалення мають додержувати усі.

ЗБАГАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. Мова постійно збагачується, розвивається. За колоніальних часів засмічення нашої образної мови «общесоюзною» лексикою обертало її на неоковирне язичіє, оздоблене такими перлами, як *жертвоприношення, увійти в становище, шаблековтач, паперотримач, гірничопрохідницький, безсрібник, лікарняний, вантажоодержувач*. Наведена лексика не сприяла її популярності у мовців. Україна має рішуче відмовитися від колоніального язичія. Процес такої відмови уже йде. І коли не згорі, то знизу.

Тому і з'являється у нас нова лексика. Її нема у словниках і підручниках. Вона приходить здебільшого із західної діаспори, а ще хмарою суне до нас з колишньої метрополії. «Новою» виступає сьогодні і безпідставно репресована за часів УРСР лексика. Мовотворчість окремих письменників, газетарів, словолюбів і собі мала б оновлювати нашу лексику.

Реакція з боку мовців на цей процес не адекватна. Виникають заперечення, критика, неприйняття нової лексики. Наявність мозаїки поглядів у такій справі, безперечно, корисна. Становлення нового вимагає протистояння точок зору. Шкода лише, що реакція на новий слововжиток, не співмірна з реакцією на «збагачення» української мови коштом калькування, яке мало місце за останні півстотні літ. Тільки останнім часом нашу мову засмічено такими перлами, як *витоки, приступати до роботи, тим не менше, співпадати, заціювати*. Поява цих покручів не могла зустріти опору в тоталітарному суспільстві, але сьогодні їм можна дати належну оцінку. Буквально за останні два роки ми «збагатилися» виразами на зразок близького зарубіжжя, які поширюються без жодних перешкод. Зауважу, що уся ця «нова» лексика — наслідок наслідування, мавпування. Зате поява нової самобутньої лексики, як *летовище, світлина*, зустрічає опір. Тут і виникає потреба «правил гри», певних вимог до словотворчості.

ВИМОГИ ДО НОВОЇ САМОБУТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ.
Українська соборна мова ставить до названої лексики ряд вимог.

Така лексика

1. має бути зрозумілою
2. має легко вимовлятися і не бути довжелезною (динозавруватою)
3. не має закреслювати наявної української лексики, (іншомовну — може)

4. має базуватися на українських коренях
5. має творитися на підставі українського словотвору
6. не мусить нести в собі небажаного підтексту

На підставі цих вимог проаналізуємо зразки нової лексики, що припливає до українського мовного океану.

Близьке зарубіжжя

Вираз прийшов до нас із півночі. Сам по собі цей факт не може перекреслити нової лексики. Мова може збагачуватися коштом інших мов, в тому числі і коштом запозичень з російської мови, коли таке запозичення доцільне. Отже, походження слова не повинно нас турбувати.

Наведений вираз задовольняє майже всі перелічені вгорі вимоги за винятком останньої. Справді, що таке *близьке зарубіжжя*? Це якесь штучне, нереальне, несправжнє зарубіжжя. Саме так розуміють його творці згаданого виразу. Можна ж було поняття *близьке зарубіжжя* окреслити інакше: *країни або держави СНД*. Проте людям з імперського середовища важко назвати колишні безправні колонії *країнами, державами*, тому у цьому середовищі і виникла форма, відповідна до їхньої ментальності. Згадана пара несе в собі зашифрований імперський підтекст, який і має вирішити долю форми *близьке зарубіжжя* в українській мові.

Довкілля

Слово походить з української діаспори. Воно зрозуміле з першого знайомства. Його легко вимовити, і воно не задовге. *Довкілля* заступає кальку «навколишнє середовище»: форму позичену — не самобутню українську. Родовід *довкілля* неважко вивести від слова довкола. Структура *довкілля* повторює структуру слів

зілля
підпілля
Поділля

Витоки

Слово штучно створене на взір російського *истоки*. Зрозумілість його не стовідсоткова: незнавці російської мови, зустрівши слово вперше, розуміють його не одразу. Слово мало би вимовлятися легко, але мовці часом наголошують його неправильно: *вито́ки*. Найгірше те, що *витоки* витискають з ужитку українські слова *джерела* й *коріння*.

Летовище

Поширене серед українців вільного світу. Задовольняє усі вимоги до слів-неофітів: зрозуміле, легко вимовне, походить від українських коренів, заступає іншомовні слова *аеропорт* і *аеродром*. Звучання й модель — українські; згадаймо:

видовище
кладовище
родовище
становище

Світлина і світлити

Форми поширені — хоч і не масово — серед західньої діаспори. Їх неважко зрозуміти, вони легко вимовляються, заступають запозичені форми *фотографія*, *фото*, *знімок*, *знімка* і *фотографувати*, *знімати*. Корені українські. Модель теж:

дубина — дубити
щербина — щербити
родина — родити
гостина — гостити

Однак, форми *світлина*, *світлити* не цілком задовольняють вимоги до слів-неофітів. Про доцільність їхнього вживання можна сперечатися. Важливо підкреслити, що вони постали в наслідок творчого пошуку, а не сліпим копіюванням. Відкидати такі форми — значить перекреслювати творчість і схвалювати споживацьке мавпування. Треба толерувати словесні пошуки: хай самі мовці виберуть, що їм вживати. Нові самобутні форми мають вільно конкурувати у мовній практиці. Хай практика схвалює або виносить смертний вирок тому чи тому слову.

Спротив

Слово походить з Галичини, з лексики так званого «москвофільського язичія». Має поширення в західній діаспорі. Зрозумілість базовано на подібності до російського *сопротивление*, з якого і «здерто»

спротив. Щодо вимови, то важко погодитися, що тризвук *СПР*, легко вимовний. *Спротив* перекреслює і витискає з ужитку бездоганну форму *опір*, яка походить від українського слова *опиратися*. У слові ж *спротив* корінь важко встановити: українці не знають слова *спротивлятися*, що від нього мала б походити форма *спротив*.

Як бачимо, слово *спротив* — калька, ще й незграбна. Цікаво, що ті, кого трусом трясє від таких слів, як *летовище*, *світлина*, не помічають неоковирності й безталанності слова *спротив*. Чому? Мабуть тому ж таки, чому вони не помічають потворності слів *землероб*, *підкувальник*, *гострокінцевий*, живцем здертих з російських зразків. Брак творчого світосприйняття, прищеплений колоніальним минулим, так глибоко закорінився у свідомість, що ми охоче сприймаємо усе мавповане, скопійоване і відвертаємось від усього творчого, самобутнього.

ЧИ МОЖНА БЕЗ ЗАПОЗИЧЕНЬ? Розвиток і вдосконалення всякої мови не може обійтися без запозичень з інших мов. Усі світові мови мають чималі масиви запозиченої лексики. Українська мова може й мусить запозичати слова з інших мов. Але такі запозичення не повинні бути єдиним і виключним джерелом збагачення лексики. Мова має розвивати свої внутрішні словотворчі можливості. Інакше вона перестає бути самовистачальною мовою, стає мовою-сателітом, приреченою кінець-кінцем на зникнення.

Щодо запозичень з інших мов, то й вони підлягають певним обмеженням.

ВИМОГИ ДО ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ:

1. Запозичене слово — єдина можливість збагатити мову
 2. Запозичення не перекреслює наявного українського слова
- Під кутом зору цих вимог проаналізуємо деякі модні запозичення.

Імідж

Англійське слово прийшло до нас з головної бази «нової» лексики — з російської мови. Доцільність вживання слова *імідж* дуже сумнівна. Чи збагатило б мову вживання слова *бред* замість *хліб*? Те саме і з *іміджем*. *Імідж* — це образ. Крім того, *імідж* заступає слова *ім'я* та *обличчя* (вжиті із значенням репутація, реноме). Нащо виводити з ужитку наші слова *образ*, *ім'я*, *обличчя*? Для хизування вченістю? Це хвороба. І хвороба не така вже й невинна. Вона є породженням і зразом спричинником національного нігілізму. Цікаво, що критики нової української лексики до слова *імідж*, як і до слова *спротив*, не мають жодних претенсій.

Амбасада

Слово прийшло до галицького варіанту української мови з польської мови, куди заблукало з французької. І за Київської Руси і за Козаччини українці приймали і ПОСИЛАЛИ *послів*. Потреби витискати з ужитку українські слова на користь «чужаків» нема ніякої. Тому не можна рекомендувати до вжитку слів *амбасада*, *амбасадор*. З другого боку, не можна «заборонити» будь-кому вживати ці слова, як і усі інші розглянуті вище слова. Усякі заборони завжди мають непередбачені

наслідки. Той же, хто відмежовується від *амбасад*, хай не забуває і таких «українських» слів, як *імідж*, *консенсус*, *превалювати* тощо.

Обстоюючи право на існування *послів*, соборна українська мова повинна збуватись і прищепленої за колоніальних часів суржикової лексики.

ПРО ЗАМІНУ НАКИНУТОЇ НЕОКОВИРНОЇ ЛЕКСИКИ. Калькуючи російські слова, вирази й терміни на українську мову, допущені до цього безвідповідальні «кадри» на ділі калічили нашу мову. Згідно з «доктриною» советського калькування, кожне українське слово мало око-в-око повторювати свого російського прототипа, незалежно від того, чи звучить нове слово по-українськи гарно, чи має воно «вимовлябельну» структуру, чи хтось колись вживатиме штучно зляпане слово. Приклади:

горнодобывающий — гірничодобувний
горно-обогащительный — гірничо-збагачувальний
горнопроходческий — гірничопрохідницький
горнотехнический — гірничотехнічний
горноспасательный — гірничорятувальний

Такий трафаретний переклад зовсім не враховує особливостей української мови і особливостей звучання слів. Коли в російській мові перша частина наведених форм *горно* гармонійно співвідноситься з другою — довшою — частиною, то в українському перекладі частина *гірничо* задовга і в поєднанні з ще довшою другою частиною створює слово-динозавр, яке важко вимовляти і розуміти.

Щоб уникнути неоковирності перекладу, треба відійти від дослівного копіювання. Слово *гірничотехнічний*, маючи два звуки Ч у своєму «тілі», практично мертвонароджене. Його найкраще замінити словом *рудотехнічний*. Вираз *горнодобывающая промышленность* прекрасно віддає пара *рудна промисловість*. Інші слова цього ряду у жодному разі не можна перекладати стандартно. *Горно-обогащительный комбинат* можна перекласти як *рудозбагачувальний комбінат*, *горноспасательный* — просто *аварійний*, а *горнопроходческий* як *прохідницький*, бо *гірничопрохідницький* та *прохідницький* — одне й те саме.

ПРАВИЛА ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ СЛІВ. Наведені приклади свідчать, що словотворчість вимагає певних правил, дотримуючи яких можна уникати появи карикатурних форм. Ці правила особливо важливі, коли виникає потреба замінити поширені у практиці мовлення небажані «суржикові» слова. Найважливіші з цих правил такі:

Перше. Лише переконавшись, що не існує відповідної української форми, можна творити нову форму.

Так в українській мові набуває громадянства вираз *більше того*: «Ми засміялися, *більше того*, ми зареготали». Зворот *більше того* не відповідає нормам української граматики. Але він прижився, як і сотні інших виразів, порушуючи мовні норми. Дехто старатиметься українізувати цей вираз: «Ми засміялися, *більше за те*, ми зареготали». Ідея заміни правильна, але вираз-замінник невдалий: він звучить незграбно.

Чи ж українська мова і справді така бідна, що не має відповідного звороту? Невже українці завжди користувалися запозиченнями? Зовсім ні. Треба тільки пильніше зазирнути до глибин мовного оке-

ану. Українці знали і знають форму *мало того*, яка цілком заступає вираз *більше того*. Парадокс? Може й парадокс, а проте факт. Заміна виразів у попередньому прикладі, переконує, що зміст зберігся: «Ми засміялися, *мало того*, ми зареготали». Наведу інший приклад:

Суд не відбувся. *Більше того*, злочинця звільнили.

Суд не відбувся. *Мало того*, злочинця звільнили.

Чи варто творити незграбні форми, як *більше за те*, коли існують досконалі?

Друге. Нова форма має легко «спливати з язика», не бути «динозавром» і разом бути зрозумілою.

Останнім часом набула поширення калька вибухонебезпечний. Її годі вимовити. А в тім цю форму можна заступити куди кращою формою передвибуховий або просто вибуховий: вибухонебезпечна ситуація = передвибухова (вибухова) ситуація.

Третє. Нова форма, в тому числі і з числа занедбаних, може одним словом заступати два або більше слів. Це чи не найкраща розв'язка мовних проблем:

вантажопідіймальна споруда = підойма

виявляти бажання = зголошуватися

Четверте. Нова форма має покладатися на образні засоби української мови, а не окреслювати поняття через посередництво іншої мови.

В Україні має поширення скорочення *НП*, що значить *надзвичайна подія* або *пригода*. У даному випадку ми маємо діло з дослівним перекладом російської форми *ЧП* — *чрезвычайное происшествие*. Коли мало обізнаний з українською мовою українець — а таких в Україні не один мільйон — зустріне форму *НП*, він її зрозуміє лише, коли згадає російське *ЧП*. Отже, він зрозуміє українську мову через посередництво російської, а це значить, що для розуміння української треба вивчати російську. Тому форм на зразок *НП* треба уникати, замінюючи їх самобутніми формами. У парі *надзвичайна пригода* слово *надзвичайна* — паразит. *Пригода* сама по собі це щось небуденне, незвичайне. Тому замість форми *НП* можна вживати просто *пригода*, *халепя*, *випадок*, *аварія*, *нещастя*, нарешті *пригода з пригод*. Хто полубляє скорочення, може останній зворот записати як *ПЗП*. Скорочення такого типу мають поширення у військовому побуті. У цивільних же обставинах цілком можна обходитися наведеними вище варіантами, додавши до них у разі потреби епітети: *виняткова пригода*, *страшна пригода*, *жахлива пригода*, *нещасний випадок*, *тяжке нещастя*, *рантова аварія* тощо. Але й наведені форми не є розв'язкою в останній інстанції. Кожен мовець може знайти свій — і кращий — варіант до виразу *НП*. Такі спільні пошуки мільйонів мовців і створили усі сучасні розвинені мови.

Отож, творімо свою мову самі: шукаймо, сперечаймось, удосконалюймося.

ЗАКІНЧЕННЯ. Викладені пропозиції — це лише спроба проєкту мовної доктрини. Ця спроба проєкту потребує доповнень і, можливо, змін. Автор сподівається, що всі, кого болять проблеми української мови, знайде час, щоб висловити свої зауваги та пропозиції стосовно зачеплених тут питань.

РОДОВІД ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ В ОФІЦІЙНИХ ДОКУМЕНТАХ

(Закінчення, 4)

Після вбивства польськими шовіністами Адама Коцка, Михайло Коновалець був притягнений до суду і став учасником процесу над 101 українським студентом. Тому не дивно, що з вибухом війни стараннями поліції Михайло Коновалець був заарештований і відправлений у відомі львівські «Бригідки», а опісля відтранспортований у відомий концентраційний табір в Талергофі, куди звозили з усього краю москвофілів. Не могла не помститись поліція і на о. Володимиру Коновальцеві за його просвітницьку та національну роботу в Малехові. Він також потрапив у Талергоф. Звільнили їх звідтам щойно в травні 1915 року заходами українських парламентаріїв, зокрема за стараннями президента «Загальної Української Ради» Костя Левицького та посла до Віденського Парляменту о. Фоліса, який у виборах 1911 р. переміг Леся Мартовича. Після відступу російських військ з Галичини брати Коновальці повернулися домів.

У час відомого листопадового зриву 1918 року, в результаті якого постала Західньо-Українська Народня Республіка, Михайло Коновалець допоміг організувати українську владу в своєму і в сусідніх селах.

Під час облоги Українською Галицькою Армією Львова, Михайло Коновалець з дружиною жили в Зашкові, однак коли на початку січня 1919 року прибувши на допомогу Польщі французька армія ген. Галлера наступала на Львів, Коновальці пробралися до свого свояка Гриця Гарматія в Теребовлі, який працював там лікарем. Через деякий час вони повернулись домів, однак з відступом УГА в 1919 році за Збруч перебралися до Константинова Старого, неподалік містечка Проскурова, де зорганізували народню школу і навчали в ній до 1920 року. По затриманні большевицького наступу над Віслою в 1920 році Коновальці вирішили повернутись додому, в Зашків. Звичайно, проти них було проведене уважне слідство, але потім їм дозволено займатися учительством, хоч, правда, ненадовго. В 1923 році директора Зашківської школи було відправлено на смеритуру, а на другий рік була відправлена і його дружина. Завіше активний в громадському житті Михайло Коновалець даліше бере активну участь у житті вчительства, зокрема в Товаристві «Учительська взаємодопомога». Це Товариство мало свій власний дім на вулиці Люблинської Унії і видавало доволі популярну між учителями газету «Учительське Слово», яку редагував Іван Герасимович. Михайло Коновалець належав до Контрольної комісії Товариства та його Головної Ради.

Михайло Коновалець з сином Євгеном (фото з 1915 р.)

У дні 4 лютого, 1938 року, за три місяці перед смертю сина Євгена в Роттердамі, померла його матір, Марія Коновалець. Михайлові Коновальцеві судилось пережити смерть дружини, вбивство сина і спочити вічним сном у 1940 р. на 83 році життя. На жаль, віднайти метричний запис про його смерть покищо не вдалося...

Другому синові Михайла Коновальця, Миронові, судилось бути тим, хто організував Листопадовий зрив у Львові, а опісля постійно був у центрі національно-визвольної боротьби, яку очолив його старший брат Євген. Після війни він став доктором права, однак присвятився журналістиці. Він був постійним пресовим референтом підпілля, а зокрема очолював редакційну колегію «Національної думки», органу Групи Української Національної Молоді в Празі, яку після від'їзду при кінці 1925 року Мирона Коновальця в Галичину очолив Осип Бойдуник. Будучи членом Української Військової Організації і постійно виконуючи для неї особливі доручення, Мирон Коновалець офіційно працював в Українському Видавництві Івана Тиктора і редагував надзвичайно популярний у тому часі часопис «Новий Час». При кінці Другої світової війни він подався на еміграцію, але надалі займався журналістичною справою. Був довголітнім головним редактором «Християнського Голосу» в Мюнхені. Його дружина Володимира Парівна з Яворова, що біля Львова, померла 26 грудня, 1964 року, в Мюнхені.

Наймолодший брат Євгена Коновальця, Стефан, мав особливо трагічну долю. Як і старші брати, він закінчив Львівську академічну гімназію. Під час загальної мобілізації 1914 р. був покликаний в австрійську армію на війну, потрапив у російський полон, пробрався з полону до Києва, і там став під прапори Українського Січового Стрілецтва, яке утверджувало УНР.

Після війни він закінчив медичну освіту, ставши доктором медицини. Після нострифікації докторського диплому, виданого в Празі Познанським університетом, він одержав дозвіл на лікарську практику в Польщі. Розпочав її в Куликові, що неподалік Зашкова. Був неодруженим, опікувався старими батьками. В Другу світову війну залишився на місці праці, але під час повороту большевицької армії в 1944 році виїхав до Австрії, де біля Лінцу над Дунаєм його захопило НКВД. Був вивезений на Сибір, де й помер 14 травня 1952 року в поселенні Сибірцево-Венгеровського району Новосибірської області.

Євген Коновалець був одружений з Ольгою Федак, дочкою відомого політичного та суспільно-громадського діяча д-ра Стефана Федака. Збереглась метрика народження дружини Євгена Коновальця. Зафіксована вона в метричній книзі новонароджених церкви Успення ПДМ у Львові. 68-ий запис цієї книги повідомляє, що 23 березня народилась, а 26 березня 1896 року була охрещена ім'ям Ольги дочка Стефана-Івана Федака, доктора права і провінційного адвоката, та Марії-Анни, дочки Люціана Січинського, пароха в Угринові, та Наталії Брилинської. Місце народження Ольги Федак — вулиця Костюшки 10, у Львові. (Гляди у фонд 201, опис 4-а, справа 3372, арк. 64).

Євген Коновалець з батьками (1912 р.)

* * *

Над вхідними дверми до церкви в Зашкові — архистратиг Михаїл, провідник і полководець Христового війська, з мечем у руках. Не вогняним, яким виганяв з раю наших прабатьків за вчинений гріх. Меч у нього — звичайний. З металю, гострий на обидва боки; такий самий, яким воювали ми за свою національну волю з давніх часів. Невідомо, хто видумав той меч: чи ті, що нападали, чи може ті, хто оборонявся від загарбників. Історія про це мовчить. Вона дала нам у спадок лише сам факт.

Там, зліва від входу до церкви, спить сном вічним рід нашого Провідника Євгена Коновальця. Сам же він — на чужині, де чужа земля прийняла його у своє лоно.

Це Український Меморіал, Пантеон.

Найпершим з роду Євгена Коновальця прийняла зашківська земля тестя його діда Стефана Скоробогатого та його дружини Магдалени. Маленький, скромний пам'ятник з пооббиваними раменами хреста. Той пам'ятник парохіяни білять кожного року на Провідну неділю. Старослов'янською мовою напис на пам'ятнику сповіщає: «Вічная пам'ять о. Стефану Скоробогатому, пароху Зашкова, і Магдалені з Левицьких Скоробогатой». Внизу хрестик і дата: 1855 р.

Юрій Коновалець, син Євгена Коновальця

Похорон Степана Коновальця
Сибір, концтабір, травень 1952 р.

Поруч з цим гробом є гріб його дочки Анни зі Скоробогатих, що вийшла заміж за місцевого вчителя Михайла Мармаша у 1873 році. Їй не судився довгий вік. Як сповіщає напис на пам'ятнику, Анна з Скоробогатих Мармаш упокоїлася 24 грудня 1895 року, на сороковому році життя. Просить о молитву до Господа Бога. І вічна їй пам'ять.

Поруч Анни Мармаш — її чоловік. Під традиційним хрестом на його пам'ятнику напис: «Михайл Мармош, вислужений народний учитель в Зашкові». І дані, які пригадують, що він народився 1840, а помер 1921 року.

Трохи збоку від гробів батька та матері поставлено символічний пам'ятник їх синові Володимирові Мармашу, народженому 1877 року. Напис на пам'ятнику сповіщає, що о. Володимир Мармаш загинув за віру та народ в липні 1946 року від рук сталінських катів. Хрест є також пам'ятником його синові Романові Мармашу, що загинув безвісно на війні в 1945 році.

Поруч з тим символічним пам'ятником стоїть пам'ятник синові о. Володимира Мармаша — о. Василеві Мармашу. Напис на пам'ятнику подає дати життя його: 1903-1962 рр.

Дружина о. Володимира Мармаша похоронена поруч з Михайлом Мармашем. Скромний пам'ятник і напис: «Зиновія Мармаш з Пясецьких». Дати життя: 1876-1967, та традиційний напис — «Вічна їй пам'ять».

В центрі Пантеону нещодавно відновлено каплицю дідуся і бабуні Євгена Коновальця. Над входом до неї зі слідами наруги відновле-

Юрій Коновалець з батьком Євгеном

ний напис: «Св. Михайл Коновалець, парох місцевий. 1826-1887 рр.» та «Марія з Скоробогатих Коновальцева, жена пароха. 1832-1881 рр.»

За каплицею, в тінях високих дерев стоїть пам'ятник з граніту матері Євгена Коновальця — Марії. Вверху фотографія матері, якої немає ані в одному з видань про Полковника. Під нею напис: «Марія з Сроків Коновальцева, вислужена учителька в Зашкові». Дати життя: 8.8.1865 — 4.2.1938 р.» Та «Просить о молитву». Неподалік неї новозбудований і ще недокінчений пам'ятник батькові Євгена Коновальця з написом: «Тут спочиває Коновалець Михайло, учитель с. Зашків» — «Вічная йому пам'ять».

В тому ж ряді стоїть пам'ятник чоловікові Теодори Скоробогатої, дочки о. Стефана Скоробогатого, Прокопові Адамеку, який помер на серцевий удар на 56 році життя, а також пам'ятник дочці о. Стефана Скоробогатого, Юлії, яка померла неодруженою. Дати про її життя: 1855-1897 рр. Була вона останньою дочкою о. Стефана Скоробогатого. що народилась незадовго до смерті батька. Поруч Юлії похоронено її брата, Климента. Напис на могилі подає тільки рік його смерті: 1886.

Збоку, ближче до церкви, в тому ряді, де похоронені зашківські священники, стоїть могила Стефанії з Коновальців Кисільовської, дочки діда Євгена — Михайла Коновальця, яка вийшла заміж за абсолювента Львівської теології Филімона Кисільовського 1887 р., а відтак виїхала до Америки. Отець душпастирював в Ансонії, де і помер, а вдова вернулася в рідний Зашків, і тут померла. Напис на її могилі сповіщає, що тут похоронена Стефанія з Коновальців Кисільовська, вдова по блаженній пам'яті о. Филімоні, парохів Ансонії в Америці, 28.V.1867 — 15.IX.1935 р.

Там же на узбіччі цвинтаря, але ближче церкви, сплять ті, хто був хресними батьками в роді Коновальців. Їх імосьць пані Анна Ейтнер та її чоловік, яка тримала до хресту Володимира та Олімпію Коновалець. Сплять сном вічним інші хресні роду Коновальців. Спить мельник, про якого в селі й забули, що такий був — Теодор Статкевич і його дружина, спить Тереза Бухман і її чоловік.

Коло Пантеону Коновальців похоронені парохі церкви Св. Михайла в Зашкові. Напис на пам'ятнику зашківського пароха о. Теодора Леонтовича, який хрестив, вінчав та замикав очі багатьом з роду Коновальців, сповіщає, що Отець народився 15 березня 1855, а помер 2 червня 1909 року.

Коло нього похоронено о. Богдана Еліяшевського. На пам'ятнику дати його життя: 21.2.1857 — 26.4.1928 рр.

Із сходу Пантеон оточують могили роду Форнальчиків. Це рід знаного українського кооператора Дмитра Форнальчика. Від півночі — гроби роду Миколи Твордила. Це з намови батька Євгена Коновальця родина віддала Миколу на науку. Закінчив він Рільничу Академію в Дублянках, згодом став одним з директорів «Сільського Господаря» та «Центросоюзу», за польської окупації був сенатором від УНДО, а в 1945 році був вивезений більшовиками на Сибір, де й помер.

Юрій Коновалець з мамою Ольгою

Тут же ж і рід Михайла Граба. Саме його заходами і заходами батька Євгена Коновальця в Зашкові було збудовано в 1910 році «Народний Дім» із залом для загальних зборів та театральних вистав. Тут же примістилась Читальня «Просвіти», споживчий sklep кооперативи «Сокил» і класи народної школи. В 1944 році М. Граб, тогочасний сільський вїйт, виїхав на Захід, а відтак в Америку.

З приходом большевиків 1944 року почалась чергова трагедія села. Воно було спалене, знищене, людей повбивали та повивозили в Сибір. Тут побіч церкви село нещодавно поставило пам'ятник жертвам польського, німецького та большевицького геноциду, і Героям, що боролись за волю України. На пам'ятнику 67 прїзвищ. Це стільки в одному невеликому українському селі, що дороге серцю кожного українця.

Тримай міцно свій меч, Архистратиге Михаїле!

«Український націоналізм визнає Українську національну державу за єдину форму організації нації, яка забезпечує найкращі умови для всебічного розвитку і духових, і фізичних сил. Ідея власної національної держави, яка гарантує нації суверенну владу, випливає з найглибших почувань і прагнень кожної нації, що хоче бути господарем на власній землі та здійснювати на ній свою владу...

Кожній нації у світі належить право на власну національну державу, подібно як людям всього світу належить особиста свобода...

Український націоналізм пов'язує в одну цілість відвічні й незмінні правди, вартості й надбання української нації...

Нація — найтриваліша людська спільнота, коріння якої виростає з глибини віків, а розвиток якої веде в незбагненне майбутнє, є непомилливою і непереможною...

Основними ідеями української нації, а тим самим і українського націоналізму, є історичні правди християнського національного Києва...

Ідеологія українського націоналізму — це витвір всеукраїнських соборницьких ідей усіх поколінь. Тому український націоналізм — динамічний соборницький... рух, що діє на засаді єдності всіх революційних сил нації у боротьбі за волю і державність...

«Четвертий Великий Збір
Організації Українських Націоналістів (ОУН)»
Перший том, Постанови, стор. 109-111,
видання ОУН, 1969.

Огляди, рецензії

В. КУПЧИЦЬКИЙ-ГУТ

НАЦІОНАЛІЗМ І РЕЛІГІЯ

На Заході націоналізм тепер у повазі. Часом його хвалять, часом його гудять, але не можуть ігнорувати. Видаються про нього монографії, студії, в поважних журналах друкуються есеї, а навіть появилася «Енциклопедія націоналізму». І, власне, згадуючи про цю енциклопедію, Гертруд Гіммельфарб нарікає, що там є такі гасла, як «культурний націоналізм», «інтегральний націоналізм», «династичний націоналізм», «економічний націоналізм», «гуманітарний націоналізм»; є там навіть «музика і націоналізм», але немає нічого про релігійний націоналізм, чи «релігія і націоналізм». «Правда, — каже вона, — енциклопедія має гасло "націоналізм як релігія", але "релігія" вживається тут метафорично, сугеруючи збудливу природу націоналізму».¹

У старинних єгиптян був мітичний птах Фенікс, який мав здібність завжди відроджуватися. Приходить він на думку, читаючи згадки Г. Гіммельфарби про те, як то вчені «угробували» релігію і націоналізм, а вони завжди «воскресали», і нині своєю живучістю вимітають на смітник історії усі їхні «пророцтва» про них.

От згадує вона свого професора історії, який на початку Другої світової війни інформував своїх студентів, що та війна буде «останнім віддихом націоналізму», що «це є націоналізм у його смертельних судорогах». А це тому, бо «націоналізм був феноменом XIX століття, романтично-побічний продукт нації-держави у її розквіті. Він ледве пережив Першу світову війну, а Друга світова війна напевно його викінчить разом з другими віджилими установами: нацією-державою і капіталізмом». Знов же при кінці Другої світової війни «другий видатний історик передбачив неминучу кончину націоналізму у самої національності», а «малі нації, якщо і збережуться, то тільки як аномалія й анахронізм».²

І те саме з релігією. А це тому, бо так же само як і націоналізм «релігія ігнорує принципи освічення: раціоналізм, універсалізм, секуляризм, матеріалізм».³

Тепер хоч і пишеться багато про націоналізм, як про це вище сказано, але не добається його пов'язання з релігією. Та є виняток. Одним з таких війняткових мислителів, — каже Г. Гіммельфарб, — є Конор Круз О'Брасн, автор твору п. н. «Земля Бога: роздумування над релігією і націоналізмом».⁴

Споконвічний історичний феномен

Праця К. К. О'Брасна, про яку згадує Г. Гіммельфарб, появилася у 1988 році. Його ж рецензія на дві теперішні праці про націоналізм появилася у 1993 році і вона показує, що його погляди на пов'язання релігії і націоналізму та про націоналізм як споконвічне історичне

явище не змінилися. Ось він пише: «Який то читач промови Джана О'Гавнта у драмі Шекспіра "Ричард II.", що була написана в останньому десятилітті XVI століття, може не почути характерну автентичну нотку інтенсивної націоналістичної пристрасті? Знов же у другому десятилітті того ж самого століття в іншій країні націоналістична пристрасть дала себе безсумнівно почути в 26-му й останньому розділі "Принца". Маківеллі п. н. "Спонукування, щоб визволити Італію від варварів... А ще у попередньому столітті у третій країні ми маємо величну постать Жанни д'Арк. Як може хтонебудь, розглядаючи життя і діла Жанни, класифікувати націоналізм як феномен XIX століття? Жюль Мішле і Джордж Бернард Шов не могли б погодитися на багато речей, але вони пізнавали націоналіста, коли його побачили, і вони не мали найменшого сумніву, коли зачисляли Жанну до цієї категорії».⁵

І тут К. К. О'Брасн підходить до пов'язання релігії і націоналізму. «Злиття релігії і націоналізму, — твердить він, — досягнуло незвичайної — можливо унікальної — інтенсивності у Жанни, але це є дуже старе явище. Його можна знайти у великій кількості у старосврейській біблії, знаній у християн як Старий Завіт, ідея "вибраного народу", в обітованій землі стала незвичайно заразливою і впливовою в історії християнського світу (...) Біля VII століття н. е. процес, який можна назвати націоналізацією християнства, був уже досить розвинений. Франконський документ того періоду твердить так, немов би передавав добре знаний факт чи біблійну правду, що "Христос любить франків...».⁶

Дальше К. К. О'Брасн підмічує, що сам рецензований автор Вільям Пфаф подає дуже ранній приклад «споєння релігії і націоналізму: "Початок ісламу у VI столітті корениться у реакції в Арабії проти чужинецького втручання Абіссинії, Персії і Візантії у період перед народженням Магомета 570 р. Це був так само патріотичний, як і релігійний рух, що проповідував ідею, як про це каже вчений часів Едварда, "Арабія для арабів...". І від себе коментує: «Що може бути більш типово націоналістичне, як ідея "Арабія для арабів"?».⁷

Роз'єднання і поєднання

Та прийшов був час, коли релігія і націоналізм розійшлися. І власне це, на думку К. К. О'Брасна, було причиною «ілюзії, що націоналізм є новим явищем». А сталося це у Франції. «На протязі століть французькі націоналісти були щасливі з їхнім найбільш християнським королем та із статусом Франції як найстаршої дочки Церкви. Від XV століття патронка Франції св. Жанна д'Арк була схожою на богиню в умах французьких націоналістів. Але із кінцем XVIII ст. французькі інтелектуали взагалі, а французькі націоналісти особливо, відвернулися від Церкви». Причина — поразка у семилітній війні (1756-1763), в якій Франція в союзі з католицькою Австрією була повністю розгромлена протестантською Прусією у союзі з протестантською Англією. «Незалежний союз й асоційоване з ним приниження було втілене в особі королеви-чужинки: зненавидженої австрійки Марії Антуанети».⁸

Це відділення, як про це твердить згадана вище Г. Гіммельфарб, набрало характеру загальної тенденції у XIX ст. Бо тоді націоналістичні рухи «були у подавляючій більшості світськими, а в деяких випадках навіть антирелігійними, як свідоме намагання в тому, щоб заступати релігію, особливо універсалістичну релігію католицизму, як основну відданість людини». Таким був націоналізм у Франції після революції, таким був італійський націоналізм, «який був світським бунтом проти панування панства, як також проти панування Австрії (...) Навіть в Ірландії у XIX ст. націоналізм промовляв радше до політичних ніж до релігійних почуттів». Щойно по Першій, а особливо по Другій світовій війні «релігія почала виступати як головний носій націоналізму».⁹

Природа людини — проблема

«І все таки, — негодує Г. Гіммельфарб, — історики, соціологи, політологи, а навіть і журналісти не можуть цього відповідно оцінити почасти через їхнє ідеологічне наставлення проти релігії (їхню нездібність трактувати релігію серйозно як силу модернізму), а почасти через їхню професійну заплікненість (їхнє зобов'язання «науково» пояснювати «ненаукові» явища). Для них націоналізм, поскільки він вперто продовжує існувати всупереч усім раціональним сподіванням, існує як побічний продукт модернізації». Тут авторка у нотатці підмічує, що «видатним винятком є Грінфельд, яка перевертає традиційну формулу, доказуючи, що націоналізм є не продуктом, але *передумовою* модернізації».¹⁰

Найважливіша ж причина поменшування значення націоналізму і релігії та їхнього пов'язання, на думку Гертруд Гіммельфарби, лежить у тому, що ті, які це роблять, мають «обмежений погляд на людську природу. І якраз таке розуміння людської природи утруднює їм прийняття факту, що націоналізм і релігія у такій чи іншій формі, у такому чи іншому ступені, для добра чи для зла, будуть з нами на протязі довшого часу (...) І це є цей же самий погляд на людську природу, що утруднює розуміння різних ступенів і форм націоналізму та їхнього осуджування».¹¹

Універсальність націоналізму

Усі повище згадані автори і критики говорять в основному про націоналізм державних народів. Це важливо підкреслити тому, бо серед українців є багато таких, які приймають обмежене розуміння націоналізму. Типовим прикладом такого розуміння може послужити проф. Микола Бараболяк. У коментарі «Подзвіння ідеологічного мислення» він каже: «Я окреслив би націоналізм ще простіше як розжарений до червоного патріотизм, готовість на всяку посвяту для досягнення усаможієнення народу».¹² З цієї його дефініції виходить ясно, що в його розумінні націоналізм існує тільки у поневолених народів. Що він так дійсно думає, на це вказують ще отакі його твердження у згаданому коментарі: «Діапазон націоналізму обмежений здійснити бажання народу і вибороти народові незалежне буття». Та ще: «Роля націоналізму закінчується.

коли державність добуто і закріплено, і приходить стадія нормального державного життя».¹³

Це, очевидно, мильне, чисто загумінкове розуміння націоналізму, бо цитована вище американка Гертруд Гіммельфарб от що каже у своїх есеї: «Є щось патетичне в намаганні протидіяти злосливому націоналізмові бездушним інтернаціоналізмом, чи підставляти штучну, бюрократичну "Європейську спільноту", історичним, органічним національностям».¹⁴ Тут виразно виступає протиставлення: націоналізм — інтернаціоналізм; штучні понаднаціональні утвори — органічні, в історичному процесі сформовані нації. Чи не нагадує це розуміння американки неупередженому українському читачеві позиції Українського визвольного руху?

«Злі» і «добрі» націоналізми

Марк Юргенсмаєр, як то твердить Франціс Фукуяма, «доказує, що релігійний націоналізм, як найбільш динамічний і могутній ідеологічний порядок у тому світі, що повстав після закінчення "Холодної війни", успішно поборов світський націоналізм». Що тут розуміє М. Юргенсмаєр під поняттям «світський націоналізм», показує його твердження, що «ці світські націоналістичні держави, які повстали як наслідок деколонізації, репрезентували в очах нових релігійних націоналістів тільки більше витончену форму західного культурного імперіялізму».¹⁵ Тому, уточнює рецензент, «прикладі релігійного націоналізму, наведені Юргенсмаєром, є переважно, хоч і не виключно, з Третього світу».¹⁶

І ще одна критична заввага Ф. Фукуями, що стосується «вживання автором поняття „світський націоналізм“, щоб описати центральну політичну спадщину бувшого колоніального світу», особливо важну для нашої теми. «Не спромігшись зробити різниці між різноманітністю „світського націоналізму“, Юргенсмаєр приймає у деякій мірі твердження ісламських фундаменталістів у тому, що демократія і комунізм є в основному дві сторони тієї самої медалі. А фактом є, що вдумливі люди Заходу робили різницю між демократичними, соціалістичними й авторитарними версіями націоналізму».¹⁷

І власне, будучи свідомою існування цих «різних версій націоналізму», Г. Гіммельфарб присвячує кінцеві рядки свого есею обороні «доброго» націоналізму, бо, на її думку, вороги націоналізму атакують його, беручи для цього факти з дій «злого» націоналізму. Так от вона каже: «Отже, ми повинні шукати націоналістичних ліків на хвороби найбільш властиві націоналізмові не запереченням націоналізму в ім'я синтетичного інтернаціоналізму, але підтвердженням націоналізму „правильно зрозумілого“, як то Токвіл міг би сказати: західного типу, зовсім завершеного з контролею і рівновагою, репрезентованим урядом, громадськими свободами, пануванням закону (...) І між цими ліками (...) є релігія, чи радше релігії; релігії, які себе толерують і які самі є не тільки толеровані, але й респектовані».¹⁸

Ще в 1954 р. провідна особистість в Українському визвольному рухові Ярослав Стецько писав: «Сьогодні світ духово поділений на дві частини: з одного боку — матеріялістичний марксизм (...), з другого боку — світ свободи і справедливості. Йому духово споріднений світ християнської західної системи і взагалі релігійних систем (напр. буддизму, ісламу), отже духового порядку (...). На боці українського націоналізму — героїчне українське християнство, що є складовою частиною світогляду українського народу».¹⁹ А рік пізніше: «Ми прагнемо до того, щоб християнські засади запанували у світі і нормували взаємини поміж націями і одиницями».²⁰

А от уже тепер становище заступника Голови Проводу Конгресу Українських Націоналістів Романа Зварича: «Декому хотілося б затягнути його (український націоналізм) на невластиві йому позиції, відкинувши притаманний націоналізмові демократизм, а натомість наголошуючи на авторитаризмі, расизмі чи ненависницькому шовінізмі». Властиві ж позиції націоналізму слідує: «Насамперед це принципова засада, що універсальні ідеї свободи і справедливості повинні лягти в основу суспільного ладу, як на міжнародньому рівні, так і на державному». А далше: це «кожна нація як думка Бога» є «найвища органічна спільнота»; це «суспільний порядок», побудований «не на якомусь понаднаціональному» принципі, а на «тривкому фундаменті» державної самостійності кожного народу; це переконання, що «кожна людина як Богоподібна істота» може вдосконалитися тільки у своїй вільній державі; це переконання, «що кожна людина родиться з невід'ємними правами і свободами»; «це принцип, що єдина легітимна форма держави» — демократична, де «права й обов'язки» забезпечуються за кожним громадянином «без огляду на етнічні, релігійні, статеві, чи расові різниці».²¹

Наведені вище цитати вказують недвозначно, що тепер Україна має визнавців і «злого», і «доброго» націоналізму. Репрезентований Конгресом Українських Націоналістів націоналізм дійсно стоїть «на властивих позиціях» українського націоналізму; репрезентований Конгресом Українських Націоналістів націоналізм належить до категорії «добрих» націоналізмів, і Гертруд Гіммельфарб напевно таким його б визнала. І ніхто на Заході, за винятком федералістів, які хотіли б бачити відновлений ССР, хоч і в новій формі з трикольоровим прапором, не міг би закинути йому й найменшого гріха.

Використана література

1) Gertrude Himmelfarb. 'The Dark and bloody crossroads; where nationalism and religion meet'. *The National Interest*, літо, 1993, ст. 56.

2) Там же, ст. 53.

3) Там же, ст. 55.

4) Там же, ст. 57.

5) Conor Cruise O'Brien. 'The Wrath of Ages; nationalism's primordial roots'. Рецензія на: William Pfaff. *The Wrath of nations; civilisation and the fury of nationalism*, та Yael Tamir, *Liberal Nationalism. Foreign Affairs*, листопад/грудень, 1993, ст. 143.

- 6) Там же.
- 7) Там же, ст. 144.
- 8) Там же, ст. 144-45.
- 9) Гертруд Гіммельфарб. Цит. праця, ст. 57-58.
- 10) Там же, ст. 58.
- 11) Там же, ст. 59-60.
- 12) *Свобода* (Джерзі Ситі), 3.9.1992.
- 13) Там же, 4.9.1992.
- 14) Гертруд Гіммельфарб. Цит. праця, ст. 61. Ноель Мальколм, політичний коломніст лондонського *Дейлі Телеграф*, у рецензії на працю Л. Грінфельда пише ось так: «...у Західній Європі націоналізм у формі страхопуда добре використовується цими лібералами, які мають у своїй програмі створення федеральної європейської держави». А спеціально про Британію: європейські федералісти лякають світ, що «Британія піддається жахливій хворобі „націоналізму“. Ліками на цю хворобу, кажуть нам, є відібрання від британців здатності самоурядування, і передання її до європейського уряду в Брюсселі. (Чому поставлення народу під чужий уряд повинно б розглядатися як спосіб, щоб зробити його менше злосливим супроти чужинців, ніколи не пояснюється)». А дещо далше ще сильніше уточнення: «Як то Брус Акерман характеристично виловив у його недавньому творі „Майбутнє ліберальної революції“, „небезпека поновного піднесення націоналізму“ є „головним викликом для лібералів у Західній Європі“. Епічна боротьба нашого часу, на думку професора Акермана, є „боротьбою на Заході між ліберальним федералізмом і реакційним націоналізмом“». Noel Malcolm. 'The Wealth of nationalisms'. Рецензія на: Liah Greenfield. *Nationalism: five roads to modernity*. *National Review*, 1.11.1983, ст. 66.
- 15) Francis Furuyama. 'Fundamentalism's future'. Рецензія на: Mark Juergensmeyer. *The New Cold War? Religious nationalism confronts the secular state*. *Journal of Democracy*, жовтень, 1993, ст. 125.
- 16) Там же, ст. 126.
- 17) Там же, ст. 128.
- 18) Gertrude Himmelfarb. Цит. праця. ст. 53. Рецензент твору Джана Люкакса твердить, що «Люкакс не дивиться на закінчення Холодної війни як на прелюдію до нової глобальної демократичної революції, що виключить війну і створить основу для загального добробуту. Замість того він бачить це закінчення як випущення прихованих сил націоналізму, які тліли під поверхнею цілий час. „Головна політична дійсність у Східній Європі — а це є дійсність, а не бродяча там примара — це націоналізм“, твердить Люкакс». А від себе рецензент коментує: «Але питання є, який рід націоналізму?» Отже, в Джана Люкакса у Східній Європі по розвалі СССР заіснував тільки «злий» націоналізм, а може він і не визнає можливості для існування «доброго» націоналізму. Рецензент його твору визнає, очевидно, існування «злого» і «доброго» націоналізму, і тому ставить питання. (John B. Judis. "Nation against nation". Рецензія на: John Lukacs. *The End of the twentieth century and the end of the modern age*. *Washington Post Book World*, 28.3.1993, ст. 1-2.).

Ноель Малькольм, як то показують слова у його вище згаданий рецензії, вважає націоналізм у Східній Європі «добрим» націоналізмом. От він і каже: «Другий тип відповіді на атакування націоналізму лібералами є вказування на те, що націоналізм може і дійсно має моральну і політичну вартість. Більшість з нас були цілком певні того тоді, коли ми споглядами на те, як народи Східньої Європи скидали останні залишки совєтської контролі і відновлювали національні й релігійні символи своїх власних історій». (Noel Malcolm. Цит. рецензія, ст. 66).

19) Зіновій Карбович. «Наша визвольна концепція». *Визвольний шлях*, кн. 11, 1954 р. Цитату наводимо із передруку п. н. *Збірка статей. Вибір із місячника "В. Ш." за період 1954-56 рр.*, ст. 95.

20) Ярослав Стецько. «Атомової війна, коєкзистенція чи політика визволення». *Визвольний Шлях*, кн. 5, 1985 р. Цит. із вище згаданого передруку, ст. 18.

21) Роман Зварич: «Український націоналізм на новому етапі». *Шлях Перемоги*, 8.8.1993, ст. 1.

Володимир ЖИЛА

У БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ

Мирон Б. Куропась, *The Ukrainian Americans: Roots and Aspirations 1884-1954* (Українські американці: походження і прагнення). Торонто-Бюфало-Лондон: University of Toronto Press, 1991. 534 сторінок.

У наш час, коли все більше й більше звертають увагу на те, щоб виховати всебічно розвинену людину, питання про її походження та її прагнення висуваються на одне з провідних місць. Це питання, до речі, зародилося в Америці серед людей чорної раси, що подібно, як і ми, віками були гноблені та принижувані. І як не дивно, але це усвідомлення стало набирати значення і широкого застосування в житті.

Таким чином праця проф. Мирона Куропася дуже на часі — ми можемо тільки подякувати авторові, що він так щиро потрудився, зібравши та проаналізувавши для нас прецікавий матеріал про наше походження і становлення на американському континенті. А зробив це він не по-простому, а в науково-дослідницькому плані, спираючись на джерелознавчий фонд матеріалів. Додержуючись принципу історизму він розглянув життєвий творчий шлях нашого народу в тісному зв'язку з дійсністю, суспільним і політичним життям Америки та ідеями епохи. У своє дослідження Автор включив тло історичних прикмет, оскільки вони необхідні для розкриття особливостей виучуваного матеріалу. У дослідника-наук-

ця тверда концепція, яка вже з самого початку праці служить йому компасом. І саме за цієї умови він класифікує та відповідно відбирає зібрані матеріали. Для нього всебічне вивчення матеріалу та повнота фактів — безперечні та обов'язкові, щоб уникнути підозріння в тому, що факти вибрано, мовляв, чи взято довільно. Як і слід було чекати, в нього аналіз і синтез відбуваються одночасно. Розчленовуючи досліджуване явище на частини, вдумуючись у нього, проф. М. Куропася звертається до нових фактів, шукаючи підтвердження для своїх спостережень і висновків.

Праця М. Куропася складається з десяти розділів та епілогу: «Європейське походження», «Американське походження», «Становлення українця американця», «Гартування українця американця», «Комуністичні прагнення», «Монархістичні прагнення», «Націоналістичні прагнення», «Релігійні прагнення», «Етнічно-культурні обстоювання» та «Від генерації до генерації». Розподіл матеріалу поміж розділами чіткий і без зайвих повторень. У кожному розділі десяток, а то й більше підрозділів, різних за величиною. Кожен розділ багатий на матеріал і наскрізь повчальний. У книзі немає ні строкатости викладу, ані неточности чи приблизности, які б послаблювали повноту думки автора, затемнювали зміст, шкодили цілеспрямованості та були явними вадами, яких не терпить наука, а історична зокрема.

В цілому це справді цікава, оригінальна й дуже потрібна книга, що інформує нас про життя та умови праці в Америці, як також про життя та організаційне зростання нашої еміграції зокрема. Вона рівночасно подає широкі історичні дані про події на батьківщині, що відгомонювались в Америці.

Ми мусимо пам'ятати про один незаперечний факт, а саме про те, що наші перші емігранти, які прибували до Америки наприкінці XIX та на початку XX століть, були в своїй більшості неграмотні, розгублені та не прив'язували ваги до будь-яких життєвих вимог. В Америці їх немилосердно використовували. Уже від самих початків побуту на чужині ці люди шукали допомоги у своїй Церкві, а згодом у своїх братніх організаціях. Це були їхні життєві фортеці на американській землі, в які вони вірили, навколо яких гуртувалися, з якими вrostали в американський ґрунт. Не маючи своєї держави та свідомости про національну ідентичність, вони не знали, куди їм притулитись, бо навіть не знали своєї національності, що було, здається, найстрашнішим, якщо врахувати, що вони не знали мови й перебували на чужині. Тому основною темою праці проф. М. Куропася є пошук за національною ідентичністю, завдання тим трудніше, що в Америці домінувало тоді поняття «перетоплюючого казанка», а тенденція відрікатися свого етнічного походження була широко вживана. Тут же серед людей ворожих переконань розповсюджувалася дезорієнтація, що, мовляв, наші емігранти — це австрійки, поляки, ба навіть і росіяни. Таким чином, як слушно стверджує автор, наші перші емігранти стали спочатку американцями, а тільки згодом, коли почали відчувати своє походження, стало їм ясно, що спершу вони були українцями.

Тому розділи про становлення й гартування українця американця, на нашу думку, є найцікавішими і найціннішими в книзі. І, здається, автор найбільше вклав праці саме в них, у пошуки джерельного матеріалу, щоб методично й методологічно довести свою основну тезу, яка фактично проймає ціле його дослідження, що народ у тісному зв'язку з життям, незважаючи на всю складність і суперечність їх об'єднання, є тим ґрунтом, на якому виник невмирущий скарб національної ідентичності — українство.

«І так після якихось тридцятьох років побуту в США, — пише М. Куропась, — русини Америки прийняли три етнічно-національні ідентичності — українську, карпато-русинську і російську. З трьох вищезгаданих варіантів російський табір нараховував близько двадцяти відсотків русинів, у той час, коли решта ділилася майже порівну між українським і карпато-русинським потоками.

«Становлення українця американця, — продовжує автор, — тобто етнічно-національна метаморфоза русинського емігранта в український потік була зреалізована вісьмома галицькими священиками, так званого американського гуртка, що співпрацювали з двома основними інституціями — Українською Греко-Католицькою Церквою і Українським Народним Союзом — як також з іншими чинниками українізаційного процесу, таким як «Свобода» та різноманітні читальні, просвітянські організації, жіночі організації, культурні підприємства, молодечі організації та рідні школи».

Ключове становище належить тут без сумніву Американському гуртку священиків, члени якого допомогли створити Український Народний Союз, перебрали в ньому провід і таким чином відхилили Союз від русофільського напрямку та поставили на плятформу широкої просвітянської роботи. Найосновніше, члени згаданого гуртка стали видавати «Свободу» (1895-1907), зробивши її засобом американізації, українізації і широкої акції в боротьбі за етнічно-національний український характер. Це сильно причинилося до розбудження національного почуття, а «Свобода», яка досі присвячувала увагу соціальним справам, тепер звернула пильну увагу на розбудження та кристалізацію етнічно-національної свідомості. Опубліковані 20 квітня 1894 року на сторінках цієї ж «Свободи» «Десять національних заповідей» є історичною подією, що свідчить про вивершення сильного духа, який запанував у Союзі та в його офіційному органі. «Свобода» взялася тоді всіма своїми силами за відповідальне діло вирвати русинів американців з темноти незнання й духовної неволі. Пильну увагу звернуто також на священиків, які мали не тільки виконувати духовну службу, але бути активними в ділянці національного відродження. Тут же «Свобода» закликала до толерантності поміж католиками і православними: «Дорогі братове, не сперечайтесь між собою через те, хто з вас уніят, а хто православний. Одна мати Русь дала обом вам життя і ви оба були хрещені в цій самій русинській церкві». Для історичної значности перша згадка про Україну появилася на сторінках «Свободи» ще в 1893 році, а вже рік пізніше «Свобода» інформувала своїх читачів, що «Ще не вмерла Україна» було відспівано вперше на американській землі під час кон-

венції Українського Народного Союзу пам'ятного 1894 року. Таким чином термін Русь-Україна щораз частіше почав уходити в ужиток у наступних роках. 1902 року о. Микола Струтинський в серії статей «Зрозумій, русине, який є твій шлях» детально обговорив ці питання. Він писав: «Більшість людей у старому краю належить до так званої українсько-русинської партії. Майже всі молоді священники, більшість старших священників, майже всі адвокати, професори, доктори та студенти, тобто вся інтелігенція — освічені маси — називають себе русинами-українцями. Вони називають себе так, бо зрозуміли, що незважаючи на те, що вони живуть в Галичині, предки їхні прибули з України... Галичина — наша країна — є дитиною України. Саме як ми прибули до Америки, русини-українці прибули до Галичини». Іншим важливим фактором було вживання національних символів, які стали значним складовим елементом в кампанії українізації, яку вела «Свобода». Найважливішим таким символом був Тарас Шевченко, видатний український національний поет, якого «Свобода» вперше представила українській громаді в Америці в 1895 році під час 35-роковин від його смерті. Редактор газети о. Григорій Грушка писав тоді: «Це правда, що дуже мало людей знають тут про Тараса Шевченка та про славу, яку він здобув для себе». Змалювавши Шевченкові зусилля для українського національного відродження, редактор Грушка продовжував: «Ми будемо йти слідами Тараса... ми заснували газету, яка служитиме національній політиці всієї австрійської Русі, а фактично і всієї Русі-України. Ми стоїмо за це і будемо це підтримувати в пам'ять Шевченка». Свою оригінальну статтю о. Грушка закінчив вдумливим віршем:

Духово, Тарасе,
Ми біля твого гробу
і за тебе молимося Богу
Вдячні за таку силу,
яку знаходимо в наших словах.
Мертвий воскресне
на руїнах України
Ми будемо боротися за свободу.
(3 квітня 1895 р.)

Вклад «Свободи» у процес формування української ідентичності був, без сумніву, великий, але його не треба переоцінювати. Ми свідомі, що саме читання газети цього напевно не спричинило. На це склалися багато таких факторів, як постійне взаємнення людей з людьми тих самих переконань, успішна передача переконань далішим поколінням. Але це вже робилося іншими чинниками, що діяли в еміграційному суспільстві, які тісно співпрацювали з Українським Народним Союзом і «Свободою».

Початок Першої світової війни «Свобода» зустріла екстатично. А 13 конвенція Українського Народного Союзу, що проходила в Бюфало 10 вересня 1914 року, прийняла звинувальну і глибоко дорікальну заяву: «Ми надіємося, що Росія програє війну, а її імперія розпадеться

на окремі складові частини. Ми маємо добру причину так думати, а це заради домовлення в Переяславі, що було зламане і потоптане царем, заради Полтави, заради наших гетьманів, ганебно позбавлених влади, заради зруйнування Запорозької Січі, заради поганьблених козацьких костей, на яких було збудовано Санкт-Петербург, заради того, що дух свободи було закуто в кайдани, заради мови, яку було спотворено, заради багатьох в'язниць, заради Сибіру, заради крові і сліз українських жінок і дітей, заради століть тортур, жорстокости і гноблення».

Звинувачення страшенні і наскрізь широкооб'ємисті. Так могли звинувачувати не прості люди, не заробітчани, а люди глибоко свідомі політичних і суспільних кривд, заподіяних їхньому народові та їхній країні. При чому усе це адресовано Росії як винуватцеві і спричинникові злочинів, заподіяних Україні й українському народові. Створено тоді Раду для координації зусиль, що примістилася в бюрах Українського Народного Союзу разом з Інформаційним бюрою і фондом Визволення України. Коли ця Рада може й не завжди говорила від імені всієї українсько-американської громади, вона мала поважні успіхи і була потужним чинником для формування загальної opinio в Америці. Окремі документи і памфлети, які вона видавала, як наприклад, Бедвіна Сандса — "Ukraine" (Лондон 1914), Ярослава Федорчука — "The Memorandum on the Ukrainian Question in Its National Aspect", Густафа Стефана — "Russia, Poland and the Ukraine", Володимира Степанковського — "Russian Plot to Seize Galicia (Austrian Ruthenia)" "The Russians in Galicia" (монографічне видання), в якому чітко змальовано поведінку російської армії в Галичині та показано головну мету війни — поширити імперію та зрусифікувати українців у Східній Галичині.

29 лютого 1916 року «Свобода» присвятила ціле своє число англійсько-мовному оглядові українських національних прагнень з метою широко поінформувати американців про Україну. А коли надії на об'єднану українську державу маліли, то «Свобода» всіма засобами продовжувала трудне завдання зберігати ці надії живими і діючими. Передова «Свободи» «Помилкова закордонна політика американського уряду» вказувала на різницю поглядів Білого Дому з поглядами американського народу. Пригадуючи читачеві власну американську боротьбу за свободу, газета доводила, що за Президента Вільсона ні принципи Американської Деклярації про Незалежність, ні ідеали, про які раніше говорив сам президент, не мають сьогодні жодного значення. А американський народ дотримується інших принципів, — писала в заключному висновку «Свобода». Американський нарід ніколи не відступить від своїх традиційних принципів і вартостей, тому й ніколи не погодиться на відновлення російської імперії. Тим часом секретар закордонних справ Америки в меморандумі до Юліана Бачинського, голови місії Української Народної Республіки, повторював неодноразово становище американського уряду, що «Україна є інтегральною частиною Росії». До речі, цей же Бачинський ніколи не мав можливості зустрітися ні з президентом Вільсоном, ані з його секретарем закордонних справ Ленсінгом. Також під час паризьких переговорів секретар Ленсінг відмовився розглядати

Україну, як вільну державу від Росії. Також і професор Роберт Г. Льюрд з Гарвардського університету, інший члени американської делегації на Мирову конференцію, відкинув можливість української незалежності. «Мечка політика» — дораджував він українцям — «вимагає, щоб ми прийшли до досягнення згоди з Росією». Ось на які великі труднощі натрапляли наші емігрантські кола в Америці!

З перспективи сьогодення треба справді подивляти провід Українського Народного Союзу, а зокрема редакторів «Свободи» за їх відкриту участь у світовій політиці і за їх вміння та відвагу постояти за права і державність свого народу. Можна собі лише уявити, як би виглядали справи, коли б це зусилля було більш об'єднаним, але добути його тоді ще не було можна. Поняття «український», «Україна» вживалося в деяких колах, воно було мобілізуюче, але ще не завжди і не всюди.

До речі, в 1920 році українці не були одинокою етнічною групою Америки, яка була глибоко розчарована політикою свого уряду, бо дані їм обіцянки і зобов'язання під час війни були тепер знехтовані, влада від них відмовлялася, або йшла на компроміси за конференційними столами. І так політика Вільсона й Демократичної Партії привела до глибокого незадоволення. А Вільсон, колись захисник самовизначення народів і оборонець прав пригноблених та принижених, став зрадником національних надій народів, у тому й українського.

Щастя, що українська етнічна група зустріла ці непосильні розчарування уже відповідно підготованою з відродженою і скристалізованою національною ідентичністю, і мала в своїх рядах уже чимало сильних умів, які вміли зайняти становище та стати в обороні свого народу. А деякі статті, що появлялися на сторінках „Свободи“, були майже на рівні статей, що появлялися в Україні. Також участь в політичних акціях була динамічною і може де в чому дуже допоміжною зусиллям українців на рідній землі. Проте всі ці зусилля в Америці, якими щирими вони не були, не виглядали достатньо потужними, щоб переконати американського президента, що його орієнтація на Росію була застарілою, неприродною, а найосновніше — позбавленою розуміння народніх прагнень вирватися з-під оков ярма, що продовжувалось століттями.

Дуже цікаво опрацьованими вважаю також розділи про комуністичні, монархістичні, націоналістичні і релігійні прагнення. Це ті ідеї епохи, тобто нашого XX століття, з якими зустрівся українець-американець, за винятком хіба монархістичних і релігійних прагнень, що були продуктами далекого минулого. Може спочатку ці ідеї здалися йому улесливими і не завжди цілком зрозумілими ідеологічно й політично.

І так, комунізм було Україні накинута. Большевицька пропаганда в цілому світі голосила, що, мовляв, українці в УССР проголосили, що будують демократичний рай для працюючої класи. Дійсність, звичайно, була зовсім іншою, бо замість раю большевики встановили там нове модерне кріпацтво, що промощувало духове і фізичне знищення. Комуністичний «Робітник» уже в 1919 році називав «Свободу» «жовтою ганчіркою, яка підтримує тих панів, які ссуть кров з українських

робітничих мас». Гірко відчували українські народні кола в світі, а зокрема в Америці комуністичну пропаганду з приводу альянтської байдужості під час переговорів у Парижі щодо українських державних прагнень. Тут треба сказати, що Рузвельтівсько-літвіновська згода з 16 листопада 1933 року, а згодом американський альянс з Москвою проти Німеччини та Японії дозволили більшовикам ще ширше розкрити крила, щоб зводити порахунки зі своїми ідеологічними ворогами в Америці. І тут з усіх етнічних груп найбільше, здається, потерпіли українці, які найбільш вороже ставилися до комунізму.

Монархістичні прагнення мали в Америці порівняно багато прихильників серед українців-американців, які після програної визвольної боротьби жадібно хотіли розробити українську визвольницьку стратегію, сперту тим разом на традиційні принципи авторитету, об'єднання й мети. Труднощі виникли тут через зв'язки гетьмана Павла Скоропадського з Німеччиною і через мнимий «фашизм» Липинського, теоретика українського монархізму. Так званий «фашизм» Липинського був неправильно інтерпретований, бо в дійсності він відкидав всяку диктатуру і творив нове соціально-політичне вчення на християнських засадах і на вірі. Це був класократизм або правління класів. Причиною упадку гетьманського руху і монархістичних прагнень в Америці були більшовики, які протестували перед американським урядом проти мілітаризму гетьманських «бічей», що, мовляв, порушували американсько-советське домовлення з 1933 року. Це привело до замішання в цю справу FBI і до покликання до життя Комітету Дайса з метою проведення слідства з приводу антиамериканської діяльності. Як стверджує М. Куропась, «ніхто з членів Об'єднаних Гетьманських Організацій не був заарештований, не було жодної судової справи, нікого не депортовано за злочин проти Америки». Але в своїх наслідках це привело до демобілізації колись активних антикомуністичних організацій в Америці та огорнуло песимізмом частину українсько-американського суспільства щодо майбутнього їхньої батьківщини.

Третьою політичною ідеологією, що мала поважний вплив на українсько-американське думання, був націоналізм. Уже в 1938 році Організація за Державне Відродження України була найсильнішою політичною силою в українському антикомуністичному русі. Коли президент Рузвельт проголосив Сполучені Штати «арсеналом демократії», готовим допомагати Британії і СРСР у війні проти Гітлера, то на українців наполягали припинити протисовєтську пропаганду з уваги на війну. І тут же стали їх обвинувачувати в співпраці з нацистами, в шпіонажі тощо. Англійськомовний «Український тижневик», відповідаючи на ці акти, в жовтні 1942 року писав: «нас, людей українського походження, переслідують. Ті, що хочуть зломати нашу єдність і силу, наші інституції і наші загальні ідеали, роблять усе, щоб очорнити наше добре ім'я і вкрити нас ганьбою», але все це робиться незаслужено.

Чотири роки слідства FBI ствердили, що ніхто з Організації за державне Відродження України, ані з Українського Народного Союзу не дав найменшого прояву нелояльності щодо Сполучених Штатів.

Ніхто не був замішаний ані в підбурюванні до заколоту, ані в повалення режиму. Як бачимо, це були дуже серйозні звинувачення, які закидувано українським національним організаціям та окремим особам. Це робилось в основному советськими агентами, які хотіли задусити український національний спротив.

«Коли деякі українсько-американські націоналісти, — пише М. Куропась, — помилялися щодо Гітлера, то ніхто не помилився щодо Сталіна. Український Народний Союз, Організація за Державне Відродження України ніколи не вагалися навіть під найбільш напруженим тиском у своїх зусиллях перестерігати Рузвельта й інших впливових американців відносно небезпеки перед радянсько-російським імперіялізмом. А все ж, як під час Першої світової війни, так знову під час Другої світової війни українсько-американські прагнення залишалися непоміченими, на них зовсім не звернуто уваги, вони були невиннагородженими. З ярликом «німецька вигадка» законна свобода України була поганьблена, в той час большевиків змальовувано як ідеалістів, що боролися, щоб зробити світ вільним для демократії».

Для емігрантів, а згодом для українців-американців не менше важливою була і Церква. Тут проблему складали не духові аспекти української релігії, але її національні виміри. Для багатьох національно-свідомих українців-американців того часу Церква представляла національну установу, коли здавалося, що її історична етнічно-культурна інтегральність загрожена, то відповідь можна було передбачити.

У книзі повний науковий апарат: бібліографія, 1624 примітки, покажчик, список скорочень і акронімів. У книгу включено 15 сторінок ілюстрацій з українсько-американського життя. Тут і загальна мапа України, передмова, що її написав відомий історик Орест Субтельний, і широке переднє слово автора.

У виданні ми помітили один серйозний друкарський огріх "Ukrainianization" на стор. 163. Автор чомусь вживає слово «Сокол» (чеська форма) замість української «Сокіл». У книзі є деяка неоднаковість у вживанні українських хресних імен: Ольга і Ольга, Стефан і Стіфен, Григорій і Грегорі, Василь і Базил, Джон і Іван. Вважаю, що краще було б подавати ці імена в українській формі, зберігаючи таким чином однорідність. Книга надрукована культурно на гарному папері в твердій бронзовій оправі і має справді люксовий вигляд.

Хотілося б висловити і деякі критичні зауваження й побажання з приводу рецензованої праці. В ній, на жаль, обійдено питання про специфіку вивчення інших етнічних груп. Ми, розуміється, не домаємось того, щоб праця проф. М. Куропася була всеохоплюючою унікальною книгою, але згадки про інші етнічні групи поширюють наше знання і допомагають нам у вивченні порівняльної методи, що сьогодні знаходить широке застосування в науці. В ході дискусії автор інколи обмежується лише декларативними розв'язками складних проблем, не підкріплюючи їх зараз же тут відповідним ілюстративним матеріалом. Слід відзначити, що в книзі краще викладений історичний матеріал, а гірше — політичний і соціологічний. Поважну трудність у читанні книги справляє розміщення приміток,

що опинилися в кінці тексту. Це сильно сповільнює читання і читач часто губиться, коли примітки об'ємисті.

Зазначені критичні зауваження і побажання, безумовно, не знижують цінності книги проф. Мирона Куропаса. Це солідна і дуже серйозна праця, побудована на ґрунтовному історичному матеріалі, з широким використанням маловідомих архівних, мемуарних і книжкових матеріалів. Вона об'ємиста, бо автор пише в ній про приємні та неприємні справи, розглядаючи їх як історію. Йому не можна їх призабути, бо інакше він не відображав би реального життя. А нам хочеться мати працю, щоб стати кращими, розумнішими й більш успішними в наших зусиллях. Вона переконлива, бо побудована на джерельному матеріалі, який в ній використано вичерпно і тому своїми основними, істотними рисами вона розкриває поставлену тему правдиво, методично і методологічно. У нас обмаль таких праць, бо ми часто боїмося правди і хочемо чути лише про успіхи. Неуспіхи для нас не існують. Ця книга повинна бути в кожній українській хаті і кожен свідомий українець повинен її уважно прочитати. А наші політично-суспільні діячі повинні нею користуватися в своїй праці. Ми мусимо знати наше минуле в США, де ми пройшли велику школу життя, де наше українство відродилось на базі американізму, де ми відчули ґрунт під ногами, набралися досвіду, а найосновніше — знання й відваги, як будувати державне життя.

На закінчення хочемо відзначити заслуги Українського Народного Союзу та «Свободи», які протягом останніх ста років багато зробили для нашого відродження і становлення як нації, свідомої своїх завдань і відповідальності. Цю книгу обов'язково перевидати українською мовою й поширити в діаспорі та в Україні.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

СИНДРОМ САМОЇДСТВА

Лист Ганни Гордієнко, опублікований у тижневику «Освіта» (Київ, 4.6.1993), викликав у мене низку думок, з якими хочеться познайомити читачів «Визвольного Шляху».

Обурюючись «зближенням нашого українського правопису (тобто правопису Кагановича-Постишева — С. К.) з правописом такої милої галичанським демократам діаспори», автор листа ставить таке питання:

«А може нехай краще обрусіння, ніж ополячення? Все таки росіяни хоча б християни».

Висловлювання таких поглядів — яскравий приклад самоїдства, викликаного у громадян УССР за десятиліття дезінформаційно-наклепницького так званого «інтернаціонального виховання».

Це виховання прищепило громадянам цілу низку викривлених понять і забобонів. Почну з того, що за уявленнями Г. Гордієнко діаспорні українці — нехристияни. Чи можна вигадати щось більш нісенітне і більш фантастичне?! Досить згадати, що саме в діаспорі

збереглася від тотального погрому Українська Автокефальна Православна Церква — справді українська Церква і за назвою, і за змістом. Саме завдяки жертвності українців діаспори змогла ця Церква перетривати добу тотального знищення українських Церков в Україні. І саме від цієї Церкви почалося відродження Української Автокефальної Церкви в Україні.

Отже, погляди Г. Гордієнко викликані передусім її необізнаністю із справжнім станом речей. Цю необізнаність можна зрозуміти, взявши до уваги дезінформаційно-наклепницькі уявлення, поширювані в УССР через школи, пресу, радіо, кіно, літературу. Усю систему виховання і пропаганди в УССР було спрямовано на прищеплення громадянам поглядів, що їх інакше як «синдром самоїдства» не назвеш.

Синдром самоїдства базовано на необізнаності, дезінформації та наклепах. Найлегше цей синдром засвоюють люди, нездатні до критичного мислення, до самокритики та й просто до логічного думання.

Згадана читачка, як випливає з її слів, має себе за християнку. На жаль, її християнство формальне, воно нічим не виявляється в її діях, в її способі мислення. Одна з християнських заasad радить любити ближнього, як самого себе. А це значить, що й судити про ближнього, як про самого себе. І саме цієї заповіді християнства Г. Гордієнко не дотримує.

Щодо себе читачка пише: «Пробачте, якщо знайдете помилки в листі. Майже 37 років користуюсь в роботі російською мовою». Отже, авторка просить бути поблажливою до своєї мови, заправленої суржи́ком (пробачте мене, задати питання, полтавчани). І її можна зрозуміти і не судити строго. Щодо ближніх, то авторка ніяк не може і не хоче пробачити деяких польонізмів галичанам, які прожили все життя в польському мовному засиллі. До польонізмів вона залічує і такі слова, як «матеріальний», «аритметика», вживані усіма українськими класиками. (Цікаво, чому Г. Гордієнко не протестує проти написання християнин, диявол, парафіянин, росіянин, марсіанин, а також ритм і ортодокс?).

Християнський підхід до себе, за християнськими нормами, вимагає християнського підходу і до галичан і до діяспіріців. До того ж і ті, і ті для нас якнайближчі ближні. Владика УАПЦ — бл. п. митрополит Мстислав — чи не найближчий ближній для Ганни Гордієнко, бо родом з її улюбленої Полтави. Щодо любови до своєї мови, то діяспіріці можуть правити за приклад не лише сучасним, а й наступним поколінням: перебуваючи в чужому іншомовному світі продовж десятків років, вони зберегли і мову, і традиції, і українську християнську віру.

Синдром самоїдства — це наслідок колоніального становища України. Людам, «защикленим» на прищеплених імперською освітою і пропагандою поняттях, важко позбутися тягару минулого і вони стають носіями синдрому самоїдства.

На всіх нас, хто розуміє проблеми України, лежить невідклична повинність відкривати очі усім, хто став жертвою синдрому самоїдства.

Це потрібно ще й тому, що антиукраїнські проімперські сили в Україні намагаються використати синдром самоїдства у своїх підступних антинародних намірах.

Володимир ГОЦЬКИЙ

ДОКУМЕНТ ЧАСУ

(Роздуми над прочитаним)

Перегортаю сторінки книги «Українці в Польщі, 1989–1993». Я завжди відкладаю її з якимось неозначеним почуттям. З однієї сторони книга старанно видана, фахово оформлена, документи та матеріали зібрані різноманітні, а тим самим — цікаві. Але насувається питання — «для кого цікаві?» Факт, що вона написана по-польськи, вказує, що автор старався подати польському читачеві якнайширший та якнайдокладніший матеріал про українську проблему в Польщі. Бо наколи завданням автора було поінформувати український світ про наші проблеми в Польщі, — то пощо було друкувати в польській мові? Знову ж саме вжиття польської мови унеможливорює ширшим колам українського політичного світу запізнатися із зібраним матеріалом.

І саме ця перша нез'ясованість підсуває автоматично здогад, що це не є інформативний провідник по українських проблемах в Польщі, але візитна карта для польського політичного світу про українську лояльність супроти держави, та про мінімальні домагання, що навіть в обкресній формі не є досі признавані. А з другої ж сторони — це ніби доказ нашої політичної незрілості. А що цю книгу фірмує і, очевидно, фінансує «Об'єднання Українців в Польщі», то це і є візитна карта ОУП.

* * *

Таке неприємне враження створюється із самого зовнішнього огляду тієї вартісної і цікавої праці пана М. Чеха, одного з молодих українських громадських діячів у Польщі.

В чому вартість книги? Вже сам перегляд змісту вкаже читачеві, про що йде мова в книзі на 315 сторінках.

Після короткого вступу від упорядника, книга охоплює такі основні розділи:

1. Українське Календаріум, де зібрано за роками важливіші події в Україні і в житті української громади в Польщі;
2. Документи, себто копії важливіших меморандумів чи петицій до уряду від ОУП чи поодиноких українських організацій в Польщі;
3. «Українська справа в III Речипосполитій» — пера М. Чеха;
4. Товариства, організації та фундації;
5. Видавнича справа — часописи, календарі та альманахи;
6. Освіта;
7. Культура;
8. Релігія.

Календаріум займає 70 стор. друку, хоч обговорює тільки 1989–1993 роки. Документи займають около 200 сторінок текстів. Насвітлення

проблеми автором з громадського та політичного боку — около 20 стор. А для решти тем відведено лише по кілька сторінок.

На вступі автор підкреслює три основні мотиви, які пробігають крізь сторінки книги. Перший — це розвал СРСР та відлига в Польщі, а тим самим зміна наставлення до всіх проблем; друге — це повстання Української Держави за східним кордоном Польщі та потреба змінити наставлення щодо того факту; третє — це відмінність проблеми українців у Польщі в порівнянні до інших меншин, яке створилося внаслідок розпорошення, спричиненого Акцією «Вісла». Тому саме представлені в книзі факти та аргументи повинні допомогти знайти новий підхід у новій ситуації, виходячи з реалій нинішнього дня.

Дбайливо підготований «Календарієм» дає перегляд подій цих чотирьох років, а тим самим підготовляє читача до всіх наступних актів, які розвиваються в міру зміни політичних ситуацій в Європі, в її східній частині. Знову ж наведені документи свідчать про колосальну працю, яку наше організоване суспільство в Польщі провело на різних щаблях та у різних ділянках свого життя. Оцінка поодиноких документів та реакція зі сторони уряду — це зовсім окрема тема, яка вимагає окремого наświetлення.

Частинно таке наświetлення дав сам М. Чех у своїй праці «Українська справа в III Речипосполитій». Ця стаття дає теж відповідь на питання, чому саме так ставлено справи, та які були труднощі щодо задоволення певних постулатів української меншини в Польщі.

Все інше, це вже чисто інформативний матеріал з адресами і цілями громадських, релігійних і культурних установ наших братів у сучасній Польщі на нинішній день.

Отож з наведених матеріалів бачимо, які мали українці проблеми в тому часі, коли вони пробували їх розв'язати, та що їм вдалося здобути, а чого не вдалося.

З признанням треба ствердити, що в умовах, які були, та в політичній ситуації, яка починала змінятися на нашу користь, зроблено чимало. Я дозволив би собі схопити ці осяги в такій формі:

1. Роблено намагання активізувати українську людину для збереження своєї ідентичности, що у великій мірі досягнуто, бо припинено, хоч хвилює, процес асиміляції, яку готував нам польський комуністичний уряд.

2. Проблему налагодження українських справ, як меншинних справ у Польщі, виведено на парламентарну арену.

3. Активізацією праці на внутрішньому українському полі і серед польського населення, зокрема на парламентарному відтинку, припинено присуд смерті над українською меншиною в Польщі.

Але, рівночасно насуваються думки про те, чого не зроблено, а чи чого досі не вдалося досягнути. Очевидно, причини є характеру зовнішньо-політичного, але я зверну увагу на причини чисто внутрішнього характеру.

1. В Польщі українці є меншиною автохтонною, із своєю батьківською територією. А це зобов'язує дбати не лише про збереження національної ідентичності українців у розсіянні по всій Польщі, але і про привернення українській меншині її права на свою батьківську землю, з якої її безправно вирвано та розпорошено для прискіплення асиміляції, а після закінчення воєнних дій — унеможливлено їй повернутися. Були сотні причин, чому цієї справи не поставлено ясно. Це були зокрема проблеми політичного характеру. Але тут у гру входить занедбання на внутрішньому відтинку. Маю на увазі цілковите занедбання у справі зміцнити за всяку ціну саме наші етнографічні землі допомогою та опікою, щоб вони стали притягальними теренами для поворотців. Самою розбудовою нашого релігійного та культурного життя на теренах поселень, при цілковитому занедбанні власних теренів, ми допомагали у процесі вростання наших людей у чужий ґрунт, допомагали їм забувати про свої рідні землі, які із реального «свого» перемінились у спогад про «своє колишнє».

2. Друге, що кидається у вічі під час читання цієї речі, це якийсь фаталістичний гін до державних субсидій. З правового боку, це зовсім правильно. Бо раз ми є громадянами, що допомагають державі розбудуватися, то маємо право вимагати від держави допомоги в наших потребах. У засаді все в порядку. Але на практиці це двосічний меч. Бо, по-перше, нас в Польщі до нині не трактують як повноправних громадян, а тому й допомогу кидають, як неповноправному, утяжливому громадянину. По-друге, це пов'язане з двостороннім зобов'язанням. Я даю допомогу, але в заміну вимагаю повної лояльності. Спробуй бути нелояльним, то вся допомога буде припинена. А є ще і третій момент, чисто внутрішній, так би мовити, моральний. Чесна людина звикла жити з праці своїх рук. Всяка допомога, у якій би формі це не було, це приниження людської гідності, — віри у власні сили. Постійна допомога вбиває охоту до жертвної праці, зокрема в громадському житті. Пощо я маю ощаджувати, коли можна домогатись підвижки дотацій від держави. І так далі. У громадському житті це вбиває сам поклик до гуртування, до спільного зусилля, до жертвності, бо держава дасть!

А в справі природнього гону до повороту на свої землі, саме такий матеріялістично-допомоговий характер впливає теж на одиниць. Пощо мені вертати на убогу Лемківщину, коли я тут добре розгосподарився, влаштував своїх дітей, маю свою церкву, свою світлицю, а там — ні хати, ні церкви, ні школи...?

У висліді ми сповільнили процес винародовлення системою культурно-релігійної розбудови між поселенцями на заході, але рівночасно ми підриваємо сам корінь автохтона на своїй землі. Ми поносимо подвійну втрату: процесу асиміляції під час постійного побуту в чужині не спинити, а при цьому ми самі допомагаємо собі забувати про своє право на свою землю, як і про те, що ми не емігранти в Польщі, а автохтонні мешканці з корінням на своїх прадідних землях. Це не політика — це само реальне життя. Із праці М. Чеха ми пізнали, як та чому були зроблені певні потягнення, то що

вдалося досягнути. А досягнуто чимало. Але ми не бачимо, що досі зроблено в напрямі відзискання наших прадідних осель, наших від віків нашими предками загосподаровуваних теренів у пограничній полосі! Бо навіть тоді, коли ми збережемо свою ідентичність на чужині, а забудемо де наш корінь, де наша (вужча) батьківщина, то історія нашого народу нам того не забуде. Бо не для зарібків ми виїхали на польські землі.

* * *

Осуд Акції «Вісла» і відшкодування за понесені втрати нам нашої батьківської землі не повернуть. З самого осуду Акції «Вісла» нам користь хіба моральна. З відшкодувань можуть скористати одиниці. А де наша територія? Автохтонна територія, замешкана у 65 до 75% українцями до 1947 року?

Дехто пробує ставити знак рівняння між Акцією «Вісла», а долею поляків на Волині під час війни. Активними сторонами виступали підпільні організації. Поляки на Волині, у подавляючій більшості повосні колоністи, що становили заведи 12% населення. Українці на Закерзоні становили автохтонне населення і були виселені на підставі рішення уряду Польщі, при допомозі регулярних військових з'єднань, без права повороту, вже після закінчення війни. Поляки могли переїхати в Польщу, звідки прибули на Волинь, без нараження на асиміляцію чи переслідування. Українці із Закерзоня були не лише викинені на чужину, але розпорошені з основною ціллю приспінення асиміляції. Були обставини, де про ці справи не можна було ясно говорити. Але нині обставини змінилися. То чи не найвища пора поставити нині справу руба? Не в площині домагань зміни границь, чи територіяльних змін, але у площині моральній, чисто людській, в площині прав меншини, але на своїй території, а не призначеної на загибель на чужині.

Тому я сказав, що ця книга — це документ часу, що об'єктивно вказує на те, що зроблено, чого не зроблено, а що повинно лягти як завдання на найблищі часи.

«...цивілізація, яка спричинює роздвоєння між чоловіком і природою, відлучення від первісного почування єдності з всесвітом, не є найвищим ступенем розвою людського духа, який на дальшу мету без культури обійтися не може. Значення культури лежить власне в тому, що вона звільняє чоловіка зі стану цього відокремлення й спрямовує його хотіння до повної злуки з всесвітом... Здобутків цивілізації він не випускає з рук, але рівночасно не підлягає їх впливові».

Проф. Іван Мірчук. «Призначення Нації».
Часопис «Основа» 23 (1), 1993 р., стор. 149

Важливі події часу

Михайло КОВАЛЬСЬКИЙ

КОНГРЕС СВІТОВОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЛЕМКІВ

В днях 8-го до 10-го жовтня, 1993 року, відбувся у Львові Конгрес Світової Федерації Лемків.

Ще до початку Конгресу працювали комісії, які підготовляли проєкти документів Конгресу. З Польщі участь в цих комісіях брали: Лев Галь (Вроцлав), Петро Шафран (Ганчова), Петро Чухта і Петро Перун (Ждиня), Михайло Ковальський (Гожів-Велькопольський).

Перший день — п'ятниця, 8 жовтня 1993 р., 11 год. 30 хв., актовая зала («авля») Львівської політехніки на вул. Карпінського, 1.

Конгрес відкрив голова Організаційного комітету проф. Орест Чабан (Львів), який привітав гостей і делегатів. Під звуки пісні «Гори наші...» (співала львівська «Лемковина») організатори піднесли голові оргкомітету на рушнику хліб і ялинки (ялички) з Лемківщини (із Ждині). Після цього піднято прапори лемківських організацій із США і Канади. Всі присутні відспівали «Ще не вмерла Україна» та «Боже Великий, Єдиний». Прапори поставили біля столу Президії, за яким зайняли місця: д-р Іван Гвозда — голова Світової Федерації Лемків (США), Мирон Мицьо — голова Фундації Дослідження Лемківщини (Канада), Віктор Коваль — голова Союзу русинів-українців Словаччини, Іван Оленич — голова Об'єднання Лемків Канади, Марія Дупляк — голова Організації Оборони Лемківщини (США), Василь Шлянта — голова Об'єднання Лемків у Польщі, співголови Товариства «Лемківщина» в Україні: проф. Орест Чабан (Львів), доц. Стефан Криницький (Івано-Франківськ), Володимир Барна (Тернопіль), доц. Ліля Чулик (Львів).

Єпископ Филімон Курчаба розпочав Конгрес молитвою «Отче наш», зачитав письмо Конгресові від Патріярха Кардинала Мирослава Любачівського і поблагословив Конгрес.

Ведення Конгресу передали д-рові І. Гвозді. Хвилиною мовчанкою вшанували пам'ять тих, що відійшли, і пам'ять жертв голоду 1932-33 років в Україні.

Після цього був встановлений порядок денний Конгресу. Читали вітальні телеграми від: Президента України Леоніда Кравчука, віце-прем'єра України Миколи Жулинського, міністра культури Івана Дзюби, проф. Антоніва від Товариства української культури «Славутич» в Москві, Дмитра Бедзинка (Українська Рада Миру і Фонд Миру України), Демчака, Юрія Рейта (ОУП, Варшава), від лемків у Бразилії.

Зі звітною доповіддю виступив голова СФЛ д-р І. Гвозда, відтак звіт-протоколи представили делегати Крайових лемківських ор-

ганізації з окремих країн: Максим Маслей (Канада), Марія Дупляк (США), д-р. Іван Гвозда (США), Юрій Ковальчук (США), Іван Оленич (Канада).

Звіт Головної Управи Об'єднання Лемків у Польщі склав М. Ковальський. В. Коваль зачитав вітання від СРУ Словаччини і говорив про політичне новорусинство в Словаччині. Проф. О. Чабан звітував від Товариства „Лемківщина“ в Україні, М. Мицьо від Фондації Дослідження Лемківщини в Канаді. Виступав Теодозій Старак, радник амбасади України в Польщі („...акції 'Вісла' Українська Держава приділяє велику увагу...“).

Схвалено діяльність уступаючої Управи СФЛ.

Володимир Ардан (Львів) прочитав звіт Мандатної комісії, а доц. Ілля Чулик (Львів) доповідав у справі проєкту статуту.

Другий день — субота 9 жовтня 1993, 9 год. 30 хв.

Протокол Номінаційної виборчої комісії представив голова комісії М. Ковальський (Польща). Почалася жвава дискусія, в якій взяли участь, між іншим: проф. О. Чабан, д-р. І. Гвозда, доц. І. Чулик. Вирішено, що осідок Світової Федерації Лемків залишиться і далі в США. Присутні прийняли узгоджені з крайовими делегаціями і запропоновані комісією кандидатури та обрали Управу Світової Федерації Лемків у складі: д-р Іван Гвозда (США) — голова, Марія Дупляк (США) — заступник голови на американському континенті, проф. Орест Чабан (Львів) — заступник голови в Європі, доц. Стефан Криницький (Івано-Франківськ) — член Президії, доц. Ілля Чулик (Львів) — член Президії, Іван Оленич (Канада) — член Президії, Максим Маслей (Канада) — член Президії, Василь Шлянта (Польща) — член Президії, Петро Шафран (Польща) — член Президії, Стефан Гованський (США) — член Президії, Володимир Кікта (США) — член Президії, Віктор Коваль (Словаччина) — член Президії, Мирослав Сополіга (Словаччина) — член Президії, Іван Філь (США) — скарбник. Обрано Контрольну комісію у складі: Юрій Ковальчук (США), Іван Гресь (США), Володимир Барна (Україна), Олександр Венгринович (Україна), Василь Гаргай (США), Лев Галь (Польща).

Зі словами-побажаннями виступали: В. Кікта (США), С. Гованський (США), Шкимба („з Незнайови“), Василь Барна (Калуш), Ю. Рейт (ОУП, Польща), Володимир Серєда (Товариство „Надсяння“, Львів), Василь Колодійчук (Борислав), проф. Антонів („Славутич“, Москва), о. Дуда (Монастириськ), Шапк (Самбір, „зі Стежниць біля Балигорода“), Микола Мисько („із Святкови“), Сидоренко (Київ), С. Криницький (Івано-Франківськ), В. Барна (Тернопіль, Запотоchnий (Київ), Юрій Бедзик (Укр. Рада Миру, Фонд Миру України).

М. Ковальський (Польща) представив Програму Об'єднання лемків у Польщі. Виступив Давимука — представник Президента на Львівщині.

Доц. І. Чулик читав, між іншим, проєкт листів до Президента України і прем'єра, до Президента Польщі і Сейму РП, проєкт-заяви про новорусинство і резолюції. В дискусії взяли участь, м. ін., Т. Старак, Л. Галь, М. Мисько, д-р І. Гвозда. Виступали Микола Горинь від Львівської обласної Ради, М. Мицьо (Канада).

Наукові доповіді виголосили проф. Юрій Гошко (Львів), проф. Олекса Мишанич (Київ), д-р Іван Гвозда (США).

З заключним словом виступив проф. Орест Чабан.

• Увечорі після Конгресу відбувся чудовий концерт лемківських пісень, який тривав 3 години. Виступали, м. ін., „Студентка“ з Калуша, „Карпатське коло“ із Стебника, „Калинонька“ із школи № 14 в Дрогобичі, п'ять(!) сестер Байко, „Розмарія“ (Івано-Франківськ), львівська „Лемковина“, хори: „Євшан“, „Антей“, „Дударик“, Іван Майчик. По концерті була урочиста вечеря, на якій гості виголошували д-р І. Гвозда, проф. О. Чабан, доц. І. Чулик, доц. С. Криницький.

Третій день — неділя, 10 жовтня 1993 р., 11 год. Шевченківський Гай, Музей архітектури.

При лемківській церкві Службу Божу служили: о. митрат Стефан Дзюбина (Перемишль), о. Володимир Кравець (Вільховець), о. Полікарп, студит зі Львова, і о. парох Дуда з Монастириська. Співала львівська „Лемковина“. Чудову проповідь про долю лемків і потребу міжвіроїсповідної любови і взаємного пошанування виголосив о. митрат Стефан Дзюбина (уродженець села Гладишів у Горличчині, в'язень Явожна). Після Літургії зі словом до зібраного народу виступив о. парох Дуда, представник Президента Давимука (приблизив він фінансову допомогу, м. ін., для лемківської церкви), проф. Чабан (запропонував, між іншим, посадити біля церкви ялинки з Лемківщини), Т. Старак (лемко від Сянока) та голова СФЛ д-р І. Гвозда.

В Конгресі взяла участь делегація Об'єднання лемків у Польщі: Василь Шлянта (голова ОЛ, Горлиці), Петро Чухта (заступник голови ОЛ, Ждиня), Іван Фуджак (заступник голови ОЛ, Ясло), Петро Шафран (секретар ГУ ОЛ, Ганчова), Лев Галь (член ГК ОЛ, Вроцлав), Михайло Донський (ГРК, Горлиці), Петро Перун (ГРК, Ждиня), Василь Шост (Вроцлав), Михайло Скірпан (Вроцлав), Ярослав Полянський (Варшава), Михайло Ковальський (Гожів-Велькопольський) та запрошені гості: о. митрат Степан Дзюбина (Перемишль), Юрій Рейт (ОУП, Варшава), о. Володимир Кравець (Вільховець), Роман Телеп (Любін), Ірина та Іван Головаки (Вроцлав), Мар'ян Райтар (ОУП, Сянік), Федір Гоч (Музей, Зиндранова).

Мирослав ЛЕВИЦЬКИЙ

ПРО КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

(За „Нашим Словом“, Варшава)

23-24 жовтня 1993 року в Москві відбувся Конгрес Українців Російської Федерації. В його роботі взяла участь делегація з України, у склад якої входила група народних депутатів — представників національно-демократичних сил, міністр у справах національних меншостей та міграції Олександр Ємець.

Про Конгрес та про проблеми українців у Російській Федерації поговорив розповісти „Нашому слову“ член української делегації, народний депутат, голова КНДС Михайло Горинь.

• Конгрес українців Російської Федерації — це була видатна подія, — сказав мій співрозмовник. — Її можна сміливо назвати історичною. На протязі кількох століть українці мандрували безмежними просторами Росії: хто добровільно, хто під ескортом охоронців. Представники українства, що розсіяне від Камчатки до Калінінградської області, щойно тепер вперше з'їхалися разом.

• *Хто був ініціатором проведення Конгресу?*

• Об'єднання українців Москви та Московської області, Український молодіжний клуб, Спілка аматорів української музики, Український історичний клуб, Товариство сприяння Народному рухові України, Організація українського національного руху, Спілка офіцерів-українців, громада Української Греко-Католицької Церкви. Перелік говорить сам за себе, наскільки широким є організаційне життя українців у Москві.

• *Ви брали участь в десятках різних з'їздів та конгресів. Чи Конгрес у Москві мав для Вас пізнавальний характер?*

• Це був дуже представницький форум. Брало в ньому участь багато людей, відомих далеко поза межами Росії. В ході роботи Конгресу виявилось, що українська громада є великою силою. Я навіть не догадувався, що в місті Калінінграді проживає 70 тисяч українців. Українці — друга національність в Калінінградській області. Вони займають поважне місце в економіці, управлінні та у війську. На далекій Камчатці кожний шостий — це українець, що також має вплив на політичний клімат півострова. Нещодавно в Якутську було відкрито українську школу. На території Російської Федерації видається вісім українських газет, в тому числі дві в самій Москві. Є це однак краплина у порівнянні з потребами.

Хоч українці потрапляли до Росії з різною метою та з різним рівнем національної свідомості, на Конгресі вони проявили ідейну єдність. Вони вимагали, щоб у Росії були створені такі умови для українців, які мають росіяни в Україні. Це не було нарікання на долю. Це були вимоги людей, які мають почуття власної гідності.

• *Чи погії в Москві 3–4 жовтня мали вплив на хід Конгресу?*

• Так. Нині ситуація в Москві та й загалом в Росії є непроста. Щоб хоч трошки її відчутти, назву декілька гасел, якими розмальовані стіни Москви: „Тель-ав-видение вас обманывает“, „Банду Сльцина под суд“, „Спасите Русь“, „Союзу быть“, „Слава СССР“. Пролиття крові об'єднало цілий спектр політичних сил в один бльок. Після кривавих подій російські комуністи, імперіялісти та шовіністи об'єдналися в один бльок і вимагають відновлення імперії. Це мало суттєвий вплив на формування української національної громади.

• *Наскільки сучасний стан Росії сприяє утвердженню національної свідомості?*

• При зустрічі двох етнічних груп, коли їхні інтереси протистоять, шліфування національного відбувається дуже швидко. Позиція української громадськості є національно свідомою і толерантною до російської держави. Українці вимагають, щоб російська держава забезпечила демократичні права та свободи. Я хочу навести один документ — звернення Конгресу до федеральних зборів Російської Федерації.

„1. Для підвищення ролі української громадськості в житті Російської Федерації та більш активного обстоювання наших інтересів, ОУМ приймає рішення про активну участь у виборах“, — говориться у ньому.

2. При ОУМ створити і затвердити комітет по виборах і доручити йому ведення переговорів з партіями та блоками про спільні дії.

3. Висунути тези, що мусять бути обов'язковими на переговорах:

- а) признання блоком недоторканості нинішніх кордонів Європи;
- б) добиватися прийняття закону про національні меншини;
- в) децентралізація політичної влади та економіки — передання регіонам повноважень“.

У випадку, якщо жодний з блоків не прийме ці умови, ОУМ підтримуватиме лише незалежних кандидатів.

23 жовтня російські засоби масової інформації оприлюднили інформацію, що з нового варіанту проєкту Конституції Російської Федерації викинуто пункт про федеративний устрій російської держави...

Це викликало цілий ряд досить гострих виступів. Багато людей, в тому числі й космонавт Попович, розцінили це як спробу утворення нового варіанту Російської імперії.

• *Не останню роль у формуванні міждержавних стосунків відіграють політичні та економічні лоббі. Розбудова лоббізму є елементом державної політики України. Чи багатомільйонна українська спільнота може стати українським лоббі?*

• Про лоббізм на Конгресі не говорилося. Була, натомість, мова, що українські організації повинні брати участь у виробленні добросусідських відносин між Росією та Україною, впливати на політичний клімат між державами.

• *Чи утвердження свідомості українців матиме реальний вплив на зміну політичного клімату, а відтак і курсу Росії?*

• Це питання складне. Тут більше треба гадати, ніж прогнозувати. Але наведу вам один приклад. На Конгресі виступав представник Татарстану. Він сказав: „Хоч готується утворення нової імперії, але ми ніколи не повернемося до старого. Ми разом з українським народом будемо відстоювати свою незалежність“.

• *Як до проведення Конгресу віднеслись російські офіційні чинники, засоби масової інформації?*

• Конгрес не викликав захоплення в росіян. Про це можна судити на основі інформації про український форум. „Останкіно“ не передало жодної інформації. Московське телебачення передало лише коротке повідомлення, що від імени Президента Єльцина Конгрес привітав Шахрай. Інформаційне ігнорування викликало справедливе обурення учасників Конгресу і була прийнята відповідна заява.

• *Оскільки члени делегації з України є державними особами, то чи були якісь зустрічі на державному рівні?*

• Міністр Ємець мав зустріч з віце-прем'єром Російської Федерації Шахраєм. Я мав довгу розмову з послом Росії в Україні Смоляковим. Дискусія з ним остаточно підтвердила, що в офіційних колах Росії немає захоплення від українського форуму. Посол Смоляков питав,

чи українська громадськість не буде п'ятою колоною в Росії. Я йому відповів, що даремними є його побоювання. Бо те, що в Росії мусить брати на свої плечі українська громада, в Україні вже давно зробила держава. І я навів йому багато прикладів. В Україні є понад 5 тисяч російських шкіл, а в Росії українських — лише одиниці. Таке порівняння не влаштувало російського посла і як контраргумент нагадав мені факт, що у Львові свого часу було розгромлено товариство ім. Пушкіна.

• *Посол Смоляков вжив вагомий аргумент. Громадська думка в Україні неоднозначно оцінює названі дії.*

• З приводу львівського «погрому» я висловив послові свій жаль, але й вказав на причини, що привели до напруження. Коли Товариство ім. Пушкіна, замість статутної роботи, почало створювати на річці Полтви загони донських козаків, то важко було сподіватись, щоб на це не було ніякої реакції з боку громадськості. Українські організації в Росії, як я вже сказав, зберігають лояльність до держави, в якій проживають, та не дозволяють собі на подібні дії. Вони тільки домагаються прав, які їм належаться згідно з Міжнародним кодексом прав людини.

• *Чи хтось з офіційних осіб Росії почув домагання українців?*

• Голова Державного Комітету Російської Федерації з національних питань Михайлов сказав, що Комітет думає про те, як задовольнити найелементарніші проблеми українців у Росії.

• *Але ніхто самим думанням не вирішив ще справи?*

• Це влучне зауваження. Тому хочу сказати, що є сили, які думають, як не вирішувати справ. Щонайменше дивною була позиція в Росії критика Аненкова. На секції з питань міжнаціональних стосунків він відкрито заявив: «Збирайте собі гроші, будуйте школи, театри». Я змушений був йому нагадати, що українці беруть велику участь в економічному житті Російської Федерації — добувають алмази, золото, нафту, а тому держава повинна дбати про забезпечення їхніх потреб.

ВИБАЧЕННЯ

Редакційна Колегія «Визвольного Шляху» і Дирекція УВС-УІС як його видавець вибачаються цим шляхом перед всіма передплатниками і читачами нашого журналу за спізнену появу з друку першого числа «Визвольного Шляху» за 1994 рік, що постало внаслідок технічного характеру.

Редакційна Колегія
Дирекція УВС-УІС

ІСТОРИК, ПОЛІТИК, ВОЯК, ЖУРНАЛІСТ

3 нагоди 90-річного ювілею проф. Лева Шанковського

Проф. Лев Шанковський народився 9 вересня 1903 р. в селі Дулібах, що неподалік Стрия на Львівщині, у священничій родині Петра і Марії з Шепаровичів. 15-літнім юнаком вступив до Першої пластунської сотні УГА, яка 1 листопада 1918 р. брала участь у перевороті в м. Стрию. У рядах сотні до 15 лютого 1919 р. він був придільний до летунської справи. Закінчив старшинську школу зв'язку із ступенем підхорунжого. У 3-му Бережанському гарматному полку Шанковський захворів на плямистий тиф. Після одужання був призначений до кінної чоти зв'язку при команді 1-ї Кінної бригади, з якою у квітні 1920 р. перейшов до Діючої армії УНР. Брав участь у Першому зимовому поході, а пізніше до листопада 1920 р. продовжував службу на броньовику «Запорожець».

Після Визвольних Змагань Лев Шанковський записався (щоб продовжувати навчання) до Української гімназії у Станиславові, де в 1922 р. склав іспит на атестат зрілості. До 1924 року був студентом Таємного Українського Університету у Львові, в якому студіював історію. У 1924-26 рр. відбув обов'язкову службу в польській армії, де закінчив резервову школу старшин піхоти у званні сержанта-підхорунжого. Після звільнення з війська закінчив філологічний факультет університету (французька та англійська мови та літератури) і Високу школу закордонної торгівлі. У 1930 році одружився з Мартою Могильницькою. У них народився син Ігор. Професор працював як викладач комерційних наук у середній і вищих навчальних закладах у Стрию, Станиславові, Львові та Мюнхені.

Від 1933 р. працював журналістом в українських газетах і журналах, зокрема в «Літописі Червоної Калини».

В роки Другої світової війни Лев Шанковський знову бере участь у визвольних змаганнях. У вересні 1939 р. був командиром українського партизанського загону на Львівщині, а потім, за першої большевицької окупації, працював у підпіллі. Від липня 1941 р. — у Крайовому військовому штабі (КВШ ОУН) Львівського краю у вишкільному відділі, в інспектораті вишколів. У серпні 1943 р. був переведений до Реферату закордонних справ при Проводі ОУН, за дорученням якого належав до Ініціативної комісії для створення УГВР, був її головою. Брав участь у Першому Великому Зборі УГВР у липні 1944 р.

На доручення голови Генерального Секретаріату УГВР генерала Тараса Чупринки, його великого приятеля, він виїхав за кордон і перебував в Угорщині, Австрії, а від 1946 р. в Німеччині. Під кінець 1949 р. виїхав до США, оселився у Філадельфії, де й живе понині.

За патріотичну діяльність та участь у визвольній боротьбі українського народу має нагороди: Хрест ім. Симона Петлюри, Залізний Хрест за участь у Першому зимовому поході, Пропам'ятний Хрест УГА (є членом його капітули) і Пропам'ятний Хрест УПА. Генерал Тарас Чупринка особисто надав йому звання поручника УПА.

Проф. Лев Шанковський є великим любителем військового ремесла-мистецтва, а крім того, знаним істориком та видатним знавцем формувань українських визвольних змагань — УСС, УГА, УНР, а особливо УПА. Він є відомим у світі дослідником української воєнної історії. На ці та інші теми Вчений виступав на сторінках багатьох українських і англійських часописів та журналів, часто під псевдом Олег Мартович. Професор є автором відомих книжок: «Українська Галицька Армія», «Похідні групи ОУН», «Курені УПА в Перемищині» та ін. Наш шановний ювілят — член різних наукових, громадсько-політичних, комбатантських установ, дійсний член НТШ, Українського Історичного Товариства, почесний член Товариства українських бібліотекарів США, член Ред. колегії «Літопису УПА» та почесний член Товариства воєнків УПА у США.

Всемогутній Бог наділив проф. Лева Шанковського великим талантом не лише історика й журналіста, але і золотоустого (так про нього кажуть) промовця. Тому він у своєму житті виголосив сотні доповідей, рефератів, різних за темами, на наукових і військових конференціях чи конгресах, а головню на різних національних імпрезах у США і Канаді.

При тому треба згадати, що Професор як постійний мешканець у Філядельфії написав сотні коментарів на різні теми до Радіопрограми ім. В. Блавацького, які щосуботи читала пані Євдокія Блавацька, директорка цієї заслуженої Радіопрограми. На ті цінні коментарі слухачі Філядельфії і околиці чекали завжди з нетерпінням, щоб довідатися, що діється в Україні і в світі.

Не пригадую собі якоїсь національної імпрези у Філядельфії, де б не були присутні проф. Лев Шанковський у товаристві своєї шановної дружини п-ні Марти. І завжди потім усі читали написаний ним репортаж про свято.

Авторові цих скромних рядків, мешканцем Філядельфії і колишньому воєнкови УПА, часто доводилося переступати поріг гостинної оселі високоповажаного подружжя Шанковських (ми є сусідами), які приймали мене щиро, по-приятельськи. У часі моїх відвідин я часто мав нагоду слухати дружні поради Професора чи то у справах упівських, чи громадсько-політичних, чи УККА, за що я йому безмежно вдячний.

Чимало в житті доклав свого труду, щоб Україна стала вільною. Нарешті він дочекався тієї радісної хвилини, коли вона стала незалежною державою. Його мрія сповнилася, а праця, влита в зусилля мільйонів таких же гарячих патріотів України, як і він сам, принесла плоди. Ювілять радіє з цього приводу і не перестас цікавитися наразі невеселими подіями на дорогій його серцю Батьківщині, але залишається оптимістом.

На жаль, уже тривалий час наш шановний ювілять хворіє, відвідує лікарні і лікарів, ним ревню опікується подруга його життя, дружина пані Марта, хоч сама теж уже нездужас.

З нагоди 90-літнього ювілею п. Лева Шанковського щиро бажаємо йому доброго здоров'я і ще довгих років життя! Многая літа, дорогий професоре!

М. Ковальчин
Філядельфія, США

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.*

КАНАДА:

*The League of Ukrainians in Canada
140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 – BS AIRES.*

НІМЕЧЧИНА:

*"Schlach Peremohy"
D-81669 München,
Zeppelinstr. 67.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain,
75261 PARIS Cedex 06.*

*Офіційним представником «Визвольного Шляху»
в Чехії і Словаччині є п. ред. Микола Шатилов.*

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І РОЗБУДОВІ ТА ОБОРОНІ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО ЖИТТЯ!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАТИ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.

Перевидання здійснено Товариством з обмеженою відповідальністю, «Українська видавничо-інформаційна служба» (293500, Львівська обл., м. Стрий, а/с 323. ТОВ «УВІС») з дозволу Української Видавничої Спільноти в Лондоні.

Регістраційне свідоцтво в Україні: КП № 946.
Журнал надруковано з ділозитивів видавця у Стрийській друкарні накладом 2000 прим. Замовлення № 1408.